

КИЇВСЬКА ПРАВОСЛАВНА БОГОСЛОВСЬКА АКАДЕМІЯ
БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра богослів'я та філології

Ця кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису
містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів
мають покликання на відповідне джерело

(підпис автора)

Шкіндюка Юрія Івановича

Магістерська робота

**«ВЧЕННЯ АВВИ ДОРОФЕЯ ПРО ПРИСТРАСТІ ТА ЧЕСНОТИ
ТА ЇХ АКТУАЛЬНІСТЬ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ»**

зі спеціальності 041 – богослів'я

галузі знань 04 – богослів'я

Науковий керівник:
протодиякон Петро Лопатинський,
кандидат наук із богослів'я,
викладач кафедри
богослів'я та філософії КПБА

(підпис)

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри богослів'я та філософії КПБА

Протоієрей Ярослав Романчук

кандидат наук з богослів'я, доцент

« ___ » _____ 20__ р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ	6
1.1. Огляд джерел і літератури	6
1.2. Огляд історіографії	7
РОЗДІЛ 2. РОЗУМІННЯ ЧЕСНОТ У ВЧЕННІ АВВИ ДОРОФЕЯ	12
2.1. Чому набуття чеснот є необхідним?	12
2.1.2. Совість – це природний Божественний закон.....	13
2.1.3. Стан душі найголовніше в наших щоденних справах	18
2.2. Умови для набуття чеснот	19
2.3. Як набувати чесноти?	22
2.3.1. Мати духівника	22
2.3.2. Страх Божий	24
2.3.3. Смиреномудріє	27
2.3.4. На все воля Божа	36
2.3.5. Мати любов.....	39
2.3.6. Відвідування братії	41
2.3.7. Звичка	42
2.3.8. Як ставитися до поставлених завдань?	43
РОЗДІЛ 3. ВЛИВ ПРИСТРАСТЕЙ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ	46
3.1. Гріх	46
3.1.2. Боротьба з помислами	50
3.1.3. Основне про пристрасті	53
3.2. Розуміння основних пристрастей за вченням Авви Дорофея	56
3.2.1. Подолання «гніву» та «злопам'ятности».	56
3.2.2. Гордість	59
3.2.3. Марнославство	62
3.2.4. Пустослів'я	62
3.2.5. Осуд	65
3.2.6. Брехня	67
3.2.7. Обжорство	71
3.2.8. Блуд	73
РОЗДІЛ 4. АКТУАЛЬНІСТЬ ПОВЧАНЬ АВВИ ДОРОФЕЯ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ	76
4.1. Хвороби душі як тоді так і тепер однакові. Універсальний х-р.	77
4.2. Конфліктологія. Чи актуальні вчення Авви тепер.	80
4.3. Про карнеги та Дорофея	84
4.4. Покликання психології як і богослов'я має бути знайти Особу	86
4.5. Порівняння Дорофея і Карнеги у темі Брехня.....	87
4.6. Брехня – як бути в 21 столітті?	96
4.7. Роль християнина у секулярному суспільстві	102
ВИСНОВКИ	109
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	112

ДОДАТКИ116

ВСТУП

«Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать»

(Мф 5:8)

Дослідження теми даної роботи занурює нас у духовну глибину антропології. Ми хочемо краще зрозуміти внутрішній світ людини, який в кожного різний, але має і багато спільного, фундаментально-спорідненого адже, всі ми створені на «Образ і Подобу Божу». Протягом людського існування багато філософів та богословів досліджують життя людини її відношення у світі, її відносини із Творцем, іншими людьми. В даній праці ми зосереджуємося на творах монаха, який жив у 6 ст., а саме Святого Дорофея, який багато писав про чесноти і пристрасті в людині. Опрацювавши даний матеріал ми повинні дослідити наскільки дане навчання можна застосувати у нашому 21 столітті.

Актуальність. Наше богослов'я потребує розвитку, ми маємо краще пізнавати джерела. З дослідженням даної теми ми краще дізнаємося про чесноти і пристрасті у вченні Авви Дорофея. У сучасному суспільстві авторитет Церкви падає, люди не вважають навчання Церкви чимось, що не втрачає цінності. Але навпаки, якщо в людей є проблеми, то ми частіше звертаємося до екстрасенсів, ворожок, мольфарів, психологів, але чи припускаємо думку, що може потрібно звернутися до Бога, переглянути своє життя та наскільки морально я живу, чи моя совість чиста, чи моє серце чисте, чи маю я мир у серці. Отже, чи можемо ми застосовувати вчення Авви Дорофея у сучасному житті, чи не застаріло це навчання, бо сказано в Біблії: «Ісус Христос учора й сьогодні і навіки Той Же» (Євр 13:8).

Мета дослідження полягає в цілісному розумінні вчення Авви Дорофея щодо духовного розвитку людини та дати оцінку доцільності а чи застаріло вчення останнього для застосування у сучасному житті людини.

Сформульована **мета** передбачає розв'язання низки **дослідницьких завдань**:

1. Охарактеризувати значення моральних чеснот для людини на основі вчення Авви Дорофея.

2. Охарактеризувати значення та вплив на людину пристрастей на основі вчення Авви Дорофея.

3. Проаналізувати доцільність, а чи застарілість моралі Святих отців на основі вчення авви Дорофея у контексті сучасного життя.

Об'єктом дослідження є твори Святого Дорофея які виражають його богословські погляди.

Предметом дослідження є антропологія людини, вчення про пристрасті та чесноти, зосередження на внутрішній сутності людини на основі творчості Авви Дорофея та її актуальність у сучасному житті.

Практичне значення даної роботи є можливість застосовувати дане вчення у житті кожної людини, якщо ми дослідимо, що вчення Авви є актуальним. Адже, як часто ми страждаємо внутрішньо, бо не відчуваємо миру у нашому серці, нехай поради Святого Авви Дорофея допомагають приходити людям до душевного миру.

Структура роботи. Дана робота складається з вступу, чотирьох розділів, висновку та додатка. Перший розділ має призначення ознайомити нас із джерельною та літературною базою. Подається короткий аналіз, що конкретна література відкриває для нашої роботи.

Другий розділ розглядає питання розуміння чеснот у вченні Авви Дорофея. Та способи їх актуалізації у житті практикуючого християнина.

Третій розділ протиставляється другому, та описує пристрасті у житті людини, як їх розпізнати, та чому вони є згубними для людини.

У Четвертому розділі ми беремо до уваги деяких сучасних дослідників, психологів та порівнюємо із вченням Авви, яке ми опрацювали у попередніх розділах для досягнення висновків, а саме чи є вчення Авви актуальне, а чи застаріле для практикування людині у 21 ст.

РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ.

Жодна наукова праця не може існувати без відповідно-опрацьованої літератури на тему, яку хочемо дослідити. У даному дослідженні ми використали багато джерел та ознайомилися з різною літературою, про яку розповімо у першому розділі. Цей процес допоможе нашій роботі стати більш цілісною та відповідати вимогам освітнього процесу.

1.1. Огляд джерельної бази

Найпершим джерелом даної праці, сміливо назвемо Святе Письмо. Адже, це книга над якою всі століття працюють вчені мужі, вивчають святі Отці. Вона є натхненням для церковних книг і не тільки. Безперечно дана книга є ініціатором і для Авви Дорофея, у якій ми знаходимо багато посилань на Євангелістів, апостолів та пророків. Святе Письмо є богонатхненною книгою, яка написана благодаттю Святого Духа через людину, яка відкрила своє серце і записала волю Божу. В даній роботі використана Біблія у Перекладі Святійшого патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета видана у 2004 р [Біблія, 2004].

Оскільки тема Магістерської роботи зосереджена на вченні старця Авви Дорофея, то джерелом і основною працею є «Поучення і повчання», написана ним в кінці VI - поч. VII ст., в монастирі поблизу Гази (Сирія). Основним змістом книги є розкриття моральних цінностей. Розповідається про корінь та причину гріха, а також шлях визволення людини та обожнення, яке проявляється у чеснотах. «Глибоке проникнення в таємниці людської психіки, чіткість думки, простота і переконливість мови - все це впродовж століть сприяло поширенню твору та його успіхові серед християн. Книга призначена для всіх, хто хоче зберегти внутрішню рівновагу, хто дбає про свою душу і сподівається на її зцілення». [Авва Дорофей, 2005, с. 3].

Також до основних джерел належить праця Михаїла Дронова «Карнеги, «Анти-Карнеги» и Авва Дорофей». Автор піднімає проблему вчення відомого американського психолога Дейла Карнеги, «книжна полицка кожного магазину не обходиться без його праць» [Дронов М., 1997]. У нього (Карнеги) є вчення,

яке на думку отця суперечить християнству. І метою християнського автора є показати, що християнин не має права думати такими категоріями які пропонує психлог. Звісно, є багато позитивних ідей за які останній дуже шанований. Одне із фундаментальних питань, які різняться є: ставлення до людини. В книзі піднімаються питання: конфліктології, обману та брехні, марнославство, відносини та спілкування.

Також, Михайл Дронов видав дослідження під назвою “Конфліктологія” преподобного авви Дорофея. Яке опубліковано у часописі «Альфа і Омега» у 1996 році, № 11. Автор відповідає на питання, чому вчення Авваи Дорофея є сучасним і вартує, щоб його використовували у сучасній психології. Тим більше доводить, що старець є хорошим християнським психологом. В цій статті розповідається про етапи конфліктів, як вони зароджуються, та як їх уникнути.

Ще одним дослідженням є праця Евереста Шострома «Анти-Карнеги». Шостром вважає, що конфлікти необхідні для розвіювання ілюзії. Людина, яка вважає себе центром світу, стикаючись із думкою іншого має шанс зрозуміти помилку та зменшити зону власного егоїзму. Та на жаль, мало хто розуміє дію конфліктів як свого роду духовну терапію, зрештою є небезпека втрапити у ворожнечу і бачити опонента ворогом. Хоча мав би бачити особою з якою можна поспілкуватися. Шостром у діалозі вважає, що інший такий самий як «Я». Але як людина не віруюча, все ж собі віддає першість, чого не зробить християнин, який перше місце віддає Богу який все вирішує. Шостром порівнює мотиви написання твору Авви та Карнеги. Вирізняє глибоку любов до людини першого, та відчуття корисливості та переважання власних інтересів в останнього.

1.2. Огляд Історіографія

Іншою категорією є праці відомих богословів 18-21 ст. До них належать Павел Євдокімов, та його відомі праці такі як: «Женщина и спасение мира», [Євдокімов П., 2001], та «Этапы духовной жизни». [Євдокімов П., 2003]. В працях Євдокімов прагнув до образності мови, вважав, що треба бути поетом, щоб займатися богослов'ям». Автор дуже цікавився темою Обожнення людини.

Тому багато книг присвячує «Теозис». «На Сході теозис – є обожненим станом людини, її одухотворення Божественними енергіями». Все богослов'я людини на Сході є онтологія обоження. Цього стану людина досягає у Церкві через Святі Таїнства і Богослужіння. Тому, цей автор є поважним богословом, і його моральне вчення ми використали для підтвердження вчення старця Авви.

Дуже відомий, та глибокий богослов Антоній Сурожський та його праці: «Человек», «Человек перед Богом», «Вибрані проповіді і бесіди». Богослов 20-поч 21 ст. Це людина, яка в кожному бачила образ Божий. Тому він був добрим пастирем, який приймав кожную особу, вмів вислухати та дати мудру пораду. Думку автора ми використали для кращого розуміння поняття «Совість», яку останній порівнює із суперником. А також роз'яснення пристрасті марнославства про яку описуємо у 3 розділі. [Сурожский А., 2012].

У нашій роботі у 2-му розділі розповідаємо про чесноту Любові. Для кращого розуміння ми використали працю А. Шмемана «За жизнь мира», у якій автор каже про синергію любові і послуху. Цей богослов 20 століття славиться багатьма працями. Богослови його життя описують як: «цілісність», бо він любив у всьому бути саме таким, і також у своїх праця, дослідженнях літургічного богослов'я та житті бачив все як духовну цілісність. Український богослов Андрій Дудченко розповідав нам на парі, що А. Шмеман, навіть, гуляючи природою, а чи їхав у машині і побачив на небі знак. І бачив це все як дію Бога, казав що природа теж виявляє Бога та духовне життя».

Йоан Зізулас – народився у 1931 році. В даний момент митрополит Пергамський. Відомий грецький богослов. У праці «Буття як спілкування» розповідає нам про справжнє призначення Особи. У четвертому розділі ми досліджуймо актуальність вчення Авви у сучасному житті. «Особове життя не терпить анонімності, а живе відкритістю назустріч іншому» - така основна думка праці митрополита. А якщо почитати працю «Поучення і повчання» то ми бачимо, що життя монаха – це є відкритість на іншого у бажанні посвятити себе.

Тому, праця митрополита розкриває нам життя монаше у богословсько-інтелектуальному баченні.

Андрій Кураєв та його праця «Школьное богословие» [Кураєв А., 1997]. Допомагає нам зрозуміти тему смирення. Описує Бога, як Того, який не просто говорить до людини, Він ще бажає почути людину».

Геннадий Нефедов (1942-2017) написав «Основы христианской нравственности». В цій праці можемо прочитати про чесноти та пристрасті а також причину гріха та умови визволення від нього. Ми використали його труди для кращого роз'яснення теми гріха. В анотації до даної книги написано так: «Кожній людині необхідно мати правильне уявлення про основи сімейного життя, про виховання дітей, про те, як навчити людину яка дорослішає, самому будувати свої відносини з оточуючими людьми» [Нефедов Г., 2008].

Ще однією хорошою працею є «Коли говоримо людина» Марка Рупніка. Цей священик католицького віросповідання. Особливо ціниться в їхньому середовищі як експерт з морального богослов'я. В даній книзі розповідатся про людину як образ Божий, її покликання до зустрічі з іншим. Ця зустріч найперше проявляється у спілкуванні, що саме ми і використали для 4 розділу, щоб підкреслити важливість якісного спілкування як умови для зміни свого серця [Рупнік І., 2000].

Святі Отці. Люди глибокого духовного досвіду.

Історія Церкви має багато істинних послідовників віри Христової, які сповнювалися Словом Божим і на власній практиці, перевірили правдивість Святого Писання. На основі накопиченого досвіду, набутого читанням Святого Письма, настановами духівника, спілкуванням та розважанням вони написали богонатхненні праці. Максим Ісповідник написав працю «Главы о любви», яка містить багато мудрих висловів афоризмів про любов та дотичні теми, що спрямовують до любові. Ми використали думки автора у останньому розділі [Ісповідник М., 2013].

Йоан Синайський (Ліствичник), написав відомий твір «Ліствиця», у якому, ми використали його вчення про осуд який описали у 3-му розділі. Взагалі даний твір дуже потужно відповідає нашій праці, бо в ній автор розглядає всі види основних пристрастей та боротьбу з ними [Синайський Й., 2016].

Ще ми взяли до уваги Св. Серафима Саровського та його твір: «О Цели жизни нашею христианской. Беседа преподобного Серафима Саровского с Н. А. Мотовиловым». Цей Отець великий наголос ставить на внутрішній стабільності подвижника, на утриманні миру у серці, любові. Тому, ми використовували цього автора для кращого розуміння внутрішнього стану людини. Недарма казав він: «Спаси себе і тисячі біля тебе спасуться» [Саровський С., 2013].

Евагрий Понтийский написав «Аскетические и богословские трактаты». Це монах 4 століття. Останній вивів вчення про вісім помислів. Ми використовували його працю для кращого розуміння теми пристрасть у людині [Понтийский Е., 2005].

З глибоким досвідом Феофан Затворник описав духовну боротьбу у праці «Путь ко спасению». Деякі богослови, називають дану працю Лістивцею сучасності. В ній розповідається досвід поджвижницького життя після 28-літнього перебування у затворі. Також, ознайомлюймося із свідченням про благодать Божу [Затворник Ф., 2003].

Книги, які поєднують психологію і богослов'я.

Иерофей Влахос та його праця «Православная психотерапия». Пригодилася у розкритті четвертого розділу, так як ця праця наближена до сучасного суспільства. Думка праці така, що для лікування тіла а чи душі, найперше має бути здоровий дух. Праця перекладена з грецької А. Крюковим та видана у Свято-Троїцькій Лаврі у 2004 р. [Влахос И., 2004].

Морозов Алексей у праці «Основы православной психологии путь к исцелению» описує як боротися із пристрастями. Автор заторкує теми: ангельський світ, життя з Богом, сутність людини, основні пристрасті. Роздумує

над психо-соматичними проблемами в контексті богослов'я. [Морозов А., 2019].
В магістерській роботі використовувалися також інші праці такого спрямування.

Пісумовуючи, варто сказати, що цей перелік не є повним, адже є й інша література яка доповняє цілісність думки, проте не вписана вище.

РОЗДІЛ II. РОЗУМІННЯ ЧЕСНОТ У ВЧЕННІ АВВИ ДОРОФЕЯ.

2.1 Вступ! Чому набуття чеснот є необхідним?

Згідно навчання Авви Дорофея, яке ми отримуємо з твору «Повчання і поучення», бачимо потребу кожної людини у здобуванні чеснот. Дана необхідність випливає з того, що людина через гріхопадіння (відхід перших людей: Адама і Єви від Бога) втрачає стан перебування у любові з Творцем. А отже, втрачає все найкраще: любов; мир з ближнім, з собою і з Богом; вічне життя, природну святість. Тому, людина після того потребує великих зусиль над собою, щоби здобути стан райської насолоди від зустрічі із Богом. «Природа людська залишається проклятою за праотцівський гріх. Вона безплідна, погано обробляється й породжує лише колючки, осот і бур'яни. Тому необхідно вирвати спершу зле коріння, а потім посадити благу й доброплідну зелень» [Ландос А., 2016, с. 23].

Набуваючи чесноти, ми уподібнюємося Богові і цим виконуємо «золоте правило всієї святоотцівської традиції «Бог став людиною, щоб людина стала Богом» - «людина стає за благодаттю Божою тим, чим Бог є за своєю природою» [Євдокимов П., 2014, с. 42].

У Старому Завіті бачимо, що не багатьом людям вдавалося заслужити у Бога цей онтологічний стан. Варто зазначити, що слово «заслужити» цілком відповідає мисленню старозавітньої людини, але чим більше ми входимо у спілкування із Богом, то розуміємо, людську неміч. Людина не може своїми силами *заслужити* спасіння. Батьком всіх народів є Авраам це ім'я «через слов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Αβραάμ* відтворює гебрейську форму імені 'Abhrāham — “батько багатьох”». [Етимологічний словник укр. мови, 1982, с. 42]. Отож, ще задовго до створення єврейського народу Авраам є батьком багатьох народів. Це звання він отримує від Бога через повноту і досконалість Віри в Бога. Тобто він отримав обіцянку від Бога не через власні заслуги, а через Віру в Бога, яка проявляється у впевненості що Бог вірний своїм дітям.

Роль Авраама є важлива у розумінні духовного життя, а також, у правильному підході для осмислення даної теми, адже використовуючи методи Авви Дорофея для набування чеснот, завжди потрібно залишати місце для дії Бога у Твоєму житті. Адже Євангелист Йоан сказав, що «кожен хто увірує в Нього жив життям вічним» (Ін. 1: 15), а апостол Павло у «Посланні до Римлян» навчає: «Повірів Авраам і це йому було пораховано за оправдання, тому хто не виконує а вірує в того який оправдує нечестивців, віра його рахується за оправдання» (Рим. 4:3- 4:5). Також, всі люди покликані стати дітьми Божими. Потенційно кожна людина є дитиною Божою, бо саме Він нас створив. Але так як у нашому житті буває, що діти цураються своїх батьків і залишають їх, і весь спадок. Так само і в духовному – люди відмовилися виконувати умови Заповіту Божого(Заповідей). А той, який не дотримується Заповіту, ми знаємо за цивільним правом, той не гідний отримати спадок. Авва Дорофей каже: «Дітьми називають святі тих, які через їхні слова навертаються від гріха до чесноти» [Авва Дорофей, 2005, с. 26]. Отже, чеснота дає право називатися сином або донькою Бога.

2.1.2 Совість

Тож, як нам впевнитися в істинності і важливості християнських чеснот? Святий Авва Дорофей пише повчання «про Совість», де навчає, що саме вона є природним законом, і покликана бути світлом і дороговказом на вірний шлях. У Старому Завіті були люди, які послуговувалися нею як надійним засобом до з'єднання з Богом. Найперше - це пророки і патріархи, які навчилися чути голос їхньої совісті і діяти згідно почутого, що засвідчує їхнє життя. То що таке совість? Таке питання задає Олексій Уминський у праці «Основи духовного життя», де багато тем є написані на основі вчення Авви Дорофея. У главі «Про совість» російський богослов питає: «Що ж являє собою совість, що обмежує нашу свободу? Спробуємо підібрати синоніми до цього слова. Звістка від Господа? Моральний закон? Голос Божий, що звучить в людині? А хто в Євангелії названий голосом Божим, «глас вопіючого в пустелі» (Мф.3:3).

Святий Іоанн Предтеча - совість одухотворена - закликає всіх нас: «Покайтеся, наблизилося бо Царство Небесне» (Мф.3,2)» [Уминский А., 2014, с. 8].

Святий Авва Дорофей пише: «Коли **Бог сотворив людину, то Він посіяв у ній щось Божественне**, немовби якийсь помисел, який має в собі, подібно до іскри, і світло, і тепло. Цей помисел, який просвічує розум і показує йому, що добре і що зле, називається совістю, а вона є природним законом» [Авва Дорофей, 2005, с. 23]. Отже, в людині є закладено відчуття, яке допомагає розпізнати насіння добра у світі. Апостол Павло пише: «ті, які не маючи закону, згрішили, поза законом і загинуть; а ті, які у законі згрішили з законом будуть засуджені. Бо не слухачі закону праведні перед Богом, але виконавці закону виправдані будуть, бо коли язичники, що не мають закону, з природи законне чинять, вони, не маючи закону, самі собі закон: вони показують, що справа закону написана у них в серцях, про що свідчить їхня совість і думки їхні, які то звинувачують, то виправдовують одна одну» (Рим. 2:12-2:16). Авраам жив за багато століть до Мойсея (законодавця), але у вірності Богові послуговувався законом внутрішнього сумління, совістю і цим догодив своєму Господареві. А тому, перше що може допомогти нам в пізнанні істинності і необхідності чеснот – є наша совість. Але чому так часто, люди не можуть користуватися цим компасом? Святий Авва пише, що через гріхопадіння, ті люди які довгий час не дотримувалися настанов Божих, притуплюють голос сумління. У праці автор використовує промовисті слова: «закопали» й «потоптали», які стосуються нашої совісті. Виходить, що ми люди самі себе позбавляємо дару розпізнання через толерування гріхопадіння вчиненого Адамом та Євою.

Так як, Авва відкрив для нас розуміння методів пізнання істинності чеснот, то виникає наступне питання: що ми маємо тепер робити? Останній дає відповідь нам: «нині ж у нашій владі або знову засипати її(совість), або дати їй світитися в нас і просвічувати нас, якщо будемо її слухати. Бо коли наша совість каже нам щось зробити, а ми нехтуємо цим, і коли вона знову каже, а ми не робимо, а продовжуємо зневажати її, тоді ми засипаємо її, і вона не може вже чітко говорити нам через тягар, що лежить на ній, і як світильник, який сяє за завісою,

починає показувати нам речі темнішими. Так як у воді, скаламученій від великого намулу, ніхто не може впізнати свого обличчя, так і ми після переступу не розуміємо, що говорить нам наша совість, так що нам здається, нібито її взагалі немає в нас. Однак немає людини, яка не мала б совісті, бо вона є, як ми вже сказали, чимось божественним, ніколи не гине і завжди нагадує нам про корисне, а ми не відчуваємо цього, тому що, як уже сказано, нехтуємо нею і зневажаємо її» [Авва Дорофей, 2005, с. 24]. Старець використовує легкодоступні порівняння для розуміння принципу дії совісті: світильник, світло та занавіса і темрява; чиста прозора вода і скаламучена. Як висновок, кожного разу як ми чинимо угодне Богові, то ми стаємо ближчими до Нього а наша совість прокидається. Цей принцип діє і в протилежному напрямку.

Для кращого розуміння що ж є совістю в людині, послухаймо Олексія Уминського: «Совість - категорія універсальна для всіх людей, а ось їх уявлення про закони можуть і різнитися. Ми ототожнюємо совість не з людськими законами, а з природним законом Божим, який знаходиться всередині нас. Голос Божий - це голос свободи в людині. Бог і є сама Свобода, досконала і абсолютна Свобода» [Уминский А., 2014, с. 8].

За словами старця, пророк Осія називав совість – супротивником. Тому, що вона противиться злій волі людини. Коли у людини з'являються погані думки, то внутрішній голос засуджує таку поведінку. Функція совісті це нагадування, яке стосується двох речей: це нагадувати те що «ми маємо робити, а не робимо; і навпаки, чого не маємо робити, а робимо». [Авва Дорофей, 2005, с. 24]. Вона виконує роль адвоката добра, адже захищає добрі та величає благі вчинки. А також осуджує зло.

«Нам належить пройти довгий шлях подолання. Роблячи вибір між двома свободами, вслухаючись в голос власного сумління, людина бореться за свободу справжню - а що може бути благородніше! Совість - наша дивовижна помічниця в боротьбі за звільнення» [Уминский, 2014, с. 9]. В іншому місці цей самий автор пише: «Виходить, що через якісь «дрібниці», тому, що людина виявляється невірна в малому, зрештою і втрачає совість... Тільки той, кому вдається

зберігати свою совість починаючи з малого врешті-решт і стає справжньою людиною» [Уминский, 2014, с. 11].

Совість потрібно оберігати переконаний святий старець. Є три рівні, на яких потрібно оберігати свою совість. Це відношення з Богом, з ближнім та з речами. Що стосується Бога, то ми повинні виконувати Заповіді, бо це миле і угодне очам Його. Оскільки наша совість знаходиться в середині людини і ми її не бачимо, тому наші відносини з Богом мають бути чистими не тільки ззовні але й всередині. Багато Святих Отців називають Совість суперником людини, і прив'язують до уривок зі святого Письма Євангелиста Матфея (Мф 5: 25-26), де сказано: «Мирися з суперником твоїм швидко, доки ти в дорозі з ним, щоб суперник не віддав тебе судді, а суддя не віддав би тебе слугі, і не вкинули б тебе у в'язницю». Митрополит Антоній Сурожський у праці «Человек» так коментує вище сказане: «суперник наш – совість – кожен хвилину життя пристає до нас і не дає нам спокою, та нагадує нам про те, що повинно би бути – і чого немає; нагадує, як ми живемо, що говоримо, про те що думки, недостойні ні нас, ні нам дорогих, ні Бога, Який у нас вірить, і Який нас любить, навіть у нашому гріху... Цей суперник йде поруч і постійно, нагадує нам, що рано чи пізно цей шлях закінчиться, що він не безкінечний, що настане час, коли ми станемо перед лицем Живого Бога; і тоді уже буде пізно, тоді треба буде дати відповідь, як пройшли ці роки... І тоді, можливо, наша совість з боєм нам буде докоряти, бо буде свідком того, що ми знали правду, бо суперник говорив нам, нагадував, вселяв, думку, що ми відвернулися від Божої правди» [Сурожский А., 2012, с. 327].

Бог бачить наше серце, а тому якщо ми щось грішимо тайно, то цим ми калічимо нашу совість, бо пам'ятаємо слова Ісуса Христа: «Ви чули, що було сказано древнім: не чини перелюбу. А я кажу вам, що всякий, хто погляне на жінку, жадаючи її, вже вчинив перелюб з нею в серці своєму» (Мф 5:27). Цим Ісус хотів сказати, що вже на рівні помислів ми грішимо і робимо бар'єр між Богом і людиною. Авва Дорофей пише: «Наприклад, чи лінивий хтось до молитви, чи пристрашний помисел увійшов у його серце, а він не спротивився йому і не вгамував себе, а прийняв його; також, якщо хтось, бачачи ближнього,

який робить чи говорить щось, і, як (звичайно) буває, осудив його. Коротко кажучи, все, що буває в тайні, чого ніхто не знає, крім Бога і нашої совісті, ми мусимо оберігати» [Авва Дорофей, 2005, с. 24].

Що стосується совісті і наших ближніх, то ми повинні слідкувати за своїми вчинками і ставленням до інших людей, бо часто ми спокушаємо їх цим, подаємо поганий приклад. Є гарне українське прислів'я: «який батько, такий син, яка довбня такий клин». Блажений отець Кирило Селецький, священник УГКЦ пише: «Свята правда: який отець – такий син, яка яблуня – такі і яблука, не вродить сова сокола» [Селецький К., 1874, с. 21]. Тобто, часто ми є камінням спотикання для наших ближніх. Часто спостерігаємо в сім'ї, що якщо батько подає поганий приклад: материться, курить, п'є, то велика імовірність, що їхня дитина навчиться цих поганих для душі звичок. Авва Дорофей хоче сказати, що не потрібно спокушати ближнього. «Коротко кажучи, людина не має робити нічого такого, про що знає, що вона робить це з наміром образити ближнього. Усвідомлюючи, що це вчинено для того, щоб пошкодити братові чи засмутити його, вона осквернює свою совість» [Авва Дорофей, 2005, с. 25].

«А оберігання совісті щодо речей полягає в тому, щоб не поводитися недбало з якою-небудь річчю, не допускати її псування і не кидати її як-небудь, а якщо побачимо що-небудь кинуте, то не слід нехтувати цим, хоча б воно було й незначне, а підняти і покласти на місце» [Авва Дорофей, 2005, с. 25]. Авва Дорофей каже, що не можна недбало ставитися до речей, які ви маєте, але все потрібно берегти. Якщо перете речі, то не робіть це занадто часто, якщо сушите на сонці, то вчасно заберіть, щоб не втратив колір від сонця. Також задовольняйтесь вашою їжею, і дорожіть нею.

«Отже, треба нам, браття, дослухатися до себе завжди й оберігати себе від усього цього, щоб не зазнати лиха, від якого Сам Господь остерігає нас, як ми вище згадали. Нехай дасть нам Бог чути й виконувати це, щоб слова отців наших не послужили нам на осудження» [Авва Дорофей, 2005, с. 25].

2.1.3 Стан душі!

Шлях духовного життя є наполегливою працею. Монах а чи мирянин щоденно трудиться на духовній ниві здобуваючи духовний досвід.

Практикуючий християнин повинен слідкувати за станом своєї душі, і найперше робити все для того, аби зберігати як ми раніше говорили свою совість чистою. Там, де є чиста совість там оселяється мир Христовий. Давайте проаналізуємо, що про Мир говорить Авва Дорофей. У його праці «Поучення і повчання» корінне слово «мир» згадується 279 разів. Хочу роз'яснити, що до цих слів належать: мир, смиренномудріть, смирення, сумирний, мирські, смиритися, миритися, миротворці, умиротворення, миряни (3 рази), вмирає (2 рази). В основному ці слова використовуються, на позначення душевного стану, в якому перебуває людина.

«Похвала, за словами блаженного Григорія, породжує змагання, змагання ж - чесноту, а чеснота – блаженство» [Авва Дорофей, 2005, с. 7]. Ми повинні **всім серцем шукати блаженства**, а це стан, що ми отримуємо від реалізації чеснот у нашому житті. Хто досягнув стану блаженства, іншими словами, той зустрів мир у своєму серці. Авва потішає нас: «Отож, слід радіти і співрадіти по правді такому твоєму успіхові: бо ти сподобився піти стопами того, що наслідував Лагідного і Смиренного серцем, який, наслідуючи душевне самовіддання Петра та інших Христових учнів, так відвернув від себе пристрасність до видимих речей і так віддався ділам, угодним Богові, що й він, як я певно знаю, міг із дерзновенням сказати Спасителеві: «Ось ми покинули все й пішли за Тобою» (Мф. 19:27) [Авва Дорофей, 2005, с. 7]. І що ми отримуємо за це? Найперше Бог дає спокій нашим душам, мир. Є цікава книжка Серафима Саровського «Бесіда з Мотовиловим» у якій сказано: Той хто має Духа в собі має внутрішній спокій. Мотовилов підтверджує: «Відчуваю я таку тишу і мир у душі моїй, що ніякими словами висловити не можу» [Саровський С., 2013, с. 26]. Тому, цей стан душі вартує того, щоб старатися, стяжати в собі Духа. Мир дає нам внутрішню силу, спокій, можливість радіти життю. Але, повинні старатися шукати Мир не заради самого нього, а заради Бога.

Цікаво зауважити, що подібно описує цей стан і Авва Дорофей: «Одразу ж після цього запанували в моєму серці найсолодше світло, радість, утіха й велика веселість, і я став уже не тим, ким був раніше» [Авва Дорофей, 2005, с. 33]. Бачимо, про подібність душевного стану, який описують святі мужі. Серафим цитує Біблію, що мир який дає Христос, є інший, тому люди вас можуть ненавидіти, не розуміти. «Особлива насолода» [Авва Дорофей, 2005, с. 27], яку відчують ті, що знайшли Бога. Але як передати цей стан, як розказати іншим. Часто, слова не допомагають і є непереконливими. Християнин має свідчити внутрішньою поставою: «Віра наша полягає не в переконливих словах людської мудрості, але в явленні духа і сили» (1 Кор 2:4).

Авва Дорофей каже, що у духовному житті подвижник має розуміти та помічати свій **стан душі, та порівнює його із верствами**, тобто сучасною мовою мірою довжини чи пройденого шляху. Уявімо, люди живуть в одному місті і всі покликані пройти шлях до Єрусалиму. Хтось пройшов 5 км, інший трошки більше; третій пройшов певну міру але засумнівався і повернувся, четвертий стоїть при вході в Єрусалим але не наважується зайти. І одиниці торжественно входять в місто з вінцем чеснот. Отже, міра пройденого шляху є станом душі в якому людина перебуває. Чим далі рухаємося, тим набуваємо чесноти. «Бо неможливо душі перебувати в одному й тому ж стані, вона завжди поступає або в доброму, або в поганому» [Авва Дорофей, 2005, с. 57].

«Є три стани (душі) в людини: вона або чинить за пристрастю, або опирається їй, або викорінює її» [Авва Дорофей, 2005, с. 48]. Перший сліпо виконує все що пропонує гріх; другий притушив пристрасть, приховав, але десь глибоко вона жевріє і при нагоді дає про себе чути, бо корені залишилися; Останній не тільки опирається їй, але й активно викорінює.

2.2 Умови для набуття чеснот.

Щоб набувати чесноти потрібно бути уважним, навчитися слухати. Це ми можемо зрозуміти із життя Авви Дорофея. Він розповідає, як одного разу ще будучи в монастирі Авви Серіда, служитель старця Йоана захворів. Тоді

обов'язок служити старцеві Йоану випав Дорофею. Останній пише, що із великою радістю прислуговував, тому що кожного разу, після допомоги отримував мудру пораду. От бачимо, що ми повинні хотіти почути мудре слово, а тому маємо бути уважними.

Також головною умовою здобути чесноти є щиро прагнути. «Якщо ж хтось не хоче щиро виконувати Господньої волі, то хоча він і до пророка піде, Бог покладе пророкові на серце відповідати йому відповідно до його розбещеного серця» [Авва Дорофей, 2005, с. 34]. Можемо взяти за приклад притчу про багача, в якій останній попавши до пекла, просить послати Лазаря щоб розказав про муки багача, що допоможе їм навернутися. Нащо, в небі відповідають: «якщо Мойсея і пророків не слухають, то хоч би хто і з мертвих воскрес, не повірять»(Лк 16,31). Тобто, якщо не має щирого бажання самої людини, то ніщо їй не допоможе. Бог не примушує, але чекає. Деколи у того, який розпочинає духовне вправління, може з'явитися бажання за все братися одночасно. Никодим Святогорець настановляє від такого азартного підходу. Натомість закликає, розпізнати яка пристрасть найбільше перемагає тебе і старатися набувати чесноти які б викорінювали її. «Озброюйся переважно проти тієї пристрасті, яка найбільше тобі докучає, не раз уже перемагала тебе і готується знову напасти на тебе; озброюючись же проти неї, скільки є сил намагайся утвердитися в тій чесноті, яка протилежна цій пристрасті, уживаючи всі придатні для цього справи і подвиги» [Святогорець Н., 2000, с. 112].

Ми не повинні бути лицемірами у відносинах з Богом. Протоієрей Микола Гелетюк розповідає цікаву історію: У неділю вранці у Церкві біля дві тисячі людей і раптом заходять бандити з пістолетами і кажуть: «Хто хоче кулю за Христа?» Залишилося двадцять людей. «Тоді чоловік у масці промовив до священника: - Ну, отче, я очистив церкву від лицемірів. Можете починати своє служіння» [Гелетюк М., 2007, с. 43].

Поряд із щирим бажанням ми повинні поставити таку **навичку як шукати труднощів.** В будь-якому спорті, щоб досягти успіху потрібно пройти через

труднощі. Так і в духовному житті, переносячи тягар гріха, ми боремося із нашими старими пристрастями, щоб утвердитися в чеснотах. Часто так є, що хлопці в семінарії нарікають на людей, яких Бог поставив виховувати їх. Чому нарікають? Причини є різні, але неодмінно однієї із них буде відповідь: «бо нам важко». Авва Дорофей вчить сприйняти тягар, як можливість набути чесноту, отримати спасіння. «І справді, якщо б ми хотіли трохи подвизатися, то ми не нарікали б багато й не відчували б труднощів; бо коли хтось на початку примушує себе, то, продовжуючи подвизатися, поступово досягає успіхів і потім зі спокоєм здобуває чесноти, - оскільки Бог, бачачи, що той спонукає себе, подає йому поміч» [Авва Дорофей, 2005, с. 47]. Кожну справу, яку чинимо, не падаймо духом, але покладаймося на Господа і тоді скорботи будемо переносити з радістю. На кожну проблему відповідаймо: «Нічого не буває без Божої волі; звичайно ж, Бог знав, що це добре й корисне, і тому так вчинив,.. або справді, Бог знав, що це буде корисніше для моєї душі, і тому воно так і сталося» [Авва Дорофей, 2005, с. 54]. Довір'яймо промислу Божому, тоді набагато легше жити, і скорботи стають нам приємними, бо як каже Христос: «бо ярмо Моє – благо, і тягар Мій легкий» (Мф 11:30). Тому, християнин не нарікає на терпіння, але сприймає за радість, і як кажуть Святі Отці, що навіть, якщо би черви були по саму шию в хаті, християнин буде дякувати Богові.

Саме тому, Авва пише до брата, якого спокушують різні пристрасті: «Прошу тебе, мій сину, терпи і благодари за спокуси, що трапляються у хворобі, за словом: «Все, що спіткає тебе, прийми за благо» (Сир. 2, 3), щоб намір Промислу здійснився на тобі, сину мій, так, як Йому завгодно. Тож будь мужнім, кріпися в Господі й уповай на Його опіку. Бог із тобою» [Авва Дорофей, 2005, с. 79].

Також, часто так є що важко зрушитися з місця. Тобто почати змінюватися, рухатися до переміни. Святий Отець каже, що перші рази **особливо потрібно себе змусити**, а потім вже легше. Він пише, що перші рази дуже змушував себе щоб піти до бібліотеки і прочитати книжку, «коли ж я й далі примушував себе, Бог допоміг мені, і старання в мене стало такою звичкою, що через ревність до читання я не помічав, що я їв, що пив або як спав» [Авва

Дорофей, 2005, с. 47]. Отже, в набутті чеснот важливим є старання. Та іноді так є, що людина старається а результату ще не бачить. В такому випадку треба почекати: пам'ятаймо, Бог дає вчасно те, що людині потрібно. Авва каже: пригадаймо, як Ізраїльтяни їли манну з неба. Та все ж для кожного смак був різний, хто любить солоне, то було солоне, кому солодке, то солодке. Так і нам Бог дає тоді, коли необхідно. «Бог, як милостивий, кожному дає те, що йому потрібно. Проте, буває, що Він посилає людині більше, ніж їй потрібно; цим виявляє надмір Свого чоловіколюбства й навчає її вдячності; коли ж не посилає їй і необхідного, то Своім словом (Мт. 4, 4) замінює дію тієї речі, якої потребує людина, і навчає її терпеливості» [Авва Дорофей, 2005, с. 39].

Набувати чесноти – це рухатися по середині, царським шляхом. Тому, що чеснота – це смиренномудренність, а крайності: гордість або підлесливість; благоговіння це золота середина, а крайності: сором або безсоромність. Йдучи таким шляхом, подвижник зовні може робити ті самі речі що і інший, та його вчинок буде милий Богові, бо наділений цими чеснотами.

2.3 Як виробляти чесноти?

2.3.1 Мати духівника

Для того, щоб розвивати в собі чесноти потрібно багато трудитися. Авва каже, що дорога до духовної досконалості є велика і важка. Тому, ми не в змозі пройти її самі. Ми потребуємо духівника, який би давав поради. Отець порівнює людину із листям. Так як воно спершу зелене, потім жовтіє і врешті в'яне, так і подвижник без духівника сохне. Роль останнього в тому, щоб провадити подвижника, мотивувати і давати мудру пораду. Бо християнин не надіється тільки на свій розум, бо дотримується слів Соломона, що спасіння є у раді великій. Розум людини є обмежений, а тому уповаючи тільки на себе, не в змозі розгадати всі ребуси і неодмінно спотикнеться, тому подвижник уповає на Бога, намагається всім серцем слухати Його, брати приклад із святих і смиренно вчитися у духівників.

Отже, в духовному вправлянні ми не повинні вважати свій розум непомильним, бо він готовий нас обманути. Саме тому у християнстві ми кажемо: «Нехай буде воля Твоя», цим затверджуємо, що наші переконання є хибні, і покладаючись на себе далеко не підємо. Саме тому, Авва Пімен казав: «Наша воля є стіною між Богом і людиною. Вона є наче камінь, що протистоїть, протидіє Божій волі» [Авва Дорофей, 2005, с. 31]. Авва Дорофей навчає: «що нічого не буває з нами без Божого промислу» [Авва Дорофей, 2005, с. 39]. А отже, такий порок як самовиправдання шкодить людині, бо послухаймо слова останнього: «Якщо ж і самовиправдання допоможе волі, то людина цілковито розбещується» [Авва Дорофей, 2005, с. 32]. Бо як людина зрозуміє свою неправоту, якщо вона постійно себе виправдовує і хворіє «уявною непомильністю». Диявол боїться, коли людина постійно радиться з досвідченими молільниками, бо ризикує бути виявленим, це наче поставити солдата в центрі розстрілу між двома арміями, і куди б не поворухнувся є небезпека, що тебе виявлять і поранять.

Митрополит Ирофей пише, що для того, щоб дізнатися якими пристрастями опанована людина є два моменти: «важливу роль відіграє розсудливий та безпристрасний старець, який би міг побачити рух душі та виправляти нас» [Влахос И., 2004, с. 269]. Отже, духівник є нашим світлом, рентгеном для виявлення наших хвороб. А який другий спосіб? Авва Дорофей пише, що «ознакою того, що хтось добровільно виконує пристасть, служить його збентеження в той час, коли його викривають або виправляють в ній. А без збентеження переносити викривання, тобто напоумлення, є ознакою, що хтось або був переможений пристрастю або виконав її через незнання» [Влахос И., 2004, с. 269].

Є одна повчальна історія Авви Макарія, про те, чому потрібні духівники. У монастирі всі монахи подвизалися, були такі, які часто сповідалися, а були й інші які рідко, а один монах взагалі не сповідався. І ті, які рідко але сповідалися все ж наvertsалися на стежку добра, хоч диявол і мордував їх викривляючи розуміння добра і зла. Та той монах який не сповідався, його диявол так закрутив, що монах

закрився в собі. Тоді один досвідчений монах взявся за нього і перший проявив ініціативу, щоб допомогти братові. Тому, ми християни повинні мати духівників і знати що вони допомагають нам вказувати дорогу до Бога неначе дороговкази.

2.3.2 Страх Божий

Євангелист Йоан у першому посланні пише: «У любові немає страху, але довершена любов проганяє страх, бо страх має муку. Той, хто боїться, не довершений у любові» (1Йо 4:18). **З цих слів розуміємо, що страх є ознакою недосконалості і дії гріха в нас.** Але як тоді розуміти слова Давида: «Служіть Господу зі страхом і радійте з трепетом»(Пс. 2.11), або також: «Прийдіть, діти, послушайте мене, я страху Господнього навчу вас» (Пс 33.12). Очевидно, що Єв. Йоан і Давид описують різний страх, і дійсно, одного страху ми повинні позбутися, а інший придбати.

Великий старець Варсонуфій пише, що той хто має страх Божий, хай просить Бога і сміливо сподівається, що Бог почує і виконає прохання. Також, каже, що наші прохання – це насіння, яке ми покликані зростити в собі. А щоб насіння зійшло має бути хороша земля, удобрена, яка зможе принести плід у сто крат. І цією доброю землею великий старець називає – смирення, операючись на послання Апостола Петра: «а смиренним дає благодать» (1Пет 5:5).

Авва Дорофей пише, «що є два страхи: один початковий, а другий досконалий; і що один властивий, так би мовити, тим, які починають бути благочестивими, другий же є страхом святих досконалих, які досягли міри досконалої любові» [Авва Дорофей, 2005, с. 25].

Перший страх, це коли ми виконуємо волю Божу, не ради самої любові до Бога, а тільки тому, що боїмося Страшного суду. Таке виконання є благоугодне Богові, і як каже Ісус: «істинно кажу вам: вони вже мають нагороду свою» (Мф. 6:2). Саме тому, повитухи не послухали наказу фараона і не вбивали маленьких дітей і цим виконали волю Божу. І писання свідчить, що цим вони «спорудили собі доми» (Вих 1:21), а умовою стало те, що боялися Господа. Цей перший вид страх сучасний богослов Михайло Марусяк у праці «Моральне богослов'я»

розділяє на два види: «перший вид страху – це страх тваринний, страх зазнати болю і отримати покарання, страх перед невідомістю, перед смертю і т.ін. Другий вид страху страх рабський, страх втратити щось своє, чогось свого власного позбутися» [Марусяк М., 2000, с. 81].

Але ми християни покликані до більшого, виконуймо слова Спасителя: «будьте досконалі, як Отець ваш Небесний досконалий» (Мф 5:48). Тому, ми повинні навчитися **мати досконалий страх Господній**, а це проявляється тоді, коли ми шукаємо Бога заради самого Бога, бо знаємо, що перебування у Ньому дає мир і спокій, якого ніде більше немає. Такий подвижник зрозумів, що нічого кращого немає, як «впасти в руки Бога Живого»(Євр 10: 31). Хоч, Апостол Павло говорить що то є страшно, але кращого стану перебування душі як у Ньому немає.

Практикуючий християнин **набуває досконалий страх здобуваючи таку чесноту як любов**. Любов до Бога, яка породжує боязнь відпасти від Нього, втратити Благодать, Ласку Божу. Святий Антоній казав «Я вже не боюся Бога, а люблю Його». То ж що робити нам, чи можемо ми відразу мати досконалий страх? Прислухаймося до слів Василя Великого, який казав що християнин мусить прожити недосконалий страх Божий. «Бо потрійним чином, можемо ми сподобатися Богові: або догоджаємо Йому, боячись муки, і тоді перебуваємо в стані раба; або, шукаючи нагороди, виконуємо накази Божі задля власної користі, і тому уподібнюємося наймитам; або робимо добро задля самого добра, і тоді ми перебуваємо в становищі сина». «Бо син, коли досягає зрілого віку і приходить до розуму, виконує волю свого батька не для того, щоб отримати від нього нагороду, а саме тому зберігає до нього особливу любов і належну батькові пошану, що любить його і впевнений, що все майно батька належить і йому» [Авва Дорофей, 2005, с. 26]. Всі ми переходимо через перший етап, пригадаймо батька нашого Авраама, який був послушний Богові, і був готовий принести в жертву Ісаака. Та Господь сподобив відкрити Йому очі, що Бог є любов, і що «усякий хто вірує в Нього, не загинув, а мав життя вічне»(Йо 3:16) Отже, бачимо правдивість слів, що любов приводить до досконалого страху, адже від цього

моменту Авраам зрозумів, що його Бог є не таким, як боги язичницькі, але це Бог любові.

Тому зважмо, слова із книги Сираха, де сказано, що початок і кінець мудрості є Страх Божий (Пор. Сир 1:15-18). **«Повнота премудрості – боятися Господа; вона напуває їх від плодів своїх»** (Сир. 1:16). Тому, що Страх Божий допомагає віддалитися від зла, але оскільки не чинити зла не є достатньо, то людина водночас повинна сіяти зерна добра.

Засоби для здобуття страху Божого!

Святі Отці вчать, дієвим засобом здобути страх Божий є постійна пам'ять про смерть, про вічні муки. Якщо будемо зважати на це, то завжди будемо співставляти наші вчинки із наслідком. Постараймося кожного вечора перед сном, проаналізувати прожитий день, наші вчинки, емоції, те чим ми наповнили себе. Постійно аналізуючи ми не будемо забувати про заповіді Божі. Таку саму техніку треба використовувати і після сну, це допоможе бути максимально спокійним.

Ось послухаймо ще один засіб. «Розповідають, що один брат спитав якогось старця: «Що мені робити, отче, для того, щоб боятися Бога»? Старець відповів йому: «Іди, живи з людиною, яка боїться Бога, і тим самим, що вона боїться Бога, навчить вона й тебе боятися Бога» [Авва Дорофей, 2005, с. 27]. **Ми можемо використовувати цей засіб, адже, ми багато можемо навчитися біля тих, які вже вміють.** Навіть, те в якому душевному стані вони перебувають, те має важливе значення, адже впливає на тих, які прагнуть теж здобути його. Так само як здобуємо страх Божий, то цим самим методом ми проганяємо його. Якщо будемо себе оточувати безбожними людьми, а самі не будемо міцні у вірі, то з часом може піддатися гріхові, і стати рабом гріха. Є одна історія: було в селі багато людей, які мирно жили. Одного разу колодязь з якого всі пили воду отруїли, а ті що пили ставали нерозумними. Врешті, всі люди окрім одного чоловіка пили цю воду. Єдиний чоловік, який все ж залишався свідомим, не пив води бо йому приснився сон, що вода отруєна. Але з часом йому набридло відчувати себе інакшим, бо його ніхто не розумів, і він теж напився води, і став

дурним. Висновок такий, що середовище на нас впливає, а тому потрібно фільтрувати наших співжителів і співрозмовників.

2.3.3 Смиренномудріє

Щоби відчутти мир у серці, потрібно здобути чесноту «смиренномудрія» бо за словами Василія Великого вона робить шлях християнина простим і легким. Більше того, Антоній Великій каже, що тільки одна чеснота, а саме вищезгадана стоїть вище від усіх сітей диявольських. Як же нам здобути цю чесноту? Давайте знайдемо відповідь у Ісуса Христа. «Послухайте, що каже Сам Господь наш: «Навчіться від Мене, бо Я лагідний і сумирний серцем: і знайдете мир душам вашим» (Мт. 11:29). Ось тут Він показав нам коротко, одним словом, корінь і причину всіх бід і лік від них - причину всього доброго; показав, що гордість скинула нас, що неможливо інакше заслужити помилування, як через протилежне їй, тобто смиренномудрість» [Авва Дорофей, 2005, с. 14]. Гордість є причиною гріха, адже як навчають святі Отці: Люцифер до того, як відпав від Бога, то був найшанованішим серед ангелів, але в один момент захотів бути як Бог, у нього проявилася гордість і заздрість. Ми бачимо, що через цей порок відбувся поділ у світі ангелів. Авва Дорофей у першому повчання «про відречення від світу» навчає, що причина гріхопадіння людини є відсутність смирення. Що саме хоче сказати отець? А те, що коли людина грішить, то Бог завжди питає в людини «Ну що ти зробив? Ну подивися де ти був, а де тепер! Хіба не краще тобі бути в моїй оселі?» І коли наш Батько промовляє, то очікує від людини почути слово «Прости». Одне це слово і щирий жаль відкриває людині двері до Раю.

У третій главі книги Буття розповідається про гріхопадіння. Бог питає в Адама, чи їв яблуко із забороненого плоду, а він відповідає: «жінка, яку ти мені дав, вона дала мені від дерева, і я їв». Бачимо, що чоловік звинувачує Бога і свою дружину, а себе виправдовує. Святий отець пише: «Бо так завжди буває, браття мої: коли людина не хоче засуджувати себе, то вона не заважається звинувачувати і Самого Бога» [Авва Дорофей, 2005, с. 15]. А який вихід із цієї ситуації, а тим самим який вихід із гріха? Задаючи питання, Бог «готував його саме до того, щоб

він сказав: «Прости». Та немає смирення! Де слово «прости»? Нема покаєння, а є цілком протилежне» [Авва Дорофей, 2005, с. 15]. І Єва і змії вчинили так, як Адам. У духовному житті та в історії спасіння і навернення людини, такому вчинку та способу мислення не повинно бути місця. Натомість, Авва пише, що смирення – це вміти осудити себе, могли визнати свою неправоту, недосконалість, провину, не виправдовувати себе, не триматися своєї волі але волі Божої, не діяти від себе але від імені Бога, не довіряти собі та своєму розуму, ненависть до своєї волі. Коли людина намагається здобути цю чесноту, то через неї «сподоблюється отямитися й повернутися до природного стану через очищення себе святими Христовими заповідями» [Авва Дорофей, 2005, с. 15]. Авва цитує подвижника Марка який казав: «Без сердечного сокрушення неможливо звільнитися від зла й набути чесноти» [Авва Дорофей, 2005, с. 15].

Отже, «Вчинимо образ наш чистим, яким ми й прийняли його, вмиємо його від скверни гріха, щоб виявилася краса його, що походить від чеснот. Про цю красу молився і Давид, кажучи: «Господи, волею Твоєю подай красі моїй силу» (Пс 29, 8). Отже, очистимо в собі образ Божий, адже Бог вимагає його від нас таким, яким дарував його, що не має ні плями, ані вади, ані чого-небудь подібного (Еф. 5:27)» [Авва Дорофей, 2005, с. 75].

В чому проявляється чеснота смирення?

Вона допомагає виконувати заповіді Божі, бо смиренний знає, що сказав Бог і щиро береться виконувати.

По-перше, смирення проявляється через послух і відречення від своєї волі. Святий Авва каже, що для монаха надзвичайно важливо озброєтися цими речами, бо дозволяє за короткий час здобути духовне зростання і визволяє від смерті. Послухайте одну розповідь, що трапилася на очах у отця. Одного разу, до обителі авви Серіда прийшов монах-послушник від одного великого старця з Аскалонського краю. Старець сказав, щоби він повернувся назад до вечора. Але знялася сильна буря і вода піднялася дуже велика. Монахи цього монастиря пропонували гостю залишитися і повернутися, коли погода покращиться і не буде загрози для життя. Натомість, послушний монах навіть не приймав до свого

серця такі пропозиції, бо добре пам'ятав настанову старця. Повертаючись назад інші монахи вирішили провести гостя до річки, бо подумали що великий рівень води переконає його залишитися. Та все ж послушник без вагань вирішив перейти воду, чим здивував усю братію. Висновок такий, що той, хто є послухний і добре пам'ятає що йому наказали робити, він без вагань буде виконувати настанови і цим самим швидко сподобляється досягнути духовних звершень.

Виконуючи послух, потрібно щоб також не забувати про смирення. Авва наводить приклад, що якщо є два коні в колісниці, то не можуть вони бігти окремо, але біжать разом. Так само смирення і послух повинні разом вести людину до досконалості. Як це проявляється на практиці? Смирений монах в усьому слухає Отців наставників і вважає що цим слухає самого Бога, адже досвідчений отець проголошує волю Божу, і якщо монах виконує то це допомагає йому прийти до Бога. Тоді зрозуміймо слова: «Не журись, бо кожен, хто віддається в послух отцям, має цей спокій і безжурність» [Авва Дорофей, 2005, с. 33].

Хороший приклад смирення подає сучасний священнослужитель прот. Ілля Шугаєв «Уявімо собі, ліва нога каже правій: «Я зараз піду праворуч, а ти йди наліво, набридло завжди з тобою мотатися, хоч одна трохи походжу або припустимо, ліва нога наступила на цвях і отримала серйозну рану, а права їй каже: «Напоролися? Треба було під ноги краще дивитися, тепер добирайся, як хочеш!» Такого бути не може. Ясно, що якщо одна нога зламалася, то друга просто буде нести тягар всього тіла, нести подвійне навантаження» [Шугаєв І., 2010, с. 14]. Висновок такий, що без смирення немає гармонії, немає господарки, треба знаходити спільну мову, треба прислухатися до настанов батька в сім'ї; ігумена в монастирі; і Бога в нашому житті.

Святі Отці вважали, що послух і смирення є шляхом спасіння. Часто вони спеціально казали послушникам «зробити щось», щоби вони відмовилися від свого розуму і навчилися слухати отця. Бо той хто навчився слухати отця, зможе слухати і Бога. Святий Василій Великий, коли прийшов до одного із своїх

монастирів запитав у ігумена: «Чи є хтось з монахів що спасається?». Питаючи про це, отець хотів випробувати тих монахів давши Послух. Коли прийшов один із монахів то Авва наказав принести води, а потім прийти в святилище щоб його рукоположили. Це все монах смиренно виконав. Авва Дорофей аналізуючи цей вчинок каже: «Кому ж бо належало бути з цим святим і богоносним мужем, як не такому благословенному братові? А ви не маєте досвіду в безперечному послусі, тому й не знаєте спокою, який від нього походить» [Авва Дорофей, 2005, с. 19]. Отже, з цієї історії можемо зрозуміти, що досконалий послух дає нам відчуття блаженного спокою.

А як нам зрозуміти, який послух є досконалий? В цьому діалозі сказано, що монах послухав Василя Великого «без жодного сумніву» і цим сподобився оправданню і прийняв благодать таїнства священства. Аналізуючи, також помічаємо, що слово «Послух» є дуже близьке до «Спасіння», адже грою слів Василій Великий запитав «хто із монахів спасається», або іншими словами «хто управляється у досконалому послусі».

Послухаймо, що пише Авва Дорофей про послух! «Якщо ж ти перебуваєш під послухом, то ніколи не вір своєму серцю, адже воно осліплює прив'язаностями старої людини. Ні в чому не йди за своїми судженнями, і сам нічого не призначай собі без запитання й поради. Не думай і не припускай, що ти кращий і праведніший від свого наставника, і не досліджуй діл його, бо в іншому разі ти часто можеш обманутися і впасти у спокусу, бо це є омана лукавого, який хоче перешкодити досконалому згідно з вірою послухові й позбавити нас твердого спасіння, що з цього виникає. Чинячи так, ти коритимешся спокійно й безпечно, не блукаючи підеш дорогою отців наших. Примушуй себе й відсікай свою волю в усьому, і благодаттю Христовою через навчання набудеш звички відсікати свою волю; і потім чинитимеш це без примусу й скорботи, аж виявиться, що все буде відбуватися так, як ти хочеш. Не бажай, щоб усе чинилося так, як ти хочеш, але бажай, щоб воно було так, як буде, і в такий спосіб будеш мирний з усіма. Втім, це стосується того, в чому немає переступу заповіді Божої чи отцівської. Намагайся в усьому докоряти самому

собі й розумно виконуй заповідь вважати себе за ніщо. І віруй, що все, що трапляється з нами, до найменшого, буває з промислу Божого, і тоді ти без збентеження переноситимеш усе, що знаходить на тебе» [Авва Дорофей, 2005, с. 71].

Давайте зрозуміємо, **чому нам так необхідна «Смиренномудрість»**. У «Посланнях і Поученнях» автор у другому повчанні присвячує роздумам про дану чесноту. Останній покликається на святих отців, які говорили: «Найперше потрібна нам смиренномудрість, щоб бути готовими на кожне слово, яке чуємо, сказати: «прости! бо смиренномудрість ламає всі стріли ворога й супротивника» [Авва Дорофей, 2005, с. 19-20].

Йдучи дорогою до духовного життя ми вже розуміємо, що найперше потрібно вчитися смиренності. А тепер давайте знайдемо відповідь **чому у нашому житті необхідно вчитися цій чесноті, та яку роль вона займає?**

Авва Дорофей підходить до питання з різних сторін: цитує слова з Біблії, де сказано: «Початок премудрості – страх Господній» (Пс 110:10); «Милосердям і правдою очищається гріх, і страх Господній відводить від зла» (Притч 16:6); «Без віри догодити Богові неможливо» (Євр. 11:6). «Цим старець хоче показати нам, що ні самого страху Божого, ні милостині, ні віри, ні стриманості, ні іншої будь-якої чесноти не можна досягти без смиренномудрості» [Авва Дорофей, 2005, с. 20]. Слово «Прости» має дуже велике значення у житті християнина. Чому? У рутині життя диявол для нас є ворогом і супротивником. «Ворогом називається через те, що він людино-ненависник, ненависник добра і наклепник; супротивником же називається через те, що він намагається перешкодити кожній добрій справі» [Авва Дорофей, 2005, с. 20]. Чи ми хочемо помолитися, а чи подати милостиню, то він нам постійно перешкоджає злими помислами. Хочемо чувати то відчуваємо лінь. Тому, сатана противиться нам кожного разу, як ми спрямували свій порив душі до добра. А вихід такий: «Всю зброю ворога й супротивника можна зламати смиренномудрістю. Бо воістину великою є смиренномудрість, і кожен зі Святих проходив цим шляхом, а працею скорочував свій шлях» [Авва Дорофей, 2005, с. 20]. Псалмопівець каже: «Ти

зглянувся на смирення моє і визволив з недолі душу мою»(Пс 30:8). А у Притчах Соломон підтверджує дану думку, «За смиренням іде страх Господній» (Притча 18:13). А старець Йоан казав: «смирення й саме може увести нас до Царства, тільки поволі» [Авва Дорофей, 2005, с. 20].

Смиренна людина «зі смиренням молиться і молитвою смиряється; і чим більше досягає успіху в чесноті, тим більше смиряється; а в міру того як смиряється, отримує поміч і досягає успіху через смиренномудрість» [Авва Дорофей, 2005, с. 23].

Часто противником смирення є душевні пристрасті. Якщо людина має схильність завжди бути першою, а їй це не виходить, то появляється гнівливість. Або багатий гнівається, що щось пішло не згідно планів. Та пам'ятаймо: смирення є шляхом до примирення. Так, як вода та пісок гасить вогонь, так дана чеснота утихомирює бурю пристрастей. Хтось із Святих Отців сказав: «Смирення ні на кого не гнівається і нікого не гнівить, і вважає це цілком чужим для себе» [Авва Дорофей, 2005, с. 20]. Отже, прислухаймося до слів Авви Дорофея: «смирення велике, як ми сказали, і має силу притягнути в душу Божу благодать. Благодать Божа, прийшовши, покриває душу від двох тяжких вищезгаданих пристрастей. Бо що може бути тяжчим, як гніватися і гнівити ближнього?» [Авва Дорофей, 2005, с. 20]. Тому, пам'ятаймо, що гнів і бажання роздратувати ближнього є ділом рук «бісівських», тому саме чеснота смирення є ліками для такої душі. Святий Авва хоч і наголошує особливу дію вищезгаданої чесноти на дві пристрасті, та все ж каже, що вона лікує всі людські пороки. Тому, сміливо можемо назвати смирення королевою чеснот. «Коли святий Антоній побачив натягненими всі сіті диявола і, зітхнувши, запитав Бога: «Хто ж уникне їх?», то відповів йому Бог: «Смирення уникає їх»; а що ще дивніше, - додав: «Воно навіть не дотикається до нього»» [Авва Дорофей, 2005, с. 20-21].

В чому ж така сильна дія цієї чесноти? Чому вона така дієва? А тому, що смиренний, коли з ним щось стається він ніколи не шукає винним когось, а завжди звертається до себе і шукає проблему в собі. Хочеться навести приклад бізнесмена Генрі Ріардена, він є одним із головних героїв у книзі Айн Ренд

«Атлант розправив плечі». Керуючи на роботі великою фабрикою, яка виготовляла сталь «коли виникала проблема на сталеливарні, перше, що робив Ріарден, - починав шукати, де він припустився помилки; ніколи не намагався знайти винних, окрім себе, лише від себе самого вимагав досконалості. Не визнавав за собою жодних переваг: хоч яка була провина, вона завжди лягала на нього» [Айн Ренд, 2018, с. 149]. Як наслідок, його підприємство було одним із найпотужніших того часу. Тому, що це дозволяло уникнути багато конфліктів, скоротити їх до мінімуму і дати людям хороші умови праці. Хоча, Ріарден не завжди послуговувався цією чеснотою. «На заводі бажання виправити помилку спонукало його до дії, а вдома це не мало жоднісінького ефекту» [Айн Ренд, 2018, с. 149]. Наводячи, цей приклад він допомагає побачити, що ця чеснота діє, проте, зауважую, що в інших речах він не є моральним авторитетом для християнського способу життя, тому не варто брати за приклад все, що він робив.

Є два види смирення навчас Авва Дорофей. «Перше смирення полягає в тому, щоб вважати свого брата розумнішим від себе і таким, який у всьому вищий, та, одне слово, як сказали святі отці, щоб «вважати себе нижчим від усіх» [Авва Дорофей, 2005, с. 21]. Сам Авва свідчить про себе кажучи: «Не знаю, чи зробив я колись що-небудь добре, але якщо Бог покрив мене, то знаю, що покривав тому, що я ніколи не вважав себе кращим за свого брата, а завжди ставив брата свого вище від себе» [Авва Дорофей, 2005, с. 29]. Авва Йоан навчав, що до смиренномудрія нас приводить оберігання нашої совісті чистою перед ближнім. Також не потрібно свою волю ставити над волею ближнього. Святий Дорофей розповідає історію зі свого життя. Подвизаючись в монастирі, були товариші, які ганьбили його, або у ночі коли він спав на першому поверсі, то брат із другого поверху розливав воду. Оскільки, в тому середовищі було спекотно, то скоро на ліжку Авви з'явилися блохи, які обкусали все його тіло. На ганьбу він не відповідав, а товариш ніколи не казав: «Не роби цього», або «Навіщо це робиш?». Також, він свідчить, що не пригадує, щоби сказав слово, яке б образило іншого. « Навчіться і ви «носити тягарі один одного», навчіться благоговіти один перед одним; і якщо хтось із вас почує від кого-небудь неприємне слово або якщо

знає чогось над сподіване, то він не має відразу впадати в легкодушність або негайно спалахувати гнівом» [Авва Дорофей, 2005, с. 29].

Та ми не повинні на цьому зупинятися, але йти далі і розвивати в собі друге смирення, яке полягає в тому, щоб приписувати всі свої подвиги, діла не собі а Богові. Старець Фадей Витовницький каже, що люди живуть зовнішнім життям, але його дуже цікавило внутрішнє життя тих, які жили на землі досконалим життям. Аналізуючи їхнє життя, читаючи твори і практикуючи духовні практики він пише: «і тоді я дізнався, що досконалість християнського життя – смирення» [Фадей Витовницький, 2014, с. 54]. «Це є досконале смирення святих. Воно природно народжується в душі від виконання заповідей. Бо це як із деревами: коли на них буває багато плодів, то самі плоди нахиляють гілки дотолу і нагинають їх - гілка ж, на якій немає плодів, тягнеться вгору і росте прямо; є ж деякі дерева, які не дають плоду, поки їхні гілки ростуть угору; якщо ж хтось візьме камінь, причепить до гілки і нахилить її донизу, тоді вона дає плід. Так і душа: коли вона смиряється, тоді приносить плід, і чим більше приносить плоду, тим більше смиряється; так і святі: чим більше наближаються до Бога, тим більше бачать себе грішними» [Авва Дорофей, 2005, с. 21]. Святі розуміли, що тільки так можна з'єднатися із Богом і перемогти зло. «Коли ми бачимо спокійну людину, тиху, лагідну і смиренну, яка не сердиться, все прощає, все покриває любов'ю, то ця людина стає прикладом для нас, і ми хочемо завжди бути такими, бо зло неможливо перемогти злом. Зло перемагається добром» [Фадей Витовницький, 2014, с. 54].

Вже багато було сказано про те, що ж таке смирення. І ми повинні здобувати в собі цю чесноту. Кожен зі святих набув цього смирення, як було сказано, через виконання заповідей. «**Але що таке смирення** і як воно народжується в душі, ніхто не може виразити словами, якщо людина не навчиться цього з досвіду; із самих же слів неможливо цього навчитися» [Авва Дорофей, 2005, с. 22]. Важко передати словами, що таке смирення у найвищому прояві, адже святі кажуть, що це досконалість християнського життя. Якби це було так просто, то всі би були святими, але одиниці досягають цього. Адже, це суперечить здоровому глузду

людини, суперечить логічному мисленню. Смирений не мислить категоріями успішності у цьому світі, але відбувається "стрибок у віру", бо християнин виходить за межі розуму. Авва Дорофей у праці «Поучення і поучання» приводить приклад розмови Авви Зосима із софістом. Вони розмовляли про смирення, і старець казав що він грішний і недостойний перед Богом. Тоді, софіст наполягав на відповідь чому він вважає себе таким. Старець не зміг пояснити, тоді, старець, не знаючи як пояснити, відповів лагідно, «Не турбуй більше мене цим питанням, я справді вважаю себе таким». Тому, пам'ятаймо, «Смирення є ділом великим і божественним; шляхом же до смирення служать тілесні труди, звершувані розумно. Також вважати себе нижчим від усіх і постійно молитися Богові - це шлях до смирення. Саме ж смирення божественне і незбагненне»[Авва Дорофей, 2005, с. 23].

Як здобути смирення? Авва Дорофей каже, що до смирення приводять тілесні труди. Про які саме труди мається на увазі? Людська природа після гріхопадіння є спотворена і грішна. Тіло грішне і смертне. А оскільки душа єднається з тілом, то тіло впливає на останню негативно. У книзі Буття у шостому розділі сказано: «не вічно Духу моєму бути зневаженим людьми(цими), тому що вони плоть». Отже, плоть людину загонить, це не означає що плоть погана, а тільки те, що людина забула як правильно нею користуватися. «Тому-то і сказав старець, що й тілесний труд приводить душу до смирення. Бо один настрій душі у здорової людини, інший - у хворої, ще інший - у спраглої, а ще інший - у того, хто наситився. Так само один настрій душі в людини, що їде на коні, інший - у того, який сидить на престолі, ще інший - у того, що сидить на землі, ще інший - у того, який носить красивий одяг, а ще інший - у того, що носить блаженський» [Авва Дорофей, 2005, с. 23]. І тому, коли тіло смиряється, то смиряється і душа. Тому, важливо обмежувати тіло і ставити у відповідні рамки задля примноження даної чесноти.

Про смирення

Авва Ор говорив: «Вінець монаха – смиренномудріє, а на питання, - що таке віра, - старець відповідав: віра полягає в тому, щоб жити у смиренні і творити милість» [Отечникъ или изреченія св. Отцовъ, 1991, 97-102]. «Брате! Істинний труд не може бути без смирення; бо сама по собі праця марна і вважається за ніщо. Писання каже: «Споглянь на смирення моє та на труд мій, і прости всі гріхи мої» (Пс. 24:18). Тож хто поєднує смирення з працею, той скоро досягне (мети). Той, хто має смирення з приниженням, також досягає успіху, бо приниження замінює труд. А хто має одне лише смирення, той хоча й досягає успіхів, але не так скоро. Той, хто хоче здобути правдиве смирення, в жодному разі не має вважати себе чимось. У цьому полягає правдиве смирення» [Авва Дорофей, 2005, с. 89].

2.3.4 На все воля Божа

Християнин, який прагне зміцнитися у вірі, повинен довіряти своє життя Богу. За все, що відбувається в його житті він вдячний, бо довіряє Богові, що кожна ситуація виходить для нього на спасіння. Авва Дорофей пише, що той хто любить свого друга, якщо він зробить щось погано для вас, то ми вважаємо, що він із добра це зробив, і надіємося що все буде добре. Так і у відношенні з Богом, здобудьмо впевненість у силі Божій, яка провадить нас до добра. Адже, ближній може зробити нам погане, не знаючи що те погане, адже по обмеженій природі нашій, ми не можемо мислити об'єктивно. Але, Бог є причина всього і кожен його крок і дія є досконалою, і ми маємо повірити, що у нашому житті він діє бездоганно. «Він є джерелом премудрості та знає, як влаштувати все, що нас стосується, і що для Нього немає нічого неможливого, а все служить Його волі. Ми маємо також знати, що все, що б Він не робив, чинить для нашої користі, і маємо приймати це, згідно зі сказаним вище, із вдячністю, як від Доброчинця і благого Владики, хоча б те було й сумним. Бо все буває за праведним судом, і Бог, Який настільки милостивий, не гордує ані найменшою нашою скорботою» [Авва Дорофей, 2005, с. 59].

Коли відбувається щось із людиною, то, часто, вона не хоче прийняти те, але противиться, а тому витрачає всі сили. Так само як риба, яка пручається на

гачку у вудці, вона витрачає всі сили, але з гачка не злітає. Тому довірмося Богові, бо Він нічого не допускає важчого за нашу спроможність витримати. «Але ми не маємо терпеливості, не хочемо потерпіти й трохи, не стараємося прийняти будь-що зі смиренням і тому обтяжуємося, і чим більше намагаємося уникнути напастей, тим більше страждаємо від них, знемагаємо і не можемо від них звільнитися» [Авва Дорофей, 2005, с. 59].

Маючи спокусу, не втрачаймо спокій, не бентежмося, але нехай пройде мимо, ми робимо свою справу але, «якщо хтось перенесе спокусу з терпеливістю і смиренням, вона перейде без шкоди для нього; якщо ж він буде виявляти легкодушність, непокоїтися, звинувачувати кожного, то він лише обтяжує самого себе, накликаючи на себе спокуси, і не отримує абсолютно жодної користі, а лише шкодить собі» [Авва Дорофей, 2005, с. 59].

Коли душа перестає чинити гріхи думкою і ділом, то все одно вона ще не стійка, і в будь-який момент може впасти. А тому, потрібно пройти багато випробувань, щоб укріпитися у вірі. Послухаймо, що пише Авва Дорофей: душа «спочатку мусить потрудитися в подвигах і багатьох скорботах і так через скорботи увійти у святий спокій» [Авва Дорофей, 2005, с. 61]. Пам'ятаймо і афоризм останнього: «Скорботи привертають до душі милість Божу, подібно до того, як вітри приносять дощ». [Авва Дорофей, 2005, с. 61]. Щоб закріпилася у нашій душі душе повчальна думка прислухаймося і до порівняння нашого отця. Він пише, що так як квітка через тривалі дощі піддається гниттю, так і душа через розслаблення, і легковажність стає пристрасною, але так як вітер після затяжного дощу висушує квітку надаючи їй свіжості і легкості, так і спокуси і випробування звільняють душу від зайвого.

Авва Дорофей каже, що той, хто намагається робити згідно своєї волі насправді її не робить, а хто відмовляється виконувати свої бажання заради волі Божої, то врешті так стається, що він виконує свою волю. Послухаймо як він казав: «у всякому ділі, яке мені траплялося, я ніколи не бажав забезпечуватися людською мудрістю: а, що б там не було, я завжди чиню згідно з моїми силами і все поручаю Богові. І ще сказав: хто не має своєї волі, той завжди виконує своє

бажання. Оскільки такий не має свого бажання, то, що б не сталося, він зі всього буває задоволений, і так виходить, що він завжди виконує свої бажання; адже він не хоче, щоб діла чинилися так, як він бажає, а хоче, щоб вони були так, як будуть» [Авва Дорофей, 2005, с. 73].

Виконувати волю Божу – це принести себе в Жертву, взяти свій хрест і піти за Христом. Що означає принести Жертву? На це питання дає відповідь Авва Дорофей у повчанні «Пояснення деяких висловів Святого Григорія, що їх співають з тропарями на Святу Пасху». «Як же вони(тобто Святі) приносили себе в жертву? Живучи не для себе, але підкоривши себе заповідям Божим і залишивши свої пожадання заради заповіді і любові до Бога й до ближнього, як сказав святий Петро: «Ось ми залишили все і пішли за Тобою» (Мт. 19:27). Що він залишив? Хіба були в нього гроші або маєтки, золото чи срібло? У нього був невід, та й то старий, як сказав святий Йоан Золотоустий. Але він залишив, як згадано, все, тобто всі свої побажання, всяку прив'язаність до світу цього - так, що якби мав він маєтки чи багатство, то він, очевидно, знехтував би й ними; взявши хрест, пішов би за Христом, згідно зі сказаним: «Живу вже не я, але живе в мені Христос» (Гал. 2:20) [Авва Дорофей, 2005, с. 75]. Отже, святі люди умиртвляли власну пристрасть, свою волю і віддавали себе Богові, щоб Христос діяв у них у всіх і у всьому.

Також, волю Божу не є легко розпізнати, тому ми повинні молитися, просити Бога, щоб допоміг нам. Просімо розуму і увагу зрозуміти що є від Бога. І просімо сили щоб допоміг виконувати добрі діла, що приведуть до спасіння. Найкращим прикладом як жити по волі Божій є Богородиця. «Бог не просто вселяється у Діву, через Архангела Гавриїла Він (Вседержитель, Владика, Господь) смиренно просить згоди тієї дівчини. І тільки тоді, коли Він чує людську згоду: «Нехай буде мені по слову твоєму» - лише тоді Слово стає плоттю» [Кураєв А., 1997, с. 152]. - пише Андрій Кураєв. «Бог не просто говорить до людини, Він ще бажає почути людину».

Якось Авва Дорофей запитав у старця Йоана пророка: «як досягти відсічення своєї волі і того, щоб сказати: «Ось ми покинули все й пішли за

Тобою» (Мт. 19: 27). Я залишив для свого прожиття невеличкий маєток, тому що я немічний» [Авва Дорофей, 2005, с. 81]. На що старець відповів: «Відсічення своєї волі є кровопролиттям, і для досягнення цього людина мусить трудитися до смерті й відрікатися своєї волі. Слова ж: «Ось ми покинули все й пішли за Тобою» стосуються досконалості. Тут маються на увазі не лише маєтності й невеликі маєтки, а й помисли, і бажання. Ти не досягнув ще такої досконалості; коли ж наблизишся до неї, відчуєш, що тобі треба робити. Тепер же одне кажу тобі: покинь усі клопоти про речі. Маєтком же тим володій поки для свого прожиття. Господь Ісус Христос нехай приведе тебе до невимовної радості, бо Він є світлом вічним. Амінь» [Авва Дорофей, 2005, с. 81].

2.3.5 Любов

«Любов до Бога охоплює і душу і тіло людини. Початок такої любові – неуловиме стремління до Христа; а завершення, після багатьох пошуків і боротьби, - таїнственне з'єднання невісти-душі із женихом Христом. А наслідок любові такий: «все навколо занурюється у тьму, а всередині у мене освічує Божественне світло. Я відкриваю свої очі і у глибині серця бачу незбагненне... Всеціло осяяний я нетварним Божественним світлом. Це світло готове пожертвувати собою задля мого спасіння» [Вутирас Н., 2008, с. 67-68], каже Симеон Новий Богослов.

Навпаки, майте серце стійке, майте великодушність: нехай ваша любов один до одного перемагає все, що вам трапляється» [Авва Дорофей, 2005, с. 30]. Любов керує всіма іншими чеснотами. У Шостій главі книги Авви Дорофея «Поучення і повчання» наводиться приклад жінки, в якій народилася потворна дитина. Але, вона нею не гидує, але з великої, справжньої своєї любові любить дитину, доглядає її, виховує і дарує для неї все найкраще. Так само, досконалість християнина проявляється в міру його любові до інших людей. Святі люди, це ті, які мають у серці місце для кожного. У додатку 1 прикріплюю схему Авви Дорофея, яка пояснює що таке любов. [Додаток 1] Уявімо, що сонце – це Бог який є любов'ю. А промені – це лінії на яких знаходяться люди, і бачимо що близько до сонця ліній не багато, і на них знаходиться багато людей, а чим далі від

сонця тим лінії віддаленіші і на них знаходяться по одній людині. Суть така, що Бог любить кожну людину, і його любов торкається кожної людини, а інші люди, чим вони ближче до Бога, тим більшу кількість людей вони готові прийняти до свого серця. Якщо людина знаходиться далеко від Бога, і є одна на самоті тоді, вона не здатна любити інших людей. Висновок, що чим ближче людина до Бога, тим більше інших людей вона готова вмістити у своє серце. Нехай ці слова ще більше нас утверджують: «І, одне слово, кожен, як я вже казав, за своєю силою, старайтеся мати єдність один з одним, бо чим більше хтось поєднується з ближнім, тим більше єднається він із Богом» [Авва Дорофей, 2005, с. 37]. Або «Якщо ж полюбимо Бога, то наскільки наближаємося до Бога любов'ю до Нього, настільки єднаємося любов'ю і з ближнім; і наскільки поєднуємося з ближнім, настільки єднаємося з Богом» [Авва Дорофей, 2005, с. 37].

«Бог наш – вогонь, що поїдає» (Євр. 12:29). «Любов Божа є ядро предвічного Буття; бо в ній, Любові, знаходять своє найглибше вираження всі наступні атрибути Божественності: Премудрість, Царство, Сила, Світло. В ній краса предвічного, непорушного Царства. Любов Христова є Одкровення Тайни і Отцівської Любові» [Сахаров С., 2006, с.177].

Деколи, ревні християни мають бажання наvertати інших. І використовують задля того різні засоби, часто гніваються, що інший не розуміє, або проявляють силу. Проте, найефективніший засіб перемінити іншого, це проявити любов. Бо коли інший проявляє любов, то вона пробиває закам'янілу душу навчають Святі Отці. Любов допомагає наvertнути ближнього. Був один випадок у монастирі: один монах привів жінку до себе в кімнату, а інші монахи розповіли ігумену, тоді останній зайшовши в кімнату відразу зрозумів, що монах заховав жінку в бочку, і сівши на неї сказав шукати. Після того, як нікого не знайшли монахи вийшли, а ігумен при нагоді напоумив впавшого монаха. Врешті, цей мудрий вчинок допоміг братові зрозуміти свою провину. Бачимо, що ігумен виправив монаха, лагідністю. Вони не посварилися, але любов перемогла. У духовному розвитку повинна бути синергія любові та послуху, «не послух і любов, але цілісність одного як повнота іншого. Бо сам по собі

послух може бути не бажаним, але сліпим підкоренням, в якому немає світла. Тільки любов до Бога звільняє послух від сліпоти та страху, робить його свободним, радісним і творчим... Тільки послушність Богу, єдиному Господу Творцю, дає любові істинної цілеспрямованості та наповняє її любов'ю Божою» [Шмеман А., 1988, с. 117-118].

2.3.6 Відвідування братії.

У духовному житті важливою є спільнота. Завжди важливою є інша людина, яка допомагає нам у спасінні, та є нашим реагентом. Авва Дорофей написав главу «...про відвідування братії», в якій розповів про важливість іншої людини у нашому спасінні.

Святі Отці навчали: у духовному житті перебувати в келії є половиною праці, а відвідування братіє є іншою половиною. Що святі хотіли цим сказати? Ось що: «коли він (*монах а чи практикуючий християнин – Ю. Шкіндюк*) пробуває в келії, він молиться, повчається у Святому Писанні, займається трохи рукоділлям і, по своїй силі, стежить за своїми помислами. Коли де іде кудись, він спостерігає (за собою) й досліджує свій стан: чи отримує він користь від зустрічі з братами, чи ні? І чи може без шкоди повернутися до своєї келії? І коли бачить, що він у чомусь зазнав шкоди, то пізнає з цього свою неміч; бачить, що ще нічого не здобув від безмовності, і, смирившись, повертається до своєї келії, каючись, плачучи і молячись Богові про свою неміч, і таким чином знову пробуває в келії і пильнує себе» [Авва Дорофей, 2005, с. 68].

Важливою умовою відвідування братії є мати мету. Тут мається на увазі мету з якою ми їх навідуємо. Авва Дорофей виділяє декілька: 1. йти з любов'ю, бо бачивши брата ми бачимо образ Божий. 2. Піти, щоб почути Слово Боже, бо те що знаєш ти, можливо не знає твій брат і навпаки. 3. Дослідити свій душевний стан. Бо середовище інших людей є унікальною нагодою перевірити свою духовність. «Чернець також має помічати, чи може він стриматися від багатьох страв і, бачачи їх, не віддаватися багатоїдству, як це іноді буває. Помічати також, чи стримується він від зарозумілості і чи не засмучується, коли бачить, що

іншому братові надають перевагу перед ним і більше його шанують. Якщо бачить, що хтось надто вільно поводить ся з іншими, або багато говорить, або робить щось непристойне, то чи не спостерігає він за ним і чи не осуджує його, чи не переймається цим і не звертає на це уваги, а більше дивиться на благоговійних і усердних? І чи старається він чинити так, як розповідають про авву Антонія, котрий, коли приходив до кого-небудь, то помічав лише те, що мав кожен доброго, переймав це від нього і засвоював собі. Від одного переймав лагідність, від іншого - смирення, ще від іншого - безмовність і таким чином поєднував у собі чесноти кожного з них. Так маємо чинити й ми і для цього відвідувати інших, а коли повертаємося до наших келій, мусимо перевіряти себе й визначати, від чого ми отримали користь або від чого шкоду» [Авва Дорофей, 2005, с. 69].

2.3.7 Звичка

Здобувати чесноти потрібно поступово, не варто прагнути досягнути всього зараз. Святі Отці вчать, якщо б ми «не нехтували малим і тим, що нам видається незначним, то не впадали б у велике й тяжке» [Авва Дорофей, 2005, с. 34]. Роблячи незначні помилки в людини виробляється звичка, що тягне до важчих вчинків. Тож, не можна собі казати, «а що станеться, якщо я не дотримуюся такого маленького гріха», бо як кажуть у народі «з кожного по нитці а бідному сорочка», тому багато малих гріхів приносять серйозні проблеми. «Якщо ж людина досягає поступу в добрі, то, в міру поступу, те, що колись було тяжким, стає для неї легшим» [Авва Дорофей, 2005, с. 39]. А тому, поступовими зусиллями можна багато досягнути. Авва Дорофей розповідає, що перебуваючи в монастирі, шукаючи мудрості захопився читанням. Вправляючись у книжках щодня, він отримував неабияку насолоду, і не відчував тягару, який був спочатку, бо спершу він боявся доторкнутися до книжки, як до поганого звіра; але читаючи кожного дня, почав відчувати відпочинок. Аналізуючи цей приклад набуття звички, отець зрозумів, що таким самим принципом потрібно керуватися у здобутті чеснот. «Як у чесноті, так і в пороці через часте вправляння в них душа отримує певну звичку, і пізніше ця навичка або мучить, або заспокоює її» [Авва

Дорофей, 2005, с. 53]. Чесноти знаходяться в кожній людині, бо мати їх є властивий стан людини, але через гріхи ми заглушуємо їх. «тому що чесноти природно нам належать як дані Богом, які дано нам від Бога. Бо коли Бог створив людину, Він наділив її чеснотами, як і мовив: «Сотворімо людину на наш образ і на подобу» (Бут. 1:26). Сказано: «на наш образ», оскільки Бог створив душу безсмертною і самовладною, а «на подобу» - стосується чесноти [Авва Дорофей, 2005, с. 57]. Тому, саме часте вправління та постійно робити добро заради здобуття чеснот допоможе нам. «Якщо весь орел буде поза тенетами, але заплутається в них одним кігтем, то через цю дрібницю пропадає вся його сила; бо хіба не в тенетах він уже, хоча і весь перебуває поза ними, коли вони тримають його за один кіготь? Хіба не може ловець схопити його, як тільки захоче? Так і душа: якщо вона хоч одну пристрасть перетворить собі у звичку, то ворог, коли б не забажав, перемагає її, бо вона перебуває в його руках через оту пристрасть» [Авва Дорофей, 2005, с. 54]. Василій Великий навчає, що «роблячи хоча б найменше добро, не робити його з марнославства, або з наміром догодити людям, або з якоїсь людської спонуки, щоб це мале не погубило всього, що він зробив, як ми вже сказали про гусінь, град і тому подібне» [Авва Дорофей, 2005, с. 58].

«Інша функція звички – допомагати людині володіти собою. Арістотель говорив, що звичка означає володіння. Добродісна людина володіє собою, вона насправду є Господарем своїх власних дій. Звідси й радість, пізнана від можливості діяти на свій власний розсуд, остання х-ка звички» [Обер Жан-Марі, 1997, с. 120].

2.3.8 Як ставитися до поставлених завдань?

Виконувати покладені на нас завдання є важливо, це свідчить про нашу відповідальність. Та перш за все потрібно зважати на стан душі і на настрій у якому ми перебуваємо. Авва вчить, що краще не виконати завдання, але зберегти душевний спокій,. Бо мати Бога в серці є важливіше ніж зробити справу, але

відпустити Бога. Зважати на власній настрій душі потрібно як роботодавцю так і працівнику. «У кожній справі, що трапляється, хоча б вона була вкрай необхідною і вимагала ретельності, не хочу, щоб ви робили що-небудь з суперечками і зі збентеженням, але будьте певні, що кожне діло, яке ви робите, чи велике воно, як ми вже сказали, чи мале, є восьмою частиною шуканого; а зберегти свій настрій, якщо і трапиться через це не виконати діла, є три восьмих із половиною» [Авва Дорофей, 2005, с. 30]. Деколи так є, що для виконання завдання необхідно порушити волю Божу в такому випадку не варто виконувати це завдання. Згадаймо слова Святого Дорофея, що не вартує втрачати три восьмих із половиною частини, тобто самого Бога і все святе щоб придбати одну восьму.

А яка причина того, що люди порушують вище сказане правило? Це може бути марнославство, або чоловіковгодництво. Але треба зрозуміти що слідуючи цим порокам, ми нічого не здобуємо але втрачаємо ласку Божу. Тож прислухаймося до святого Авви: «тому кажу вам, якщо і я пошлю кого-небудь із вас у якійсь потребі, і він побачить, що виникає збентеження або інша якась шкода, полишіть діло і ніколи не шкодьте собі самим чи один одному; але нехай ця справа полишиться і не буде її виконано, лишень не бентежте один одного, бо втрачаєте ви три восьмих із половиною і зазнаєте більшої шкоди, а це - явний нерозум» [Авва Дорофей, 2005, с. 30]. Основна зброя у досягненні перемоги нехай буде смиренномудрість, Тому практикуючи її треба пам'ятати, що саме ближні нам допомагають нам ставати кращими.

Про спокуси. «Не дивуйся, мій сину, якщо, перебуваючи на шляху, що веде вгору, ти впадеш у тернину й багно; трапляться також і гладкі місця. Бо ті, що в подвигу, часом падають, а часом самі поборюють противників. Великий Йов сказав: «Чи не спокуса - життя людини на землі» (Йов 7:1). А хтось інший зі святих сказав: «Муж, що не випробуваний спокусами, недосвідчений». Бо ми буваємо спокушувані для повчання у вірі, для того, щоб ми були випробувані й навчилися боротися. Господь сказав: «Терпеливістю вашою здобудете душі ваші» (Лк. 21:19). Отже, надія на благий кінець хай допоможе нам у всіх

випадках. І святий Апостол, навчаючи нас терпеливості, каже: «Вірний Бог не допустить, щоб вас спокушувано понад вашу силу, але разом із спокусою дасть і вихід, аби ви могли її перенести» (1 Кор. 10:13). І Господь наш - Сама Істина - хай утішить тебе, кажучи: «У світі страждатимете, а бадьоріться, бо Я переміг світ!» (Йо. 16:33). Цього навчайся, в цьому перебувай і згадуй Господа і благість Його, мій сину! Він допоможе тобі в усьому, бо Він милостивий і знає неміч нашу. Він знову хай заборонить хвилям і сотворить тишу в душі твоїй молитвами святих Його. Амінь» [Авва Дорофей, 2005, с. 79-80].

Викорінювати пристрасті потрібно із коренем і обов'язково зрозуміти їх причину.

Висновок. Підсумовуючи основні думки. Людина була створена, щоб вмістити в собі Бога і весь створений світ, але через гріхопадіння все втрачає, не тільки перебування в раю і зв'язок з Богом, але і її внутрішній рай стає станом пекла, бо мир, благодать, любов, милосердя, чистота серця, кришталева совість, втрачає людина. Тому, Авва навчає, що тепер людина мусить все це надолужити і виконати те, що не змогла виконати перша людина – Адам. Бог творячи людину, вложив у неї щось Божественне і це ми називаємо совість. Авва Дорофей називає совість: світлом, теплом, іскрою, природним законом, який просвічує розум і допомагає зрозуміти що є добром, а що злом. Тому, людина має чистотою життя, за покликом совість, за допомогою жертви Христової та благодаті Святого Духа відновити те, що втратила.

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ПРИСТРАСТЕЙ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

3.1.1 Гріх

Чим святіший тим грішним себе вважає. «Пригадую, одного разу ми вели бесіду про смирення, й один із вельможних громадян міста Гази, чуючи наші слова, що чим більше хтось наближається до Бога, тим більше бачить себе грішним, дивувався і говорив: «Як це може бути?» - і, не розуміючи, хотів дізнатися, що значать оці слова. Я сказав йому: «Вельможний пане, скажи мені, за кого ти вважаєш себе у своєму місті?» Він відповів: «Вважаю себе за великого і першого в місті». Кажу йому: «Якщо ж ти підеш до Кесарії, за кого будеш вважати себе там?» Він відповів: «За останнього із тамтешніх вельмож». «Якщо ж, - кажу йому знову, - ти відправишся до Антіохії, за кого ти будеш там себе вважати?» «Там, - відповів він, - буду вважати себе за одного з простолюдинів». «Якщо ж, - кажу, - підеш до Константинополя і наблизитися до царя, там за кого вважатимеш себе?» І він відповів: «Майже за злидаря». Тоді я мовив до нього: «Ось так і святі: чим більше наближаються до Бога, тим більше бачать себе грішними». [Авва Дорофей, 2005, с. 21-22].

Всі святі вважали себе грішниками. Авраама ми вважаємо одним із великих праведних патріархів, але послухаймо як він говорить: «ось я насмілюся говорити владиці, я, порох і попіл» (Бут. 18:27). Ісая вважав про себе так: «горе мені! Загинув я! бо я людина з нечистими устами, і живу серед народу з нечистими устами, - і очі мої бачили Царя, Господа Саваофа. Отже, ми бачимо, що чим людина наближається ближче до Бога, то усвідомлює власну неміч та гріховність.

Від гріха потрібно омиватися. Як це зробити? Авва Дорофей навчає ««Ухилися від зла» - тобто уникай взагалі всякого зла, ухиляйся від кожного діла, що веде до гріха. Знову, сказавши це, він не зупинився на цьому, а додав: «і чини добро». Бо трапляється, що хтось і не робить зла, але й добра не чинить; хтось також і не ображає але й не виявляє милосердя; хтось і не ненавидить, але й не любить» [Авва Дорофей, 2005, с. 27]. Уникаючи зла, людина покликана шукати

мир у серці своєму. І спершу для неї це дуже важко, бо ворог перешкоджає. Апостол Павло пише: «щоб не заподіяв шкоди нам сатана, бо нам відомі його наміри (2Кор 2:11). «І так, терплячи напади від ворога, борючись із ним і опираючись йому, він чинить добро, але з великою скорботою, з великими труднощами. Коли ж він отримає поміч від Бога і здобуде певні навички у добрі, тоді бачить спокій, тоді смакує мир, тоді відчуває, що означає смуток боротьби, а що радість і веселість миру. І потім уже шукає миру, наполегливо прагне до нього, щоб досягнути його, здобути цілковито й оселити в собі» [Авва Дорофей, 2005, с. 27]. Має бути допомога, бо самі ми не в силі очиститися, бо «кожен гріх, який вчинено ділом, підлягає пеклові, і хоча б така людина захотіла покаятися, вона не може сама здолати пристрасті, якщо не отримає помочі від деяких святих, як сказали й отці» [Авва Дорофей, 2005, с. 49]. Потрібно, проявляти зусилля, щоб здобути свободу від останньої. Тому, прислухаймося до Авви: «що до пороку буває інакше: через вправління в ньому ми приймаємо певну чужу і протилежну природі звичку, тобто набуваємо схильність до якоїсь згубної недуги, так що коли навіть захочемо, не можемо зцілитися без великої допомоги, без багатьох молитов і багатьох сліз, які могли б прихилити до нас милосердя Христове» [Авва Дорофей, 2005, с. 53].

Преподобний монах Агапій Ландос так пише до тих хто бажає розпочати шлях очищення від гріхів. «Ти можеш очистити внутрішнє поле душі від поганих трав, тобто гріхів, двома способами. Перший: обривати стебла, заважаючи розростатися зовнішнім низьким справам і лукавим схильностям. Цей спосіб не досконалий, адже коріння гріхів залишається всередині й згодом знову дає паростки. Другий спосіб полягає в тому, щоб не тільки припинити зовнішні дії гріхів, але зовсім вирвати коріння ганебних помислів і брудних бажань із нашого серця. Це поза сумнівом кращий спосіб» [Ландос А., 2016, с. 23]. У звільненні від гріха нам допомагає Божа благодать пише Феофан Затворник. Вона дає нам мотивацію, пробуджує нас. «Але не всякий пробуджений приступає до діла змінювати життя на краще, це кожному відомо, як і не кожний що проснувся,

відразу встає, а буває, що декілька разів знову засинає» [Затвоник Ф., 2003, с. 133].

Часто, людській свідомості властиво не замічати дрібничок. Проте, ми бачимо у повсякденному житті, що багато незначних речей здатні стати причиною великої проблеми. Аналогічно в духовному житті, зневага маленьких гріхів порушують духовний стан людини. Гріх – це є хвороба, а отже її потрібно лікувати. Якщо в лікуванні тіла ліки визначає лікар, то лікарем душі є Христос. Ми не можемо сказати, що ліки є недійсні а чи застарілі. Авва Дорофей каже, що чим ближче ми підходимо до Христа і лікуємося, то тим більше заповіді оновлюються. «Тому ніщо не перешкоджає душевному здоров'ю, крім свавілля душі» [Авва Дорофей, 2005, с. 50].

«Отці сказали, яким чином ця людина має поступово очищуватися: щовечора їй слід перевіряти себе, як вона провела день, і знову вранці, як провела ніч, і каятися перед Богом, в чому їй довелося згрішити» [Авва Дорофей, 2005, с. 50]. Потрібно постійно себе запитувати про вчинені гріхи і перевіряти чи чимось не прогнівав інших. «Так мусимо щодня перевіряти самих себе, як ми провели день. Так само кожен має перевіряти себе, як провів він і ніч: чи з ревністю вставав на чування» [Авва Дорофей, 2005, с. 52].

Гріх немає онтологічного існування. Бог його не створював. Авва Дорофей пише: «Зло само по собі є ніщо, бо воно не є якоюсь сутністю і не має жодного складу. Так, але душа, відступивши від чесноти, стає пристрасною і породжує гріх - тому й знемагає в ньому, не знаходячи в ньому для себе природного заспокоєння» [Авва Дорофей, 2005, с. 47]. Павел Євдокімов навчає, що «Зло не є стан створення, і приходить не знизу, а зверху, із духовної області. Воно сходить до ангельського світу, і потім до вибору людського духа» [Євдокімов П., 2001, с. 352]. Людина своїм вибором обирає гріх і тим втрачає святість у зв'язку з Богом. «Гріх людини не у не послусі – це тільки його неминучі наслідки. Гріх – в неприйнятті дару спілкування, у відказі від свободи і відреченні від синівської любові» [Євдокімов П., 2003, с. 51]. Зло виникає, бо

людина не виконує те, до чого була покликана. Дерево за своєю природою є здорове, покликане родити плоди для людини. Але дерево може стати вмістилищем черв'яків, і взагалі не приносити плоду, а не придатний до споживання. «Так само і зло є недугою душі, що втратила властиве їй здоров'я, яке належить їй за природою, яким є чеснота» [Авва Дорофей, 2005, с. 48].

Диявол нас спокушає тим, де у нас проявляється слабкість. «Він не вважає потрібним навіювати нам те, чого ми не хочемо; але знаходить у нас, як я вже сказав, одне пожадання чи лише самовиправдання і тим під виглядом доброго шкодить нам» [Авва Дорофей, 2005, с. 31]. Слуга зла, нас не любить і ніколи не любив. Він хоче нас використати. Коли старець допоміг одному монахові, який впав під владу диявола, то пізніше запитав у останнього, як твій приятель. Натомість сатана почав наговорювати на нього всяку нечесть і сказав, що він великий ворог тепер. Авва Дорофей вчить, що небезпека для монаха, покладатися на самого себе. І навіть є така думка: якщо людина впала, то значить поклатася на своє серце.

Мати мир у серці означає перебувати у статусі сина Божого. Не раба, не наймита, але сина. Гріх робить людину немічною, «в міру того, як вона чинить гріх, вона змагає від нього; бо гріх розслаблює і призводить до знеможення того, хто віддається йому; і тому все, що з таким стається, обтяжує його» [Авва Дорофей, 2005, с. 39]. Авва Дорофей наводить приклад двох тварин. Якщо одна тварина сильна, здорова, то якщо на неї поставити важки тягар, то вона легко його понесе, а якщо впаде, то швидко підніметься. А якщо тварина слабка і хвора, то і тягар важкий не може нести, а як упаде довго піднімається.

Маємо стримуватися від всякого гріха. «Але ми не лише в їжі маємо мати міру, а й утримуватися від усякого іншого гріха, щоб, як постимо ми черевом, так постили ми і язиком, стримуючись від наклепів, від брехні, від пустослів'я, від зневаги, від гніву і, одне слово, від усякого гріха, який чинимо язиком. Також (слід) постити й очима, тобто не дивитися на речі суетні, не давати волі очам, ні на кого не дивитися безсоромно і без страху. Також і руки, і ноги слід стримувати

від всякого злого діла» [Авва Дорофей, 2005, с. 67]. «Наш основний гріх – це непослух Богові та Його законам. Із нього витікають інші гріхи. Порушивши норму життя, дану Богом, перша людина зробила гріх непослуху. І ми не послушністю порушуємо волю Божу, роблячи різні гріхи, які приносять нам шкоду і душевні муки» [Нефедов Г., 2008, с. 115].

Отже, «ми визволилися від аду чоловіколюбністю Христа, але від нас залежить, чи підемо ми до раю, бо ворог уже не силує нас, як раніше, і не тримає нас у рабстві; тільки подбаймо за себе, браття, і збережімо себе від справжнього гріха. Бо я й раніше багато разів говорив вам, що всякий гріх, вчинений ділом, знову віддає нас у рабство; чи не сором це, чи не велике це нещастя, коли ми, після того як Христос визволив нас від аду Своєю кров'ю і після того як ми всі це чуємо, знову підемо і вкинемо себе до аду? Чи не достойні ми в такому разі ще сильнішої і жорстокішої муки? Чоловіколюбець Бог нехай помилує нас і подасть нам уважність, щоб ми могли розуміти все це й помагати самим собі, щоб здобути хоча б найменше» [Авва Дорофей, 2005, с. 75].

3.1.2 Боротьба з помислами

Нашими думками важко управляти, бо вони невидимі. **Святий Дорофей притримувався практики: всі думки, що тривожили його, розказував досвідченому старцеві, який викривав істинність а чи демонічність думок.** Деколи, йому з'являлася думка, що не потрібно йти до старця, тоді він відсікав її цитатою, наприклад: «Анатома тобі й міркуванню твоєму, і розумові твоєму, і мудруванню твоєму, і віданню твоєму, бо що ти знаєш, те знаєш від демонів» [Авва Дорофей, 2005, с. 33]. І коли, старець підтверджував правильність думки, тоді послушник був спокійний, бо чим переживати душі яка віддалася під послух Богові.

Проблеми в духовному житті розпочинаються із наших думок. Бо ми не правильно думаємо, не правильно сприймаємо те, що з нами стається. Авва Дорофей наводить приклад двох братів у монастирі, які сварилися: один монах наказував братові щось робити, а інший брат не хотів виконувати бо вважав, що

перший проявляє грубість. Тоді як, перший думав, що якщо би інший брат мав довіру і любов то виконав би. Бачимо, що на рівні помислів обидва звинувачували один одного, і тим зайшли в тупик. А який вихід? «Один мав сказати: «Я розмовляю владно, і тому Бог не схиляє мого брата довіряти мені», а інший мусив думати: «Мій брат зі смиренням і любов'ю наказує мені, а я непослушний і не маю страху Божого». **Проте жоден із них не знайшов дороги до самодокоряння**; навпаки, кожен складав провину на ближнього» [Авва Дорофей, 2005, с. 39]. От бачимо, що не порозуміння, приходять ще на рівні помислів. А тому, каже прот. Володимир Сміх викладач із Київської Православної Богословської Академії: «Ми маємо бути один для одного адвокатами, а не прокурорами. Але, чомусь хочемо тільки осудити, а повинні оправдовувати».

«Сьогодні багато говорять про психологічні проблеми. Я твердо переконаний: - каже митр. Иерофей Влахос, що так звані психологічні проблеми в своїй суті є проблемою помислів, затьмарення ума і нечистого серця. Саме нечисте серце, як описують святі Отці, затьмарений та скотоподібний ум і нечисті помисли і створюють ці проблеми. Якщо людина внутрішньо зцілиться, відкриє своє серце, очистить умову частину душі, і зробить свобідною розумну частину, то у неї і не буде психологічних проблем. Вона буде відчувати блаженний і непорушний мир Христів» [Влахос И., 2004].

У 8 главі Авва Дорофей пише, що шукаючи духовної досконалості **подвижник не повинен відповідати злом на зло**. «Віддати ж злом за зло можна не лише ділом, а й словом, і виглядом. Хтось гадає, що він на ділі не віддає злом за зло, а виявляється, що він, як я вже казав, віддає словом або виглядом, оскільки **трапляється, що хтось одним виглядом, чи порухом, чи поглядом бентежить свого брата**; бо можна й одним поглядом чи порухом тіла образити свого брата, і це також є відплатою злом за зло. Інший намагається не мстити за зло ні ділом, ні словом, ні виглядом, ні порухом, але у своєму серці має невдоволення на свого брата і нарікає на нього» [Авва Дорофей, 2005, с. 43]. Бачимо, але має не вдоволення у своєму серці, а тим робимо висновок, що зло розпочинає свою дію

з помислів, а якщо сказати ще глибше то зі стану людської душі. Бо може бути, що ми нічого не подумали але перебуваємо в такому паскудному стані, що подивилися на людину і послали їй багато негативу. А тому, Авва звертається до подвижників: «Кожен (із нас) має радіти умиротворенням свого брата і все робити, щоб пошанувати його» [Авва Дорофей, 2005, с. 43].

Звідки погані помисли у нас? У 13 главі «про те, що потрібно зносити спокуси із вдячністю і несум'яттям» написано, що причиною поганих думок є наявність пристрастей в середині людини, які породжують помисли, а тому: «неможливо нам уникнути полонення пристрастними помислами, які примушують нас і проти нашої волі діяти за пристрастями, тому що ми добровільно віддалися в їхні руки» [Авва Дорофей, 2005, с. 59]. Тож, аби позбутися злих помислів, ми повинні викоринити пристрасті і придбати чесноти.

Ми повинні перестати керуватися своїми помислами, і чинити опір Богу. «Бо якщо захочеш ти за людськими думками судити про те, що стається, замість того щоб скласти свою печаль на Бога, то такі помисли лише обтяжать тебе» [Авва Дорофей, 2005, с. 79]. Коли з'являються погані помисли, то починаймо взивати до Бога, щоб допоміг нам. А для цього ми повинні мати довготерпеливість і просити: «Боже, ти знаєш як краще мені допомогти, спаси мене». «Бо промисел Божий чинить багато понад наші уявлення і сподівання. І часом те, що ми припускаємо, у діяльності стається інакше, і, одне слово, під час спокуси треба мати довготерпеливість і молитися, а не бажати, як я сказав, і не думати, що можна людськими помислами подолати помисли бісівські» [Авва Дорофей, 2005, с. 79]. Авва Дорофей даючи численні відповіді на запитання брата, каже йому, щоб довірився Богові, бо Він зробить найправильніше, і такий шлях є найбезпечніший.

Щоб навчитися розрізняти добрі помисли від грішних потрібне сердечне терпіння і багато часу. Такими словами відповідає старець Варсонуфій авві Дорофею на його запитання.

3.1.3 Основне про пристрасті

Буває, що до чинення якоїсь пристрасті спонукає не та сама пристрасть, але інша. Наприклад, велика компанія має корпоратив на якому розпивають напитки. І буває, що подвижникові не хочеться вживати алкоголь, але через пристрасть догоджання іншим, або марнославство, готовий вчинити навіть те, чого не бажає. За таких впалих Авва Пімен каже так: «що зло аж ніяк не викорінює зла. Такі належать до тих, які діють за пристрастю, хоча й самі себе обманюють» [Авва Дорофей, 2005, с. 49]. Якось у святого Феофана запитали учні, у якій послідовності викорінювати пристрасті. На що старець відповів: «борись із тією, яка зараз з тобою бориться. Єп. Феофан, уподібнює наше серце до нори, повної змій, тобто пристрастей, говорить, що коли якась із них показується із серця це те, що змія голову витягає із нори. Бий її іменем Господа і вона сховається. Інша пристрасть появиться, бий її. І так всяку (пристрасть що зароджується в серці) – бий» [Шиманский, Г., 2007, с. 114]. «Тоді вони перестануть показуватися і навіть повністю помруть, як зазвичай змії у заваленій норі» [Затворник Ф., 2007, с. 221].

У боротьбі із пристрастями існують різні підходи. Одні радіють коли мають можливість перетерпіти зневагу від когось, але радіють через обіцяну нагороду. Такий спосіб є угодний Богові, але Авва каже що такий підхід є не розумний. Є інший спосіб: «Інший радіє, отримуючи зневаги, і вважає, що він мусив перетерпіти образу, тому що сам подав привід до того» [Авва Дорофей, 2005, с. 49]. Отже, приймати зневаги і вважати себе винним у цьому є мудрий підхід. Тому, за таким підходом подвижник є готовий до зневаги і спокуса зненацька не застане його, бо він сам очікує на них, бо вважає корисними для духовного зростання. Тож, може так бути що інший брат смиряє подвижника зовнішньо, але внутрішньо останній себе виправдовує і не має смирення. **Ми повинні працювати, щоби найперше внутрішньо мали смирення.**

Згідно навчання Святих Отців, мусить бути спокуса, бо вона є діагностикою, допомагає зрозуміти настільки людина з'єдналася з Богом. Бо міцність будику

випробовується не тоді, коли погода спокійна, але коли «пішов дощ, і розлилися річки, і знялися і вітри, і ринули на будинок той, і він не впав, бо був збудований на камені» (Мф 7:25) Тому, спокуса перевіряє нашу готовність бути міцними у вірі, вірними у випробуваннях.

Святий Отець розповідає **як діє пристрасть на нашу душу**. Є три способи. Перший, коли ворог стріляє і раниць а постраждалий ще бере стріли і продовжує раниць себе; Другий – ворог стріляє але потерпілий має панцир і те йому не шкодить, але й не має спокою. Третій – ворог стріляє, але він ламає їх або повертає до ворога. Саме тому Давид пише: «Меч їх увійде в їхнє ж серце, і луки їхні поламаються» (Пс 36:15). Людина повинна навчитися не впускати пристрасть у свою душу. Вміти свідомо відрізнити що є згубним для неї та відкидати. «Не слід думати, що пристрасті виникають самі по собі. Всяка пристрасть є наше діло. Людина приходиться в цей стан самовільно. Потяг до того чи іншого гріха відбувається через тління нашої природи, яка існує з самолюбством, але здійснення гріха, тим більше не одноразово, до того як людина привикне до нього, являється в нашій волі... Також потрібно знати і те, що якщо людина впаде хоча б один раз під дію цих пристрастей, в той час виникає небезпека досягти навики цієї пристрасті» [Волянчук І., 2010].

Християнин повинен **навчитися третього стану боротьби із пристрастями**. Але це вдається не багатьом, тому Авва настановляє, що ми повинні навчитися хоча б не встромлювати стріли ворога в наше серце, але мати панцир вилитий із чеснот, який захищатиме нас. «Милосердний Бог нехай покриє нас від них, нехай дасть нам пильність і нехай наставить нас на шлях Свій, бо Йому належить всяка слава, честь і поклоніння навіки» [Авва Дорофей, 2005, с. 50].

«Бог відає (я вражений нечулістю наших душ), що ми можемо спастися, але не хочемо; бо **поки наші пристрасті ще юні, ми можемо їх відсікати**, але не турбуємося про це й дозволяємо їм укріпитися проти нас, щоб прийти до гіршого кінця. Бо одна справа, як я вже багато разів казав вам, вирвати з корінням дрібну

билинку, тому що вона легко виривається, а інша - викорінити велике дерево» [Авва Дорофей, 2005, с. 51]. Авва сказав своєму учневі: вирви ось цей малий кипарис, і він з легкістю це зробив; тоді вчитель на трохи більший кипарис вказав палець, учень посилювався але вирвав; Тоді Авва вказав на ще більшу рослину, яку учень не зміг витягнути. Отож, викорінюймо пристрасті доки вони ще незначні.

Але, якщо ми не викорінемо їх, то вони стануть частиною нас. Авва у 11 главі пише: «про те, що треба старатися швидше відсікати пристрасті, перш ніж вони стануть лихою звичкою душі» розповідає історію, про монаха, який любив красти. Авва створив цьому нещасному всі умови, щоб не крав продукти, і тоді виявилось, що він крав задля того, щоб красти, бо отримував від цього задоволення. Бачимо наскільки той монах не міг себе контролювати, адже вкрадені продукти він віддавав ослу, бо не мав що з ними робити. «Ось бачите, що означає перетворити пристрасть у звичку? Чи бачите, якого це варте співчуття, яке це страждання? Він знав, що це зло; він знав, що погано робить, і журився, плакав; однак зваблювався, нещасний, лихою звичкою, що виникла в нього через давню недбалість» [Авва Дорофей, 2005, с. 53]. Саме тому, Авва Несторій сказав: «Якщо хтось піддається пристрасті, то він буде її рабом» [Авва Дорофей, 2005, с. 53].

Обличчя пристрасної людини спрямоване до землі. Авва проводить порівняння, що у Єгипті ізраїльтяни робили цеглу, і їхнє обличчя було спрямоване саме до землі. «Так і душа: якщо нею оволодіє диявол, то вона чинить гріх у самому вчинку, нехтує своїм розумом і не роздумує ні про що духовне, а завжди мудрує про земне й чинить земне. Потім ізраїльтяни з тієї цегли збудували фараонові три міцні міста: Пітон, Рамессін і Он, або Пліополь, тобто сонячне місто. Це є: сластолюбство, славолюбство і грошлюбство, від яких походить всякий гріх» [Авва Дорофей, 2005, с. 60]. Тому, коли Мойсей прийшов визволити народ, то фараон обтяжує робітників, так і диявол біснується і ще більше обтяжує людину, коли бачить, що вона готова визволитися від зла.

У порівнянні відносин людини до гріха Авва Дорофей використовує перебування ізраїльського народу у Єгипті. Останній був рабом фараона, а пристрасна людина є рабом гріха. Святі Отці, зокрема Йоан Ліствичник виділяють вісім головних пристрастей: чревоугодництво, розпуста, грошолюбство, гнів, печаль, нудьга, марнославство, гордість. Преподобний Йоан Касіян пише, що «хоча всі походять, точніше сказати зароджуються в душі людини, проте, деякі з них називаються збуджуючі, наприклад сріблολюбство, гнів, а деякі виникають від внутрішніх причин, наприклад печаль, відчай» [Понтийский Е., 2005, с. 23]. Щоб позбутися їх потрібно довго трудитися. «Без зусилля і сердечного сокрушення ніхто не може визволитися від пристрастей і сподобатися Богові» [Авва Дорофей, 2005, с. 81-82].

3.2 Розуміння основних пристрастей за вченням Авви

Дорофея

3.2.1 Подолання «гніву» та «злопам'ятности».

Гнів негативно впливає на душу людини. Авва Дорофей опирається на вчення святих Отців: «Монахам взагалі не властиво гніватися, також як і гнівити інших» [Авва Дорофей, 2005, с. 20]. Такий стан людини є вкрай небезпечний, бо помалу, якщо людина не навернеться, то диявол опановує її, і такий стан святі називають: «бісівський», він є не властивий для людини, жалюгідний. Той, хто гнівається є далеко від Бога кажуть Святі Отці.

Що таке злопам'ятність? Буває, що коли один брат вчинить щось проти іншого, то відразу попросить прощення, але все одно має внутрішню настороженість до нього. Авва каже, що просячи пробачення ми лікуємо гнів виконавши зовнішній припис, але все ж потрібно вилікувати внутрішню хворобу: злопам'ятність, щоб не нарікати на брата. Є різні етапи цієї пристрасті, які ми повинні розрізняти: «бо одне - злопам'ятність, інше - гнів, ще інше – роздратування, і ще інше – збентеження» [Авва Дорофей, 2005, с. 41]. Перший етап – це збентеження. На цьому етапі подвижник сприймає слово яким брат образив його близько до серця. Роздумує: навіщо брат це сказав і має намір

відповісти у відповідь, думаючи: «і я неодмінно зневажу його». Святий Авва наводить приклад: збентеження подібне до розпалювання вогня; щоб розпалити спершу варто взяти одну дерев'яну цеглину. «Збентеженням же є той самий порух і збудження помислів, що розбурхує і дражнить серце» [Авва Дорофей, 2005, с. 41]. Щоб не допустити роздратування подвижник повинен, докоряти собі, і цим проявити смирення. Бо як кажуть Отці: «Прояви смирення ось тут і спасення». А також поклонитися ближньому і попросити прощення. Такий подвижник швидко досягне миру у серці, бо викорінює корені гніву, відразу.

Потім з'являється роздратування, яке доводить до зухвалості. Авва Марк пише: «Злоба, що живиться помислами, роздражнює серце; а вбита ж молитвою і надією, вона приводить його в сокрушення» [Авва Дорофей, 2005, с. 41]. Однак і на цьому етапі можна схаменутися і погасити вогонь гніву. Яким чином? Авва каже, що молитвою, мовчанням і щирим поклонінням від серця. Також, не можна розвіювати полум'я думками. Думки, то як легенький вітерець для полум'я, що сприяє розгоранню. Подвижник не повинен роздумувати про образу. Пам'ятаймо, що «роздратування є жаром крові біля серця» [Авва Дорофей, 2005, с. 41], говорить св. Василій Великий.

Зухвалість. «Бог нехай визволить наші душі від всезгубної пристрасті - зухвалості. Зухвалість буває різноманітна: можна бути зухвалим і словом, і дотиком, і поглядом. Через зухвалість один впадає в пустослів'я, говорить мирське, робить смішне і спонукує інших до непристойного сміху. Зухвалістю є й те, коли хтось доторкнеться до іншого без потреби, коли підніме руку на когось, хто сміється, штовхає кого-небудь, вирве в нього що-небудь з рук, безсоромно дивиться на когось - усе це робить зухвалість, усе це відбувається через те, що в душі немає страху Божого, і через це людина потрохи приходиться до цілковитого недбальства» [Авва Дорофей, 2005, с. 28].

Після цього, виникає **гнів**. Стан душі такої людини уподібнюється кочегарові, який підкладає дрова. Гнівливу людину важко зупинити, її емоції не контрольовані, бо багато грані є в її душі.

Найгірша форма є злопам'ятність, яка може проявлятися роками. Бо так, як перегорений вугіль може стояти довго, і не гниє при потраплянні води, так і ця пристрасть у людині. Використовуймо вище сказані методи, для запобігання даній пристрасті. «Тому й кажу вам: завжди відсікайте пристрасті, поки вони ще молоді, перш ніж вони вкоріняться і закріпляться у вас і почнуть гнівити вас, бо тоді доведеться вам багато постраждати від них; тому, що одна справа вирвати маленьку билинку, а інша - викоринити велике дерево» [Авва Дорофей, 2005, с. 42].

Тому, ми повинні молитися за нас, а також за тих через яких ми втрачаємо спокій. Молімося, бо таким чином, ми проявляємо ознаку «співчуття й любові; і смиряємося, просячи собі допомоги задля його молитов; а де співчуття, любов і смирення, що може там досягнути роздратування, чи злопам'ятність, чи інша пристрасть?» [Авва Дорофей, 2005, с. 43].

Авва Дорофей у главі 18, яку написав до наставників, вчить їх з мудрістю ставитися до монахів, якими опікується, бо, якщо дуже їх докоряти, то у них може з'явитися злопам'ятність до наставника через брак духовності. Тож, ми повинні не тільки переживати за нашу душу, щоб у ній не зродилася дана пристрасть, але і бути обережним, щоб інших не спокусити неправильними вчинками. «А під час збентеження, коли брат тобі противиться, стримай язик твій, щоби зовсім нічого не сказати з гнівом, і не дозволяй серцю своєму вивищитися над ним; але пригадай, що він - брат твій і член во Христі і образ Божий, що терпить спокусу від нашого спільного ворога. Змилосердися над ним, щоб диявол, поранивши його дратівливістю, не полонив його й не умертвив злопам'ятністю, і щоб від нашої неухважності не загинула душа, за яку Христос помер» [Авва Дорофей, 2005, с. 70]. Коли ми так поступимо, то це добре для нас, адже це можливість простити братові його неміч, адже ми молимося в молитві «Отче Наш» і промовляємо такі слова: «Прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим». І отці говорять: «Якщо ти, роблячи зауваження іншому, впадаєш у гнів, то ти сповниш лише свою власну пристрасть, а жодна розумна людина не руйнує свого дому для того, щоб збудувати дім ближнього».

Коли ж збентеження продовжується, то присилуй своє серце й помолись [Авва Дорофей, 2005, с. 70].

То чи не треба наставляти взагалі? Авва Дорофей каже, що потрібно, але після того як твоє серце є спокійне, щоб від нього виходила любов. І у цій любові наставляй, докоряй, випробовуй брата свого.

Також, Авва пише, що якщо ми не хочемо впадати у стан злопам'ятності, то не будьмо занадто прив'язані до якоїсь речі або до чогось. Але й не можна занедбувати їх, як малозначущі та дріб'язкові. Останній наводить приклад: якщо брат випадково розбив твою річ, то зумій простити йому, не сумуй.

3.2.2 Гордість

«Особливим образом серед інших пристрастей виділяється гордість, яка є фундаментом усього гріховного життя людини. Духовна сутність цієї пристрасті – це руйнування відносин з Богом. Там, де немає миру з Богом, руйнується і мир із ближнім та внутрішній спокій. Гордість є відсутністю смирення» [Свешников В., 2010].

Є два види гордості. «Перша гордість є та, коли хтось докоряє братові, коли осуджує і безчестить його, як нічого не вартого, а себе вважає вищим від нього» [Авва Дорофей, 2005, с. 21], навчає Авва Дорофей. Християнин не повинен когось осуджувати, а чи вважати гіршим за себе. Бо як ми розглядали, що смиренна людина зосереджується на своїх гріхах, і не бачить інших. Вдалий приклад є поучення Ісуса Христа який каже: «як скажеш братові твоєму: дай я витягну скалку з ока твого, коли колода в оці твоїм? Лицеміре, вийми спершу колоду з ока твого, і тоді побачиш, як вийняти скалку з ока брата твого» (Мф 7:4). Бачимо, що треба боятися докоряти і осуджувати нашого ближнього і вважати його за більш грішного ніж ми тому, що Ісус вчить, що ми можемо бути більше грішні. І сам факт, що Ісус не каже: що нехай той у кого скалка, щоб не докоряв а сказав навпаки. Це може означати, що така зарозумілість зачасту появляється у тих у кого є багато пороків. Бо той, у кого скалка, він напевне вже більше навчився зосереджуватися на своїх гріхах і інші його не дуже цікавлять. Тому, у

гордої людини більше, ніж у інших пристрастях проявляється викривлене ставлення до самої себе.

Коли людина не виправить і не викоренить перший етап гордості, то якщо не буде боротися, то переходить у другий етап. Тоді вже подвижник всі свої чесноти, таланти приписує не Богові, а вважає що здобув їх самостійно: власною працею, особливим розумом, своїм старанням. Недарма, св. Феодор Студит пише: «Гордість – це заперечення Бога, винахід диявола, знищення людей, мати осудження, джерело гніву, корінь лицемірства..., гордий подібний дияволу, що повстав проти Бога» [Студит Ф., 1908]. Авва наводить у приклад чоловіка, який спершу зневажав досвідченого монаха, пізніше він вже думав, що немає нікого мудрішого за нього на цій землі. Поважав тільки апостолів і Бога. Потім, зневажав і апостолів. Врешті, повстав супроти Бога і збожеволів. «Ось тому-то мусимо ми, браття мої, подвизатися всіма нашими силами проти першої гордості, щоб потрохи не впасти і в другу, тобто в абсолютну гордість» [Авва Дорофей, 2005, с. 21], навчає Авва Дорофей. Протоієрей Михайло Марусяк пише, що «Як колись наші прародичі спокусилися облесливими словами спокусника і захотіли бути як боги, щоб «знати добро і зло», так сьогодні основою, коренем всякого гріха є гордість і самолюбство. Людина через свої егоїстичні почуття, поєднані з бажанням поставити себе на місце Бога, прагне стати царем природи, центром Всесвіту. Через самолюбство і гордість, якими заразилася від диявола, вона намагається обожнити саму себе» [Марусяк М., 2000, с. 40].

Як вилікуватися від цієї недуги? Потрібно багато молитися, постійно та безперервно. Чому саме молитися? Адже, той хто постійно молиться, то визнає, що неможливо отримати жодну чесноту без Божої допомоги. І так само, як душа відкинула Бога і все приписала своїм ділам, то через молитву знову визнає, що була не права, і що тільки Бог є джерелом мого життя і причиною успіху і чистоти душі.

Також є гордість мирська і монаша. Що вони означають? Мирська за навчанням Авви – це коли ми гордимся, що маєм кращий одяг за ближнього, що будинок більший як у сусіда, що достаток маємо більший, що діти розумніші. Або коли вважаємо себе кращими за інших по природних задатках, талантах. Якщо вважаємо себе кращими у плані напрацьованих талантів то ця гордість є меншою, ніж коли пишаємося матеріальними перевагами, проте і одне та інше перешкоджає Царству Божому. Знаємо, що монахи не мають власного багатства, все чим вони користуються належить монастирю. А монах задовольняється мінімумом, слідуючи словам Ісуса: «нічого не беріть на дорогу: ні палиці, ні торби, ні хліба, ні срібла, і не майте по дві одежі».(Лк. 9:3) Тоді чим може превозноситися монах? А це насамперед тим, що вважати себе побожнішим за інших, стриманішим у пості чи молитві. Ми зрозуміли, що як мирська так і монаша гордість шкодить душі, тому в ідеалі справжній християнин має бути вільним від будь якої форми гордості, навіть від найменшої, непомітної. Проте, Авава пише: «можна нам взагалі не гордитися; якщо ж хтось не може зовсім уникнути цього, то бодай би вже пишався перевагою монаших діл, а не чимось мирським» [Авва Дорофей, 2005, с. 21]. Тому, ці слова нагадують відповідь Спасителя до книжників: «через жорстокосердя ваше написав вам заповідь цю» (Мк. 10: 4).

Як боротися із гордістю? «Віруй, що безчестя і докори є ліками, які лікують гордість душі твоєї, і молись за тих, хто докоряє тобі, як за істинних лікарів (душі твоєї), маючи переконання, що той, хто ненавидить безчестя, ненавидить смирення, і хто уникає тих, що його засмучують, той втікає від лагідності» [Авва Дорофей, 2005, с. 71]. Бачимо, що горда людина боїться будь-якого осудження в свою сторону, кривого слова. А ліком цьому є бажати такого ставлення до себе, бо парадокс в тому, що це є нашою терапією. Священник Олексій Мороз пише, що «Для боротьби з гордістю необхідно мати смирення, мовчання і безмовність, пам'ять про смерть, стриманість, молитва та самопізнання. Завжди смирай себе та будь задоволений тим, що тобі дарується і тоді будеш жити з Богом» [Морозов А., 2019, с. 164].

Воістинно, ліком гордості є смирення. Одного разу учень спитав у авви Мотія, як йому жити у новому селі, до якого мав намір переселитися. Нащо старець відповів: «Де би ти не жив, будь зі всіма на рівні, коли побачиш, що роблять благочестиві люди, в яких ти впевнений, то і ти сам так роби – і будеш спокійний. У цьому і полягає смирення, щоб не відрізнятись від інших. І люди як побачать що ти ні над ким не при возносишся, будуть поводитися з тобою нарівні з іншими, і ніхто не буде турбувати тебе» [Духовный собеседник, 2009, с. 208].

3.2.3 Марнославство

«Буває також, що хтось і смиряється для слави» [Авва Дорофей, 2005, с. 21], пише Авва Дорофей. Марнославна людина шукає слави у цьому світі. Марнославство належить до важких душевних недуг, пригадаймо, коли сатана спокушував Ісуса у пустині, то однією із спокус була перевірка на марнославство. «Якщо Ти є Син Божий, кинься вниз, бо написано: ангелам Своїм заповість про тебе, щоб оберігали Тебе, і на руки візьмуть Тебе, щоб не спіткнувся об камінь ногою Твоею» (Мф. 4:4). Антоній Сурожський каже, що марнославство переміг Закхей з Євангелії. «Він прийняв на себе насмішки людей, тому, що йому потрібно було побачити Христа. Він нічого іншого не шукав, та іншого не мріяв. Він не думав, що Христос із усієї юрби призве його, він прийняв на себе позор, тому, що без того, щоб хоч раз глянути на Христа він дальше жити не міг» [Сурожский А., 2012, с. 121]. Ця пристрасть не дозволяє бачити Бога, та покаятися, бо навіть, якщо покається на одинці, то на людях постидається ісповідувати Христа.

Так, «як одягнений у шовкову одягу, якщо накинути на нього нечисте лахміття, відбігає, щоб не забруднити свого дорогоцінного вбрання, так і святі, прибрані в чесноти, уникають людської слави, щоб не осквернитися нею. А ті, які шукають слави, подібні до нагого, що хоче знайти хоч мале рам'я чи щось інше, щоб покрити свій сором: так і не прибраний у чесноти шукає людської слави» [Авва Дорофей, 2005, с. 22].

Недуга цієї пристрасті в тому, що опанований нею не може сприймати слова свого брата. Бо на кожне одне невгодне слово, хоче відповісти десятьма. І коли припиняється обмовство, жаліє, що сказав ще не все, і наперед готується, щоб в наступних сутичках вже могли висказати всю нечесть.

Христос проти марнославства дав заповіді про смиренномудрість. Часто ми вважаємо, що смирення – це коли хвалять, то потрібно не погоджуватися, а коли наговорюють то не гніватися. Антоній Сурожський каже, що треба думати так: «якщо Бог дав мені сказати що-небудь істинне, добре, правильне і зробити щось достойне, то потрібно дякувати Богові за це. Не приписувати собі заслугу, і не заперечувати суті справи, бо це може призвести до марнославства а чи гордині» [Сурожский А., 2012, с. 113].

3.2.4 Пустослів'я

Коли людина говорить занадто багато це шкодить духовному зростанню. Коли Святі Отці приходили до людей щоб навчити їх, часто найперше казали: «Стримай язик твій від зла, і уста твої, щоб не говорити лукавства» [Авва Дорофей, 2005, с. 26]. Отож, отці найперше відсікають дію зла страхом Божим, і наставляють, щоб не продовжувати чинити гріхи. Тому, святі Отці часто навчали, **стримувати свого язика, бо мовчання запобігає багатьом гріхам.**

Чому ми повинні **стримуватися від злих розмов?** Авва Дорофей каже, що однією з причин є: зважати на наших ближніх. Адже, погані, лукаві слова, можуть стати камінем спокушання для інших. Бо як ми досліджували у попередньому розділі, кожна людина має душу і совість, тому ми маємо зважати, щоб не зашкодити їм. Часто так є, що наш ближній молиться, а чи просто має позитивні думки, а ми приходимо до нього і розпочинаємо говорити не про що, і спокушаємо його до пристрастних думок. Врешті, наш ближній вже не молиться, а думає про сказане нами. Авва Дорофей навчає: «немає нічого тяжчого, нічого згубнішого, як шкодити не лише собі, а й ближньому» [Авва Дорофей, 2005, с. 28].

Як відрізнити пустослів'я від картання, яке є влучно сказане і служить на користь душі ближнього? Часто так є, що наш ближній щось робить не правильно. Що робити в таких ситуаціях? Авва Дорофей пише, що потрібно сказати братові про його недолік, для того, щоб застерегти його, допомогти йому. Бо якщо мовчати, то це свідчить про байдужість до брата. «А з почуттям жалю і страхом Божим слід сказати тому, хто може виправити його, або сам очевидець нехай скаже йому з любов'ю і смиренням» [Авва Дорофей, 2005, с. 28]. Мета викривання провини брата має полягати для спасіння його душі, але не для пустослів'я, а чи власної гордості чи приниження. Коли хтось говорить задля користі брата і намір доповідача дійсно щирий, то тоді останній не отримає збентеження та скорботу. У 9 главі Авва розповідає історію, яка сталася в монастирі, і ігумен, щоб підмітити висновок при всіх настановив подвижника з потрібною метою: «по-перше, засоромити диявола і виявити того, хто сіє такі підозри; по-друге, щоб через це осоромлення було прощено гріх брата і щоб він отримав від Бога поміч на майбутнє, і по-третє, щоб утвердити братію ніколи не вірити своїм думкам» [Авва Дорофей, 2005, с. 45]. Отже, бачимо, що навіть привселюдне картання може піти на користь братам.

Також, доволі часто ми християни стикаємося із тим, що **чуємо як хтось про нас погано говорить. Що робити в такій ситуації**, адже, часто ми починаємо гніватися на таку людину. Авва Дорофей відповідає: «не будьте швидкими до дратівливості, щоб ви, коли хтось із вас почує від брата свого (неприємне) слово, не бунтувалися відразу гнівом, не відповідали йому зухвало й не залишалися ображеним на нього; це неприйнятне для тих, які хочуть спастися, не личить тим, що подвизаються» [Авва Дорофей, 2005, с. 29]. Отець навчає, що потрібно проявляти смирення перед братом нашим, зустрічати його з пошаною, а це у нас буде получатися коли матимемо страх Божий.

Буває так, що двоє осіб працюють на роботі і раптом одна робота є трохи легша за іншу. Авва Дорофей каже, що **той брат отримає більшу користь який поступиться, ніж той кому поступляться.**

3.2.5 Осуд

Авва Дорофей вважає **осудження ближнього дуже небезпечним гріхом**. Каже, що Богові це дуже не подобається. Через осуд людина перестає бачити гріхи в собі, а починає шукати в іншому. «Лицеміре, вийми спершу колоду з ока твого, і тоді побачиш, як вийняти скалку з ока брата твого» (Мф. 7:5). До осуду, лихослів'я, людина приходять через те, що спершу дозволяла собі послухати, «а що говорять про ту людину», зрештою переростає у осуд ближнього, що є противним Богу.

Є три рівні даного гріха: **«Одна ж справа лихословити чи ганити, інша - осуджувати, ще інша – зневажати**. Ганити - означає сказати про когось: такий-то збрехав, чи розгнівався, чи вчинив перелюб, чи зробив щось подібне. Ось такий лихословив брата, тобто сказав пристрасно про його прогрішення. А осуджувати - означає сказати: такий-то брехун, гнівливий, розпусник. Ось цей осудив сам стан його душі, виніс присуд про все його життя, кажучи, що він отакий-от, і осудив його, як такого, а це - тяжкий гріх. Бо одне сказати: «Він розгнівався», і зовсім інше сказати: «Він гнівливий», і, як я сказав, винести (таким чином) присуд про все його життя» [Авва Дорофей, 2005, с. 33]. На прикладі притчі про митаря і фарисея, можемо зрозуміти, що даний гріх дуже применшує в людині інші чесноти, а тому людина, яка має більше пороків але смиренна, та швидше сподобляється благодаті Божої.

Тому, нам потрібно позбуватися цієї звички. Послухаймо, як навчає Авва Йоан ігумен Синайський, або як його ще називають – Ліствичник: «Ніколи не соромся того, хто перед тобою обмовляє ближнього; але краще скажи йому: «Брате, припини, я щодня падаю у страшні гріхи і як можу його осуджувати?». Ти вчиниш у такий спосіб дві добрі справи: одним пластиром зцілиш і себе, й ближнього» [Синайський Й., 2016, с. 105].

Найгірша форма осуду – це **зневажати**. Це коли не тільки обговорюють а також принижують, гидують людиною, не вважають собі рівною. Авва Дорофей застерігає від такого, бо це дуже згубно для душі християнина. Натомість,

подвижник має робити так: «Ті ж, які хочуть спастися, не звертають уваги на недоліки ближніх, а завжди дивляться на свої власні й досягають успіхів» [Авва Дорофей, 2005, с. 36]. Берімо приклад зі святих, вони нікого не осуджували, хоча і зневажали гріх, але людину завжди любили. Ми теж, маємо любити людей але викривляти їхні гріхи.

Дуже влучний приклад пропонує святий Дорофей. Так, як рибалки, коли ловлять рибу, то не піднімають вудку відразу, але дають час, щоб риба втомилася, так і християнин не повинен бути занадто ревним у викривлянні чужих гріхів, але довготерпінням і стриманістю приводити людей до Бога. Отже, старці кажуть, що лікуватися від осуду є проявляти любов до ближнього. Апостол у посланні до Римлян навчає: ми «становимо одне тіло у Христі, а окремо один одному є члени» (Рим 12:5). А тому, Авва Зосим питається: «Хіба ви будете відрубувати свою ногу якщо загноїться? Чи не підлікуєте, не очистите?». Так і християнин **коли бачить підупавшого християнина, то не повинен гарчати на нього і зневажати, не осуджувати і проклинати, але терпеливо виправити його**, допомогти одужати від поранення диявола.

Тому, не можна судити, нехай кожен уважає на себе і свої гріхи. «Одному Богові належить влада виправдовувати й засуджувати, оскільки Він знає і душевний стан кожного, і силу, і характер виховання, й обдарування, і будову тіла, і здібності; і відповідно до цього судить кожного, як Він сам Єдиний знає» [Авва Дорофей, 2005, с. 34].

У 6 главі «Про те, **щоб не осуджувати ближнього**» є цікава історія, чому не можна осуджувати всіх, і чому у кожного різний суд. Авва Дорофей розповідає історію про двох дівчат близнят, котрих взяли виховувати дві жінці: одна побожна, інша – блудниця. А тому, відповідно одна виросла побожною, інша – розпусною. Чи можна їх однаково судити, і однаково вимагати від них. Очевидно, що ні, адже, життєва історія у них різна. А тому ми маємо задуматися і припинити осуджувати та обговорювати наших ближніх, бо ми не знаємо, що спричинило їх до такої поведінки.

«Чув я про одного брата, що коли він приходив до когось із братів і бачив його келію незаметеною і неприбраною, то говорив у собі: «Блажен цей брат, що відклав турботу про все, або навіть про все земне, і так увесь свій ум підніс вгору, що не знаходить часу і свою келію привести до ладу». Також якщо приходив до іншого й бачив його келію прибраною, заметеною і чистою, то знову казав собі: «Як чиста душа цього брата, так і келія його чиста, і стан келії відповідає стану його душі». І ніколи він не говорив ні про кого: «цей (брат) недбайливий» чи «цей марнославний», але, за своїм добрим устроєм, отримував користь від кожного. Милосердний Господь нехай дасть нам благий устрій, щоб і ми могли отримувати користь від кожного й ніколи не помічали недоліків ближнього. Якщо ж ми через нашу власну гріховність і помічаємо або припускаємо їх, то негайно обернімо наш помисел в добрі думки. Бо якщо людина не буде помічати недоліків ближнього, то, з Божою поміччю, народжується в ній благість, якою подобаємося Богові. Бо Йому належить всяка слава, честь і поклоніння навіки, Амінь» [Авва Дорофей, 2005, с. 70].

Авва Дорофей казав: «не велике діло не судити того чи співчувати тому, хто перебуває в скорботі і підкоряється тобі; але велике діло - не судити того, хто тобі перечить, не мстити йому із пристрасті, не погоджуватися з тими, хто його осуджує, і радіти разом з тим, кого визнали за кращого від тебе» [Авва Дорофей, 2005, с. 73]. Тож, маємо прагнути до досконалості, щоб ніколи не осуджувати, а все огортати любов'ю Божою.

Авва Йоан Синайський пише, що люди осуджують ближніх, бо не мають пам'яті за власні гріхи, бо у щирому покаянні немає обмовства та осудження. «Бо якби людина докладно, без покривала самолюбства, побачила свої злі діла, то ні про що інше, що стосується земного життя, не турбувалася би, роздумуючи, що на оплакування і самої себе не залишиться їй часу, хоча б вона і сто років прожила, і хоча б пролила цілий Йордан сліз зі своїх очей» [Синайський Й., 2016, с. 105].

3.2.6 Брехня

Брехня не має нічого спільного з Богом. Авва цитує Писання, що «ваш батько є диявол..., не стоїть в істині, бо істини немає в ньому..., бо він не правдомовець і батько неправди» (Ін. 8:44). Ми повинні слідувати за Богом, бо в іншому місці цього Євангелія сказано: «Я є путь, і істина, і життя»(Ін 14:6). «Є три різні види брехні: один обманює думкою, інший обманює словом, а ще інший обманює самим своїм життям» [Авва Дорофей, 2005, с. 44]. Тож давайте розберемо всі три.

Обман думкою влучно асоціюється із словом підозра. Бо хворому на цей вид брехні постійно здається, що хтось щось сказав про нього не так, або коли бачить людей що розмовляють, думає, що то про нього. «Взагалі, у кожній справі він постійно зауважує щось за ближнім, кажучи: «Він через мене це вчинив, він через мене це сказав, він це зробив для того-то» [Авва Дорофей, 2005, с. 44]. Такий подвижник буде постійно догадуватися і тим обов'язково впаде в лукавство. Авва Дорофей розповідає досвід свого життя, як подвизаючись він робив висновок про душевний стан людини на основі рухів і ходи людини. Одного разу пройшла жінка і він подивившись на неї подумав, що це – блудниця. Переживаючи такий стан своєї душі ще не опитний подвижник звернувся до старця Йоана, який відповів: «Що ж? Хіба не буває, що в когось природна вада, однак із великим зусиллям і трудами він виправляє її? Тому й не можна з цього робити висновок про чийсь душевний стан. Отож ніколи не вір своїм здогадам, бо криве правило і пряме робить кривим. Людські гадки неправдиві і шкодять тому, хто їм віддається» [Авва Дорофей, 2005, с. 44]. Після цього Авва вже не довіряв своїм помислам.

Інша форма обману – словом. Таким чином обманює подвижник, якщо полінувався піти на ранкову молитву, а коли ігумен спитався: перший не признає свою провину, а придумає ідеальний план свого виправдання. І якщо такий подвижник доказує свою правоту, то виправдовуючи себе починає сперечатися, щоб не зазнати докору. Як припинити такий стан душі? Найперше, не потрібно виправдовуватися але бути чесним: «Прости мені, що я полінувався встати на

молитву». Звичайні слова прощення все загашують і не потрібно пізніше виправдовуватися, тоді і суперечок не буде. Ще один метод: проявити смирення.

Що стосується цієї пристрасті є одне не зручне питання. **Чи можна не договорювати слова за для того, щоб не сталося великого конфлікту.** Авва вважає, що коли є така конечна потреба, можна вдатися до неї але вкрай рідко. «він має робити це не часто, а хіба у крайньому разі, один раз на багато років, коли бачить, як я вже сказав, велику необхідність, і це саме, що допускається досить рідко, нехай чинить зі страхом і трепетом, показуючи Богові і свою волю, і конечність, і тоді його буде прощено, але шкоду він усе-таки отримує» [Авва Дорофей, 2005, с. 46]. Хоч подвижник вдався до такої форми, та все одно повинен зрозуміти що вчинив гріх, і повинен розкаятися за нього.

«Своїм життям обманює той, хто є розпусником, а вдає з себе повздержливого; або є користолюбним, а говорить про милостині й вихваляє милосердя; або є зарозумілим, а вихваляє смиренномудрість» [Авва Дорофей, 2005, с. 46]. Така брехня стосується наших діл. Яка причина такої єхидної постави? Одна із причин це вихваляння чесноти, щоб покрити свій сором. Такий спосіб життя є від лукавого бо так як учні наслідують своїх вчителів, так ті які так чинять виявляють що є дітьми диявола. Святий Авва каже, що Апостол Павло чітко пише, що сатана прикривається добром і робить обличчя ангела.

Старець Варсонуфій каже, що треба навчитися мовчати розважливо, бо наше не очищене серце ще не розуміє, що «багатомовність осквернює людину, інакше воно не дозволяло б тобі нею насолоджуватися» [Авва Дорофей, 2005, с. 86].

Як ставитися коли хтось обмовляє?

Дуже часто нас хвалять або осуджують. В людей виникає різна реакція, хтось сприймає близько, комусь байдуже. Авва Дорофей перелічує декілька причин чому люди терплять осудження: 1. Знаходиться у доброму настрою після молитви а чи приємної події; 2. Привязаний до брата, а тому терпить; 3. Вважає його нижчим за себе, а тому, не бачить причини гніватися. Третя причина – це

гордість, бо така людина вважає себе кращою і думає: «Чи мені зважати на їхні недоліки, чи приймати від них образи як від людей? Це - пси, що гавкають» [Авва Дорофей, 2005, с. 38].

А які причини коли хтось не терпить? Перша – це коли людина у поганому настрою. Часто так є, що ми любимо людину, але накричали на неї тільки тому, що все нас достало. «Але основною причиною будь-якого збентеження, якщо докладно дослідити, є те, що ми не докоряємо самим собі» [Авва Дорофей, 2005, с. 38]. Дуже важливо є побачити свої гріхи і докорити собі, бо святі Отці кажуть, що ніколи не буде мати спокою той, хто не звертається до себе. Але хто вважає себе гідним приниження і будь-якого попущення, ніколи не буде сумувати, бо щоби із ним не сталося, завжди подякує Богові, бо вважає що скорбота яка сталася, то є великий дар Господа. Людина, яка докоряє собі ніколи не буде мати смутку. Прислухаймося до слів Йоана Золотоустого: «Ти оживив мене, змусив тішитися, що, повідомляючи сумні звістки, приєднав до них вислів, який треба докладати до всіх випадків в житті, - сказавши: «Слава Богу за все». Цей вислів - фатальний удар дияволу. Хто його вживає, для того воно найбільша причина недоторканності і радості серед всякого роду небезпек. Як тільки вимовиш його, миттєво розганяються хмари смутку. Не переставай же повторювати його завжди і вчи інших вживати його у всіх випадках ...» [Сборник писем "Слава Богу за все", 2005,]. Подвижник, який віддає себе Богові все вважає за щастя, тому берімо приклад із Йоана Золотоустого а «останніми його словами були: «Слава Богу за все!». Це сталося 14 вересня 407 року» [Сборник писем "Слава Богу за все", 2005,]. «Як сказав авва Пімен, яка б прикрість йому не трапилася, чи то ганьба, чи інша якась скорбота, він уже завчасно вважає себе вартим будь-якої скорботи й ніколи не бентежить» [Авва Дорофей, 2005, с. 38].

Цікаве запитання: **а якщо хтось почавши перевіряти себе зрозуміє, що він не винний, то що тоді робити?** Авва Дорофей впевнено відповідає, що якщо хтось детально себе перевірить зі страхом Божим, то точно знайде в собі якусь причину неправильного вчинку. Можливо, не гарно подивилися на нього, а чи не так відповіли, але все ж якась маленька вина буде і в нас.

Ще один цікавий психологічний момент. Часто ми вважаємо себе спокійними, але як хтось приходить і скаже слово, ми відразу дратуємося. Святий Дорофей вчить, що такий брат виявляє наші недоліки, цим робить нам благо. Він показав, що зовні ми гарний хліб, а в середині черствий. Назовні ми можемо виглядати святими, але всередині ще повно роботи. «Очисти спершу всередині чаші і блюда, щоб чистими були і зовні вони» (Мф. 23:26), а в іншому місці Христос каже: «лицеміри, що уподібнюєтеся розмальованим гробам, які зовні здаються гарними, а всередині повні кісток мертвих і всякої нечистоти» (Мф. 23:27). Тож, коли хтось нас змушує гніватися, чи втратити власний внутрішній настрій, то вважаймо себе не досконалыми, подякуймо тому, хто нам це виявляє.

3.2.7 Обжорство

Єпископ 20 ст. Варнава Беляєв пише: «початком всьому худому служить упокоєння черева і розслаблення себе сном», - говорить св. Ісак Сирин, тому що як пояснює преп. Йоан Ліствичник, «насичення є мати блуду, бо ті що впали у рів беззаконня, про яких я не хочу говорити зрозуміли, що я сказав. І «в міру того, хто як працює для черева, то в таку міру позбавляє себе духовних благ». Тому, Василій Великий каже, «бачив я, багатьох, одержимих пристрастями, які зцілялися, але не бачив серед них ні одного, що звик їсти тайно від інших, або черевоугодника» [Беляєв В., Т.2 1997, с. 98]. Багато святих пишуть, що від черевоугодництва постає блуд. Священик Даниїл Сисоїв розповідає цікаву історію. Одного разу у монастирі зустрілися два старці, і послушники їм подали їжу. Вони почали молитися. Тоді один прочитав Євангеліє, інший псалом, тоді перший щось прочитав і так аж до рання. «Старці задоволені обнялися, що так файно побесідували і повечеряли тай розійшлись, а кашу прийшлося з'їсти послушникам. Досконалі не помічають їжу, вони насичуються Духом Святим» [Сысоев Д., 2012, с. 64].

У 15 розділі «про Святу Чотиридесятницю», авва Дорофей розповідає про корисність посту для людини. У цей час людина повинна обмежуватися в їжі і

роблячи добрі діла спасе душу свою. «Отож блажен, браття, хто добре і як належить збереже себе в ці святі дні. Бо хоч трапляється йому, як людині, згрішити з немочі чи з недбальства, але ось Бог дав ці святі дні для того, щоб коли хто постарається уважно й смиренномудро потурбуватися про себе й покаятися у гріхах своїх, то він очиститься від гріхів, які вчинив протягом усього року» [Авва Дорофей, 2005, с. 38].

Отець навчає, що є два види обжорства: «Перший - коли людина шукає приємності в їжі, і не завжди хоче їсти багато, але бажає смачного» [Авва Дорофей, 2005, с. 67]. Людина опанована таким видом, вдовольняється приємним смаком їжі настільки, що тримає вкушену їжу довго в роті, заради насолоди і часом довго не наважується проковтнути. У грецькій мові такий стан називають лемаргія, що означає гортанобісся. Другий вид обжорства, така людина «не бажає добрих страв, не турбується про їхній смак, але чи вони добрі, чи ні - він хоче тільки їсти, і не розбирає, які вони. Він дбає лише про те, щоб наповнити своє черево» [Авва Дорофей, 2005, с. 67]. У грецькій мові такий стан називають гастримаргія, що означає черевобісся. Або як казали давні люди в селі: «Смак не смак, аби кишка як кимак». Чому такий спосіб прийняття їжі є пристрастю? А тому, що людина задовільняє не потреби тіла, для виживання і нормального функціонування, але це є потреби пристрасті.

«Їсти з потреби означає, що хтось визначив для себе, скільки їжі вживати на день. І якщо він бачить, що ця визначена кількість обтяжує його і треба її дещо зменшити, то він і зменшує її; або якщо вона не обтяжує його, але й недостатня для тіла - так, що треба трішки додати, він і додає трохи. Таким чином, добре випробувавши свою потребу, дотримується потім визначеної (міри) і приймає їжу не для насолоди, а бажаючи підтримати силу свого тіла» [Авва Дорофей, 2005, с. 67].

«Постячи таким чином, як каже святий Василій Великий, постом благовгодним, відходячи від усякого гріха, звершуваного усіма нашими чуттями,

осягнемо святого дня Воскресіння, зробившись, як ми сказали, новими, чистими й гідними причастя Святих Таїн» [Авва Дорофей, 2005, с. 67-68].

3.2.8 Блуд

Никодим Святогорець у праці: «Духовна боротьба» пише: «з тілесними пристрастями, брате мій, слід боротися своїм особливим способом, ніж з іншими. Щоб це йшло в тебе у належному порядку, знай, що інше необхідно робити ще до спокушання цими пристрастями, інше – під час спокуси і інше – після припинення спокушання» [Святогорець Н., 2014, с. 51].

На це питання не маємо багато відповідей у повчанні Авви Дорофея. Та одного разу, останній запитав у отця Йоана Пророка, як боротися із блудом. Той відповів, що сам диявол спокушає його через заздрість. Пильнуй за своїм тілом, не їж багато, вина споживай трішки і цим сподобишся відсікти тяжку пристрасть. Також, потрібно здобути смирення, яке відсікає всякий гріх і не забувати про молитву, бо просячи Бога, отримуємо поміч за молитвами святих.

Цікаво, що людина може бути спокушена *не тільки дияволом, але і сама себе може спокушати*. Як розпізнати? Йоан Пророк каже, що коли людина свідомо не дбає про чистоту свого серця і дозволяє згадувати приємні події, які погано впливають на душу, то така людина сама собі шкодить людською похиттю, прагнучи насолоди. Ум такої людини, прагне зустріти ту людину, щоб з нею поспілкуватися і задовільнити палке бажання. «Пильна ж і розсудлива людина, яка хоче спастися, коли бачить, від чого зазнає шкоди, старанно оберігає себе від поганих спогадів, не захоплюється пристрастними думками, уникає зустрічі й розмови з тими, до кого відчуває потяг, уникає усякого приводу до гріха, боячись, щоб самій не розпалити і собі вогню» [Авва Дорофей, 2005, с. 82].

Друга спокуса є від диявола. Відрізняється від першої тим, що тут особа пильнує своє серце, є уважною і не намагається не згадувати помисли, що запалюють похоть людську. Звідси випливає, що відрізнити спокусу диявола від людської зможе не кожен, а вже людина досвідчена, яка довгі роки практикує і очищує серце. (власна думка Ю. Ш) Від нечистоти гріха оселяється в людині

сором, ганьба та спокуса, тому мусимо пильнувати наш погляд і приборкувати грішні бажання каже старець Йоан Пророк. «Очищуй себе, як вино очищує рани, і не дозволяй нагромаджуватись у тобі смороду й нечистоті. Здобудь плач, щоб він віддалив від тебе надмірну вільність у стосунках, що губить душі тих, які її засвоїли. Не кидай знаряддя, без якого неможливо обробити плодоносну землю. Цим знаряддям, що його зробив Великий Бог, є смирення. Воно викорінює всі бур'яни з поля Владики і дає благодать тим, які мешкають на ньому». [Авва Дорофей, 2005, с. 82]. Бачимо, як багато може смирення допомогти людині на шляху її спасіння.

Потрібно бути стриманим, адже, перемога не приходить просто так. Подивімся на спортсмена, який багато працює, щоб досягти перемоги. «Хіба ти не хочеш бути вправним? Але муж, не випробуваний спокусами, неправний. Вправною людину робить боротьба. Ділання монаха полягає в тому, щоб терпіти борню й чинити їй опір із мужністю серця» [Авва Дорофей, 2005, с. 83]. «Брате! І я за моєї юності багато разів і сильно був спокушуваний бісом блуду, і трудився, подвизаючись проти таких помислів, суперечачи їм і не погоджуючись з ними, а уявляючи собі перед очима вічні муки. П'ять років робив я так щоденно, і Бог звільнив мене від цих помислів. Цю борню знищує безнастанна молитва з плачем» [Авва Дорофей, 2005, с. 84].

Висновок. Підсумовуючи, метою даного розділу є розуміння пристрастей у вченні Авви Дорофея. Христос каже нам, щоб ми зосереджувалися на своєму внутрішньому, бо ми «поріддя єхиднове» (Мф 23, 33), Авва навчає поступово викорінювати все зле, що є у нашому серці. Порівнює наші пристрасті із зміями. Наводить приклад, що не потрібно викорінювати все відразу, бо це не можливо але поступово. Коли є нора повна змій, і коли якась покажеться, то відразу бий, і змії сховається. Потім покажеться інша, бий її теж. І так по такому принципу чини. Нора у розумінні Авви є серце людини, а змії це різні пристрасті, що панують у нашому серці. Авва закликає уникати зла, якщо хочемо зростати духовно. Ми повинні не чинити погані діла та те, що є гріхом. Натомість, цього

не достатньо, тому останній доповнює, кажучи: «чини добро». Бо виявляється, що мало є уникати зла, але чистотою життя творити добро.

РОЗДІЛ 4. АКТУАЛЬНІСТЬ ПОВЧАНЬ АВВИ ДОРОФЕЯ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ.

У цьому розділі, ми хочемо дослідити наскільки вчення Авви Дорофея можна вважати універсальним підходом для щастя людини, для миру між людьми; наскільки поради старця є корисними для сучасного суспільства, в якому багато що помінялося з часів, коли жив та творив старець Авва.

Перед початком дослідження давайте розважмо, чи можуть бути аргументи щодо не втраченості повчань старця у третьому тисячолітті. Хотілося б звернутися за допомогою до Догматичного Богослов'я, яке навчає про Церковні істини і включає метод передачі істини: «дав» - «передав» - «отримав». У такому випадку, якщо Авва при написанні надихався на Святе Письмо, на Божественне Одкровення, то ймовірно, що його слово має життя.

«Другим позитивним джерелом одкровення є Священне Передання – незаписане Слово Боже» [Беляєв В., Т.1 1998, с. 155]. «Передання є жива пам'ять Церкви, самосвідомість, що живе в Церкві з дня П'ятидесятниці. Якщо провести аналогію між життям Церкви і життям людської особистості, то легко можна побачити, що Передання в принципі виконує в Церкві ту ж функцію, яку в людині виконує пам'ять. Завдяки цій функції Передання, зберігається історична самототожність Церкви» [Давыденков О., 2017, с. 56].

«Форми церковного життя в різні епохи можуть сильно відрізнятись; наприклад, Єрусалимська апостольська громада перших років історичного буття християнської Церкви і сучасна Православна Вселенська Церква зовні мають мало спільного, але це одна і та ж Церква, її само тотожність встановлюється саме завдяки безперервності церковного Передання, завдяки невинній дії Святого Духа в Церкві» [Давыденков О., 2017, с. 56]. В навчанні Апостолів та патристиці є присутня ідея, що Христос не змінний на всі часи, що робить нас упевненими у вірі, у актуальності Христових слів у сьогоднішні.

В. Н. Лоський говорить про Священне Передання: «Якщо Писання і все те, що може бути сказано написаними ... або ж іншими символами, [сутність] різні способи висловлювати Істину, то Святе Передання - єдиний спосіб сприймати

Істину ... Ми можемо дати точне визначення Передання, сказавши, що воно є життя Духа Святого в Церкві, життя, що повідомляє кожному члену Тіла Христового здатність чути, приймати, пізнавати Істину у притаманному їй світі, а не природному світлі людського розуму» [Лосский В., 2003, с. 525].

Автор у праці «Людина і світ» задається питанням Ролі релігії у світі. Поверхнево він відповідає, що вона служить для того, щоб людина залишалася моральною. «Наведені моральні правила не тільки не втратили свого значення, але і придбали новий глибокий зміст, тому, що звернені до внутрішнього, духовного світу людини. З їхньою допомогою люди, що утомилися від соціальних катастроф, можуть подивитися на себе і ще раз задуматися про зміст свого життя. Так і служителі культу сприяють тому, щоб людина прийшла подумати саме в храм: вони знаходять час для неспішної бесіди, уміють слухати, допомогти порадою і справою. Вони часто звертаються зі словами розради навіть до найбільш "загубленої" верстви суспільства злочинної». В контексті цієї думки українського мислителя, можемо впевнено відповісти, що роль вчення Авви Дорофея буде безперечно великою, адже старець глибоко торкається питань внутрішньої сутності людини, хотілося б сказати духовних законів, які діють в нас і часами відмінні від зовнішніх. Для не практикуючої людини духовні закони не помітні і тому, так важливий є досвід та наука тих, які перевірили на практиці навчання Церкви і самі утвердилися у вірі, щоб утвердити нас.

4.1 Хвороби душі як тоді так і тепер однакові. Універсальний х-р.

Так, як у перші століття так і нині, людина страждає від душевних хвороб. У християнстві найпершою хворобою душі є гріх, який складається з різних пристрастей. І як каже доктор медичних наук, професор А. Недоступ, «звідси стає зрозуміло, що лікування духа є першооснова всякого лікування. Це зовсім не означає ні лікування душі (психіатрія), а ні лікування тіла (соматична медицина)» [Влахос И., 2004, с. 7].

У психології під пристрастями розуміється хвороба а чи розлад душі людини. Часто священослужителі користуються надбанням людства:

нейрологією, психологією, та іншими. В той час і психологи часто використовують вчення Святого Письма у своїх науках. Отже, є спільні грані між світською наукою і духовністю. «Наприклад, бесіда Про злопам'ятність преподобного авви Дорофея, який жив в кінці VI - початку VII століть, яка в загальному призначалася для ченців, як і всі його повчання. Але з кількох причин вона разюче підходить сьогодні для нас усіх» [Дронов М., 1996] - стверджує Дронов. То чим вона підходить для нас сьогодні? Дві речі виокремлює прот. Михайл Дронов: по- перше, важливо є вміти підтримати учня, зрозуміти його немічність, на початку зілнення та проходження терапії. Ми дійсно бачимо, що у Святих Отців є присутня поблажливість та розуміння немочі іншого, що проявляється у розумінні гріха як потрапляння у полон Сатани, з якого людина не в силах звільнитися сама без допомоги Божої. Тож, Святі Отці часто не докоряли своїм учням, але намагалися мудрістю показати не правильність їхнього вчинку та вибір цінностей. Авва Дорофей розповідає про старця, «якому під час хвороби брат влив до їжі замість меду лляну оливу, яка дуже шкідлива. Однак старець нічого не сказав, а їв мовчки і першого, і другого разу й анітрохи не докорив братові, який служив йому, не сказав, що він недбайлий, і не лише не сказав цього, а навіть жодним словом не засмутив його. Коли ж брат довідався, що він наробив, і почав журитися, кажучи: «Я вбив тебе, авво, і ти поклав цей гріх на мене тим, що промовчав», то з якою покорою той відповів йому: «Не журись, дитино, якщо б Богові вгодно було, щоб я їв мед, то ти влив би мені меду»» [Авва Дорофей, 2005, с. 40]. Тому Авва Дорофей розважає: «ось, хоча старець мав таку хворобу і стільки днів не міг прийняти їжі, однак не став нарікати на брата, а віддав усю справу Богові та й був спокійний.

Ми ж у кожній справі накидаємося на ближнього, осуджуючи його і докоряючи йому як недбайливому і як такому, що чинить несумлінно. Як тільки почуємо хоча б одне слово, негайно перетлумачуємо його, кажучи: «Якщо б він не хотів засоромити мене, то він не сказав би цього»» [Авва Дорофей, 2005, с. 41]. З цієї розповіді, можемо зрозуміти, який великий подвиг могли прийняти святі мужі і зберігати спокій душі. А ми часто, як когось вчимо то нервуємося,

доказуємо, не рідко використовуємо рукоприкладство. Скільки випадків, знаємо особливо із педагогіки 20 століття, як вчителям дозволялося карати дітей, бити палкою. Але, тепер у наш час дана педагогіка є застарілою і є засуджена.

Друге, що відокремлює сучасний автор – це досвід старців, який базувався не на суб'єктивному сприйняттю, але містив спільнотний х-р, адже, вони жили братією, маючи бажання стати кращим, позбутися пороків, зцілитися від поганих думок, і саме такий столітній досвід високо підносить вчення Отців, як тих, що глибоко прожили, перевірили і записали досвід душевного лікування. «В епоху патріархального побуту, яка, до речі, явні ознаки свого відмирання стала подавати лише якихось 100-150 років тому, життя людей було повністю замкнуте на внутрішньо-сімейному колі і добре характеризується відомим афоризмом: "Мій будинок – моя фортеця ". Так що той тип соціальних відносин, який тоді був винятком і зустрічався тільки в "кіновіях" і "лаврах", населених присутніми туди для спільної духовної і тілесної праці ченцями, тепер став повсюдною реальністю життя» [Дронов М., 1996], зазначає прот. Михайл Дронов.

В часи старця монахи, які йшли до монастиря відчували потребу змінитися, стати кращими, викоринити від себе пристрасть. Натомість, як зазначає прот. Михайл Дронов люди сьогодні в своїй більшості не замислюються про те, з чим вони живуть. «До подібних пристрастей сучасні люди ставляться здебільшого як до однієї зі своїх природних потреб: виникло відчуття голоду - треба поїсти; з'явилося мстива бажання - треба помститися ...» [Дронов М., 1996].

«Тепер кожна людина не менше половини свого часу проводить в "колективі" людей, які випадково опинилися разом: група дитячого садка; шкільний клас; виробничий колектив; лікарняна палата; черга; туристична група, - та хіба мало ще що, всього не перерахуєш. І всюди людина так чи інакше спілкується з оточуючими "випадковими" людьми, з якими його зближує лише спільна справа або місце. Тому, як ми бачимо, повчання авви Дорофея, що виникли в зв'язку з проблемами взаємин чернечої братії, через чотирнадцять

століть дивним чином виявилися актуальними для мирян в глобальних масштабах» [Дронов М., 1996].

4.2 Конфліктологія

Ну що ж, давайте поступово розглядати різні аспекти вчення Ави Дорофея і аналізувати наскільки співпадає із сучасними реаліями. Найперше, звернемося до статті прот. Михайла Дронова та праці написаної ним «“Конфліктологія” преподобного аввы Дорофея». «Умови сьогоднішнього життя – це прискорення ритму і постійне спілкування з людьми; спілкування нехай поверхневе, але з таким широким колом людей, який не могли й подумати собі вчителі моральності ні в IV, ні навіть в XVIII столітті. Однак все це зовсім не означає, що святоотцівські настанови для нас застаріли» [Дронов М., 1996].

Актуальною в сьогоденні є тема конфліктів. Практика доводить, що людям просто посваритися один з одним через дрібниці, чи це у професійному середовищі, чи у дружньому чи навіть у маршрутці, а чи у соц. мережах. На щастя, якщо конфлікт швидко згасає, проте, як багато читаємо по новинах як відбуваються вбивства та інші жажливі злочини спричинені не вмінням вирішити конфлікти. «Уникнути конфліктів все одно неможливо, але в їх подоланні відбувається більш тісне єднання людей. Що стосується того, як їх долати, то шлях, вказаний аввою Дорофеєм, однаково підходить і для чернечої братії, і для співробітників по роботі або однокласників, і для людей, пов'язаних родинними зв'язками» [Дронов М., 1996], пише прот. Михайл.

Багато психологів стверджують, що конфлікти потрібні, для повноти особистісного спілкування. Чи погоджується з такою опінією християнин запитує Дронов. Шостром вважає, що конфлікти необхідні для розвіювання ілюзії. Людина яка вважає себе центром світу, стикаючись із думкою іншого має шанс зрозуміти помилку та зменшити зону власного егоїзму. Та на жаль, мало хто розуміє дію конфліктів як свого роду духовну терапію, зрештою є небезпека втрапити у ворожнечу і бачити опонента ворогом. Хоча мав би бачити особу з якою можна поспілкуватися. Шостром у діалозі вважає, що інший такий самий

як «Я». Але як людина не віруюча, все ж собі віддає першість. Що не зробить християнин, який перше місце віддає Богу який все вирішує.

Згідно **Авви Дорофея** **конфлікт** має **чотири різновиди**: збентеження; роздратування або вспильчивість; гнів; злопам'ятність.

Роздратування – це коли людина багато раз у пам'яті згадує ситуацію, що привела до непорозуміння; вважає, що з нею поступили не справедливо; врешті від частого згадування відбувається роздратування через потік крові навколо серця.

Гнів – «Також коли розгориться роздратування, якщо він (людина) не замовкне, а буде далі бентежитися й розпалюватися, то він, як ми вже казали, уподібнюється до того, хто підкладає дрова у вогонь, і вони горять, поки, нарешті, утворюється багато палаючого вугілля. І як палаюче вугілля, коли воно згасне й буде зібране, може лежати кілька років без шкоди, і навіть якщо хтось полле його водою, не зазнає гниття, так і гнів, якщо зашкарубне, перетворюється у злопам'ятність, від якої людина не визволиться, якщо не пролле своєї крові» [Авва Дорофей, 2005, с. 42]. Як пише богослов Дронов: «Значить, зухвалість, тобто внутрішня рішучість задовольнити свою мстивість (неважливо, чи буде вона здійснена), - це одна з форм гніву. Про це особливо добре слід пам'ятати нам, що живуть в суспільстві, де також занадто прямі прояви гніву вважаються непристойними. Лють і гнів в нинішньому "цивілізованому" суспільстві є ганебними не тому, що вони по суті – зазіхають на заповідь "не убий", а тому що відкривають ганебну слабкість характеру ...А ось зухвалість, тобто внутрішньо контрольований гнів, в наш час відзначається прямо-таки доблестю. Однак людина, одержима будь-якою формою гніву, як підкреслює преподобний Доротеї, зазнає важкі муки духу, він не вільний, він "перемагається цією пристрастю ...", тобто страждає ...» [Дронов М., 1996].

Бачимо, що зазвичай якщо хтось нас ображає а чи іншу людину, то у нашому суспільстві прийнято осудити палача, зробити винним, не дати шанс на зміну чи виправлення не говорячи про оправдання. В той час, як Святі Отці захищають

таку людину. Авва пише, що такій людині важко і вона глибоко мучиться всередині, не розуміючи що знаходиться у полоні пристрасті, яка мучить саму людину. «Отже, **злопам'ятність**, - це незжите, запанувавше в душі зло на людину. Злопам'ятність мучить і вимотує насамперед самого того, в чийй душі вона оселилася. Усі взаємовідносини з "предметом" мстивої пам'яті отруєні немирним станом духу. Людина хотіла би звільнитися від цього засмучуючого почуття, та не так-то це просто!...Прояви злопам'ятності, описані аввою Дорофеев, знову сприймаються дуже сучасно: "Віддати ж злом за зло можна не тільки справою, а й словом, і поглядом. Трапляється, що будь-хто одним видом, або рухом, або поглядом бентежить брата свого; бо можна і одним поглядом або жестом тіла образити брата свого. Інший в серці своєму має незадоволення на брата свого і скорботи на нього» [Дронов М., 1996].

Що рекомендує Авва щоб вирішити конфлікти? Коли відбулося збентеження, то відразу потрібно викоринити це зло, бо інакше воно розгориться. Хто повинен це зробити? Парадоксально, ну Авва каже, що це повинен зробити той, хто перший відчув не спокій у своєму серці, навіть якщо він не винний, але жертва. «Узагальнюючи, щоб подолати конфлікт на першому етапі, авва Дорофей робить висновок: збентеження, "якщо хочеш, можеш зручно погасити, поки воно ще не велике, мовчанням, молитвою, одним поклоном від серця ". "Бо якщо хто-небудь на початку збентеження поспішить докорити собі та вклонитися ближньому, просячи прощення, перш ніж розгориться дратівливість, то він збереже світ"»[Дронов М., 1996] Никодим Святогорець теж пише, що «кожен раз, як впадеш в якийсь легкий гріх, хоч би це трапилося тисячу разів в день, як тільки помітиш це, не муч себе й не трать даремно часу, але відразу смириь, і усвідомивши свою неміч, звернись із надією до Бога» [Святогорець Н., 2014, с. 208].

Але, якщо етап збентеження був пропущений, то настає наступний – роздратування. На цьому етапі емоції набагато міцніші, ненависть до людини збільшується, а тому, Авва рекомендує замовкнути до тих пір, поки серце не віднайде душевного миру.

Але, буває, що людина зовнішньо себе контролює і здається, ніби справилася із завданням і загасила ненависть «роздратування», але внутрішньо кипить і скоро зірветься. «На жаль, якихось "чудодійних" засобів, які "знімають" гнів немає. Якщо так, то куди повинна направлятися внутрішня боротьба з гнівом? Те, що в цьому випадку радить преподобний, також не нове і вже знайоме. Треба примиритися. Тобто дійсно, насправді прийняти в своє серце людину, яка викликала в душі бурю обурення». «Якщо порівняти пристрасті з раною на тілі людини, то злопам'ятність - рана, яка злегка зажила лише на поверхні. Тому треба бростися, - вчить преподобний, - щоб очистити абсолютно і внутрішній гній. Молячись від щирого серця. Ось тепер вказано точний засіб! Це молитва. Людина ставить себе перед судом Божим. Вона усвідомлює безмір Божої любові до себе і також до того, через якого в силу дріб'язкових, незначних причин серце наповнилося темрявою засмучення, позбулося світла і радості любові Божої ... "Таким чином людина і молиться за брата свого, а це є знак співчуття і любові, - повчає авва Дорофей, - і упокорюється, просячи собі допомоги, заради молитов його: а де співчуття, любов і смиренність, що може там встигнути дратівливість, або злопам'ятність, або інша пристрасть?"»[Дронов М., 1996].

Михайл Дронов написав цікаву працю «Карниги, антикарниги та Авва Дорофей» яка є порівнянням точки зору психології та вчення Святого Отця. Дана праця є дуже помічною для дослідження нашої теми роботи останнього розділу.

Головним девізом Карнеги є «оминати конфлікти». Чому, психолог так наполягає на практикуванні цієї позиції для успішного спілкування? Це ми дізнаємося пізніше. Але цікаво зауважити, що після прочитання праці Авви Дорофея, можна впевнено сказати, що думка останнього не відрізняється. Натомість, старець закликає, знищувати не порозуміння між людьми відразу як тільки відчули не спокій у своєму серці. І це повинен зробити той, хто відчув першим, навіть якщо ти є жертвою прикрої ситуації. Старець приводить приклад іскри, якщо її не затушити то на сухому поприщі вона швидко загориться і може бути величезний пожар. Так і сварку потрібно відразу придушувати коли вона

ще не розгорілася. Якщо хтось образив тебе, постаратися відразу забути те, погану думку усунути, за людину помолитися і берегти мир у серці своєму. Іншого виходу не має.

Карнеги вважає, що люди повинні вийти між собою на внутрішній контакт, побачити в іншому людину. Але це відбувається вкрай рідко. «Замість глибокого щирого спілкування - завчений ритуал ввічливості, і то - в кращому випадку. Людина всім своїм виглядом і поведінкою як би попереджає іншого: "ти мені цікавий лише як об'єкт, що виконує свої соціальні функції, мене не цікавить, чим ти живеш насправді! і ти теж не переступай порога мого внутрішнього світу "» [Шостром Е., 1992, с. 4].

4.3 Про карнеги та Дорофея

Архимандрит ПЛАТОН (Игумнов), професор Московської Духовної Академії високо оцінює працю прот. Михаїла Дронова, особливо за те, що допомагає нашій культурі побачити своє, те що притаманне нам, що було передане нам з минулих століть. Архимандрит вважає, що все, що приходить із Заходу ми звикли вважати як передове, як щось досконаліше. Одним із прикладів є психолог міжособистісних відносин Дейл Карнеги, книжками якого закладені полиці багатьох наших бібліотек. Останній дійсно унікальний психолог, проте, прот. Михаїл хоче донести, що ми маємо також і власне, яке не потрібно занедбувати. Тому, автор буде порівнювати двох авторів, у яких багато відмінного: починаючи від різного хронологічного періоду написання тексту, і закінчуючи способом життя та людьми, які оточували їх. Та все ж доволі цікава праця, щоб побачити що є спільного і відмінного між духовністю та психологією у вченні сприйняття міжособистісних відносин.

«Протоіерей Михайло Дронов звертається до духовної спадщини відомого візантійського аскетичного письменника VII століття преподобного авви Дорофея. Етико-психологічний аналіз декількох обраних творінь цього батька Церкви покладено в основу книги. Автор дає відповіді на безліч моральних і особистісних проблем, проблем спілкування, які виникають в процесі стосунків

між людьми. З огляду на обставини, що сучасна людина мислить іншими категоріями, ніж люди тисячу і навіть сто років тому, автор обрав шлях порівняння і зіставлення святоотцівського досвіду з досягненнями в області сучасної психології та етичної думки» [Шостром Е., 1992, с. 4].

Яку різницю ми знайдемо у розумінні поведінки людини за вченням Авви Дорофея та Дейла Карнегі?

1. Звичайно різниця є і досить велика. «у вигляді ідеальної людини у авви Дорофея немає ніякої неприродності, ніякої фальші, ніякого хизування, ніякої гри, ніякої корисливої зацікавленості, ніякої манірності. У вигляді духовно досконалої людини ми бачимо ідеальну співвіднесеність всіх внутрішніх переживань і прагнень особистості в їх чистому смисловому оформленні. Нічого подібного ми не знайдемо в людині Д. Карнегі. У нього немає справжнього співчуття і любові до людини. Це швидше процвітаючий конформіст, завжди вміє пристосуватися до обставин особистісного спілкування. Бажано зробити блискучий ефект на оточуючих - мета спілкування по Д. Карнегі. Для нього зовнішнє враження, ефект, зовнішній блиск є та розмінна золота монета, на яку купується чарівність, успіх, повага у західному світі. Те ж, що дійсно має відповідати цьому зовнішнього блиску, для нього є другорядним і навіть взагалі недоступним» [Шостром Е., 1992, с. 3].

2. Архимандрит Платон пише, що у перчитуванні книжок Карнегі відчувається присутність автора, який самозадовільняючись усміхається через вищість за читачів. Автор вчить відноситися до спілкування із корисністю для себе. Спілкування заради досягнення бажаного результату: поваги, успіху, грошей, авторитету.

3. Знаємо, що у Дейла Карнегі є книга « Как найти выход из любой конфликтной ситуации». Так само про вихід із конфлікту пише Авва Дорофей. Пізніше, ми дізнаємося про принципову відмінність між їхнім вченням. Архимандрит Платон пише: «Насправді ж його доктрина - це не вирішення проблеми, але - особливе мистецтво, талант замаскувати її «хорошою» грою,

надати міжособистісному спілкуванню добродійний та респектабельний вигляд... Для Карнегі зовсім не важливо, що людина йде на угоду зі своєю совістю, для нього важливий лише успіх в умінні уникнути конфліктної ситуації у спілкуванні з іншою людиною» [Шостром Е., 1992, с. 3].

4.4 Покликання психології як і богослов'я має бути знайти Особу

Тема 4-го розділу є актуальність повчань Авви Дорофея у сучасних реаліях. Відповідаючи на дане питання, важливим є врахувати вчення Церкви Христової, адже, безсумнівно, що старець виступає автором від імені Церкви і розкриває глибше те, що вчить Церква. Архимандрит Платон пише: «Православна Церква вчить бачити в кожній людині образ Божий. Зустріч людини з людиною є завжди подія і навіть таємниця, в якій відкривається істинний сенс спілкування. Людське спілкування є спілкування особистості з особистістю, подібне спілкуванню людини з Богом; воно має глибоку буттєву і моральну основу. справжня зустріч людини з людиною відбувається в стихії його особистісного існування і є подією всередині його буття. Зустріч, спілкування, діалог складають сенс людського існування, незбагненого в своїх глибинних основах за образом між іпостасного спілкування Осіб Святої Трійці» [Шостром Е., 1992, с. 4]. Бачимо, наскільки великою цінністю є інша людина. Її треба шукати всередині на рівні особи, віднайти іпостась людини, тобто зосередження відбувається не на власній користі чи вигоді, а на самій особі людини, її внутрішній серцевині. «Основний принцип теоцентричної антропології полягає в тому, що Дух Божий притаманний людині «по природі», тому що людина створена подувом Духа Божого, і без нього перетворюється у тварину» [Мейендорф Й., 2002,] - так пише Мейендорф розкриваючи вчення Іринія Ліонського.

У Карнегі свої ідеї є самодостатні. В той час як Авва використовує досвід Церкви. Вчення самого Бога. У працях Дейла Карнегі немає посилянь на Священне Писання, а всі категорії між особистісного спілкування розуміються як самодостатні цінності. У християнина є універсальні цінності і здобути їх є найбільшим успіхом. Найбільша радість не від зовнішнього

визнання а чи респекту від інших, але внутрішня зміна людини вважається найбільшим досягненням. «Святе є головне в житті, і без нього людське життя стає приниженням і вульгарністю» [Московская Д., 1999.], сказав російський релігійний діяч І. Ільян. «Карнегі залишається глухим, несприйнятливим до слів Євангелія, в яких Господь говорить: «Без Мене не можете робити нічого»(Ін. 15:5), тобто нічого справді цінного і неминущого, включаючи і область міжособистісних відносин» [Шостром Е., 1992, с. 3].

Митрополит Иерофей (Влахос) написав працю «Православна психотерапія» у якій стверджує, її відмінність від психології світу цього. Про Західну психоаналітичну допомогу він каже: «їхні методи для віруючих людей не рідко виявляються чужими (не говорю про православних психологів – їх дуже мало)» [Влахос И., 2004, с. 5]. Цей же автор розповідає, як одного разу у лікарню до пацієнтів прийшов світський психотерапевт і почав переконувати, що для отримання душевного миру потрібно полюбити себе більше за інших, виконувати свої забаганки і таке подібне. На щастя, як каже митрополит в цих людей у серці було відчуття, що Церква не вчить так, адже Христос помер на Христі і цим показав, що ми маємо втікати від егоїзму до Христоцентризму: «немає більше від тієї любові, як хто душу свою покладе за друзів своїх» (Ін. 15:13).

4.5 Порівняння Дорофея і Карнегі у темі Брехня.

Брехня думкою. У сучасному житті часто є, що людина сама себе обманує, навіть тим, що коли бачить людину, то відразу дає оцінку їй і цим інколи ставить клеймо на людину навіть не заговоривши із нею. Недарма у нашому суспільстві кажуть прислів'я: «зустрічають по одягу а проводжають по розуму». Ми люди звикли сприймати тільки зовнішню оболонку, яка зрештою є оманливою і швидко нас розчаровує. Особливо, у третьому тисячолітті із розвитком інтернету, телебачення, ми бачимо по-всюди, як люди стараються одягатися максимально гарно, щоб створити гарне враження про людину. Багато хлопців і дівчат, щоб справляти краще враження: збільшують губи, груди, роблять

татуировку; малюються до непізнаваності. А також в соц. мережах виставляємо найкращі фотографії так, що людина коли бачить нас вживу, то не може впізнати. Всі ці, та багато інших не описуваних тут прикладів переконують, що бачачи зовнішнє ми ризикуємо помилитися в людині. Так само, колись помилявся і Авва Дорофей, судячи по зовнішньому, але на щастя старець його настановив: «Отож, ніколи не вір своїм здогадам, бо криве правило і пряме робить кривим. Людські гадки неправдиві і шкодять тому, хто їм віддається» [Авва Дорофей, 2005, с. 44].

Інша форма брехні собі - це: «як тепер іноді говорять «закомплексованої» людини, якій здається, що всі на нього дивляться або потихеньку над ним сміються» [Шостром Е., 1992, с. 8]. Таких прикладів у суспільстві є багато, Авва дає відповідь, що причиною є брехня і найперше самому собі, бо нащо вигадувати те, чого немає.

Давайте опрацюємо главу «Навіщо люди брешуть. «Брехня словом» по авве Дорофею і як до неї ставиться Дейл Карнегі» яка знаходиться у книзі прот. Михаїла, про яку ми вже згадували. Ця глава є цікавою для нашої теми, бо порівнюються ставлення двох авторів до однієї і тієї ж проблеми, що дозволить нам побачити відмінності.

За Дорофеем брехня словом належить до викривлення дійсності. Він приводить приклад монаха, який не пішов на вечірню молитву. Коли у нього запитали чому тебе не було, монах відповів, що був хворий, дуже втомився від роботи. Бачимо, що немає покаєння але послушник виправдовує себе і робить не винним.

«Авва Дорофей прямо називає три причини, які спонукають людей обманювати, які також є основою будь-якого гріха. Це, по-перше, хтивість, тобто прагнення виконати будь-яке своє бажання: по друге, грошолобство - прагнення до придбання матеріальних цінностей: і, по-третє, славолюбство, яке у випадку з ченцями авви Дорофея виражалось в небажанні проявити смирення» [Шостром Е., 1992, с. 19].

А тепер давайте звернемося за консультацією цієї самої проблеми до Дейла Карнегі. «Американський Фахівець в області людських відносин Дейл Карнегі, наприклад, зовсім по-іншому трактує те, що авва Дорофей називає брехнею словом» [Шостром Е., 1992, с. 19]. «Дейл Карнегі з великим інтересом відшукує мотиви, якими люди керуються в своїй поведінці. Але, на відміну від авви Дорофея, він це робить не з метою вказати причини брехні, а, навпаки, з метою скористатися людськими слабкостями. Карнегі не проти підтримати людей в їх бажанні видати бажане за дійсне, він з готовністю пропонує їм саме ту брехню, якою вони хочуть обманювати себе і інших. Зрозуміло, він це робить не безкорисливо, а з метою отримати для себе певну користь» [Шостром Е., 1992, с. 19-20].

Тож, для Карнегі є важливо бути делікатним психологом, дізнатися те, що хочеться людині, для того, щоб запропонувати їй і в свою чергу отримати бажане для себе. Ти даєш людині відчуття задоволення того, що вона хотіла а отримуєш із не дружбу, вигоду чи іншу користь вже потрібну для тебе. У книзі «Як завойовувати друзів і впливати на людей» автор перераховує вісім основних бажань людей: здоров'я і збереження життя; їжі; сну; грошей і речей, які можна придбати за гроші; життя в потойбічному світі; сексуального задоволення; благополуччя своїх дітей; усвідомлення власної значущості.

«Ті ж три сфери людського життя задіяні і в бажаннях задоволення, яке здатне приносити задоволення реальних або уявних потреб людини. До рівня біологічного функціонування відноситься: бажання сну, їжі, сексуального задоволення. До душевно-емоційного рівню - бажання грошей і інтернет-портал речей, які можна придбати за гроші. Нарешті, до рівня духу і самосвідомості відноситься бажання усвідомлювати власну значущість» [Шостром Е., 1992, с. 22].

Попри ці всі бажання, Карнегі виділяє **найосновніше «бажання бути важливим, впливовим»**. Людина часто готова відмовитися від всього іншого для того, щоб керувати іншими. Дейл Карнегі замітив таку похоть у людини і

вчить, що можна досить легко на ній маніпулювати і отримати для себе те, що потрібно. Як ми бачимо, не бажання застерегти своїх читачів від настільки сумного результату і не співчуття до нещасних душевнохворих спонукало його згадати про них. Карнеги зовсім не приховує свого роду особливе задоволення, що цією пристрастю можна легко маніпулювати, він навіть готовий поділитися цим задоволенням з читачами» [Шостром Е., 1992, с. 24]. Ми напевне помічали, що між нами завжди є такі люди, особливо, якщо вони при владі. Для них головне, щоб їм підлестити, сказати які вони хороші, підтримати, збрехати в очі наговоривши приємних слів і після, можеш бути впевнений, що у тебе все буде добре.

І в такому випадку, для християнина важливо не підігравати такій людині, але справжній християнин має виявляти хворобу цієї людини, бо вона хвора, зранена гріхом. А суть християнства знайти своє справжнє «Я», вийти на іпостась і з'єднатися з іпостасю іншого.

Використання обману, підлабузництва у корисливих цілях. Карнеги вважає, що для досягнення потрібних цілей і впливу на людей варто використовувати слабінки іншого, а саме пристрасті. Навчаючи людей він приводить приклад Рибалки. Конкретну людину він асоціює із рибакком, а ту, над якою потрібно здійснити свій вплив – рибка. Якщо ми любимо сливки, але наприклад знаємо, що риба любить черваки, то ми маємо годувати її останнім. Бачимо, що для психолога, важливим є результат і він вважає, що можна подати маленьку отруту іншому для досягнення власної амбіції: впливати на іншого.

«Може здатися, що Карнеги дуже ризикує, коли залучення до себе людей порівнює з приманюванням риби на вудку, - адже читачі можуть образитися! Однак зовсім ні! Він все розрахував. Знаючи людську властивість оцінювати себе завищено, він не боїться порівнювати з риболовлею завоювання друзів на свій гачок. Він не боїться, тому що упевнений, що кожен його читач, затамувавши подих відшукує секрети впливу на людей, звичайно ж ототожнить себе не з рибою, а з рибалкою і йому буде потай приємно зустріти таке

порівняння. Будучи сам таким, Карнеги впевнений, що кожна людина так само думає і відчуває. І вже можна бути впевненим, на його гачок буде насаджений не коник і навіть не суниця з вершками, а улесливі слова і компліменти, які завжди знайдуть відгук у душі марнославної людини» [Шостром Е., 1992, с. 26].

Такому підходу не має місця у вченні Православної Церкви, не пише так і Авва Дорофей. «Отже, за природою Бог дав нам чесноти. Пристрасті ж не належать нам від природи, бо вони навіть не мають жодної сутності або складу. Але як темрява за своєю суттю не має складу, а є, як каже святий Василій, станом повітря, що буває через зменшення світла, так і пристрасті не властиві нам по природі; але душа, через сластолюбство ухилившись від чеснот, породжує в собі пристрасті та зміцнює їх проти себе. Тому нам і треба, як сказано про поле, закінчивши цілковите очищення, негайно посіяти добре насіння, щоб воно і принесло добрий плід» [Авва Дорофей., 2005, с. 57].

Авва Дорофей вважає пристрасті хворобою людини яку потрібно викоринити, вилікувати. У спільноті того часу ми бачимо, що її завданням було допомогти іншим вийти із гріховного стану. Старші монахи, досвідченіші давали щиро пораду молодшим як позбутися цих пристрастей. Вони щиро співчували молодому монахові і хотіли допомогти стати безпристрастним, але в жодному разі не підживлювали його пристрасть, бо знали що це є пастка.

Отже, метод Дейла Карнеги, щоб сподобатися іншим і впливати ними не є виправданий зі сторони старця, бо своїми вчинками руйнують іншого, вводять у пастку на яку метафоричним прикладом сам відкрито каже психолог: спіймати жертву на гачок давши їй не те, що є корисне, а те що хоче.

Маніпулятор не може бути виправданий. Критично оцінює Дейла Карнеги також Еверетт Шостром у праці: «Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор». **Автор бачить у повчаннях першого певні маніпуляційні кроки.** Зрештою, він викриває всю Західно-американську культуру, яка бачить вигоду в наступному: «Сучасна людина – це маніпулятор, ким би він не був - продавцем автомобілів, чи батьком п'ятнадцятирічного сина, впевненим в тому,

що він, і тільки він, знає, яку кар'єру слід робити синові; чи підлітком, який обманює дорослих заради 200-доларового годинника, або чоловіком, що приховує свою зарплату від дружини .Маніпуляторів - легіон. У кожному з нас живе маніпулятор, який нескінченно застосовує всілякі фальшиві трюки з тим, щоб добитися для себе того чи іншого блага» [Шостром Е., 1992]. Так висловлюється Шостром про мало кому помітне вчення Карнегі. Дії маніпулятора керуються власною вигодою, щоб отримати підступним чином те, що мені необхідно. А згідно тлумачного словника української мови: підступний це той, «який показною доброзичливістю прикриває злий намір; хитрий, лукавий»[Словник української мови, 1975, 510].

Християнинові не можна використовувати такий метод, бо пригадуємо, як спокусилися перші люди Адам і Єва? Їм змій(Сатана), теж давав яблуко, яке виглядало приємне для наших праотців, і добрим, проте, у Сатани був власний хитрий план. Якщо дивитися у «Словник біблійного богослов'я», то в ньому Сатана – «Цей Змії - творіння Боже, як і всі інші (Бут 3:1), обдарований, проте, знанням і хитрістю, що перевищує людські. ... він досягає успіху в своїх підступах, нехай в хід то зброя, ... а саме: хитрість і брехня - «хитріший над усю польову звірину» (Бут 3:1) , «спокусник» (3:13; Рим 7:11; Об'явл 12:9; 20:8 слл), «душолюб споконвіку ... брехун» (Ін 8:44)» [Словник Біблійного Богослов'я, 2010, 697].

Приховану маніпуляцію використовували й інші мислителі, бо це хвороба всього людства. «Характеризуючи етичну думкуXXст., необхідно зазначити, що у межах різних філософських шкіл виникають самостійні концепції моральності, які базуються на принципах релятивізму, волюнтаризму, суб'єктивізму та відвертого цинізму. Трагічні суперечностіXXст. знайшли відповідний відбиток у пошуках мисленників екзистенціальної орієнтації. Західноєвропейський екзистенціалізм (К.Ясперс, М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю) визначає моральність не як істинне буття, а лише як засіб суспільного маніпулювання особистістю, тобто, в цілому, як дещо вороже людині [Гуревич П., 1988].

Еверетт Шостром описує **5-ть причин маніпуляції**. Цікава думка, що «керуючи людьми як речами, і самі маніпулятори неминуче перетворюються в роботів» [Шостром Е., 1992]. Тож, ціль окреслення 5-х причин для того, щоб допомогти людині вийти з позиції робота.

Бачимо, що у порадах Карнеги присутня маніпуляція. Такий співрозмовник відчуває легкість, бо як аналізує Дронов, така людина знає, за яку нитку треба потягнути, щоб зацікавити людину на діалог. Але все ж, дана практика не є виправданою з позиції Церкви, бо таким способом не встановлюється міжособовий діалог, а інший сприймається як маріонетка як річ, як робот. Але, як каже Еріх Фромм «Безліч фактів свідчить про те, що людина, мабуть, вибирає роботизм, а це означає в кінцевому підсумку безумство і руйнування» [Фромм Е., 1994]. Тому, ми не маємо права вибирати таку позицію, хоч вона і приносить зовнішній успіх, та все ж ми повинні вибирати не по зовнішньому, а по внутрішньому, яке веде до справжнього життя.

Які пороки ховаються за маніпуляцією. Авва Дорофей сказав би, що «брехня». Адже, маніпулятор, видає за дійсність те, чого немає. Намагається не правдою заслужити для себе вигоду, а чи певне становище. Він обманює іншого і говорить йому те, що не є насправді, а це не є корисно і для останнього. Бо така людина стає жертвою обмана, і не може побачити реальність. Наприклад, якщо людина дуже марнославна, і їй не викривають цей порок, але допомагають підкидати дрова в цей порок, тоді, це шкодить людині і не дозволяє змінитися.

Які ще пороки? Згідно Еверета Шострома є **4-типи маніпуляції, які Дронов скорочує до двох:** «В одній пряме насильство протиставляється маніпулятивно витонченим для досягнення тих же егоїстичних цілей. В іншій недовіру і підозрілість до людей протиставляється завищеній оцінці власної значущості для оточуючих» [Шостром Е., 1992 с. 42]. Тож ми бачимо глибоко присутній у корені егоцентризм та гордість. А як може людина знайти іншого якщо зосереджена на собі? А відповідь така – не може. Спершу їй потрібно відкритися на іншого, а це значить припинити бути зосередженим на собі. Тому,

саме церква допомагає людині стати по-справжньому відкритим до інших і тому вчення старця Авви Дорофея є актуальне, а боротьба із цими вадами подана у попередніх розділах.

Шостром із цих груп виводить різні типи людей: диктатор, тряпка, хуліган, прилипа (той, що хоче, щоб постійно жаліли, жити за рахунок інших); калькулятор (той, що хоче все контролювати, нікому не довіряє, і має страх); славний хлорець (форма егоїзму, прихована лицемірність); суддя (охоплений гордістю та нетерплячістю); захисник (думає, що знає краще, що потрібно іншим). Бачимо, які різні форми гріха і викривлення людських відносин. І очевидно, що якийсь із цих типів людей носять більшість із нас. Ми наскільки поглинуті уявної реальністю, яку нам нав'язує досвід людства, що втрачаємо, справжню світлість людини. А тому, потребуємо лікування!»,0

Ринкові відносини роблять людину річчю

З погляду Православної Церкви причиною згіршення людини та міжособистісних відносин є Первородний гріх. «Зло не є стан створення, і приходить не знизу, а зверху, із духовної області. Воно сходить до ангельського світу, і потім до вибору людського духа» [Львов В., 2001, с. 352]. Людина своїм вибором обирає гріх і тим втрачає святість у зв'язку з Богом. «Гріх людини не у не послусі – це тільки його неминучі наслідки. Гріх – в неприйнятті дару спілкування, у відказі від свободи і відреченні від синівської любові» [Євдокимов П., 2003, с. 51]. Через гріхопадіння постраждала не тільки людська природа, але і увесь Всесвіт. Гріх увійшов у кожен частинку матерії, і всякі паразити, нарости обступили її. А між Божественним і земним утворилася велика прірва. Тому земна природа постійно прагне до небесної гармонії, до звільнення від бісівської маски.

Саме через те, що наша людська природа є спотворена, то умови проживання людей є не досконалими теж. Люди керуються ринковими відносинами. В кращому випадку, люди вибирають ці відносини, де я тобі а ти мені робиш взаємну послугу засновану на вигоді. А у гіршому випадку, якщо у

людини не має порядності і моральності вона керується тільки вигодою для себе, вибирає що корисно для неї, а інших сприймає як річ, як об'єкт. Як зазначає богослов Дронов: «Бездушна машина економіки перетворює богоподібну особистість людини всього лише в функціональну деталь глобального мертвого механізму» [Шостром Е., 1992, с. 31]. Тож, якщо ми хочемо діяти як особа створена на образ Божий, то повинні прислухатися до вчення Авви Дорофея, яке як бачимо є актуальне з призми цілі створення людини: «Ціль буде досягнута, якщо в кінці буде те, що теоретично мало існувати на початку – боголюдство» [Евдокимов П., 2007, с. 63], пише Павел Євдокімов у праці «Жінка і спасіння світу».

Шостром вважає, що у сучасному світі бракує відносин, які б допомагали іншому стати особою. Які б не давили, не пригнічували людину, але допомагали розправити крила. Це можливо зробити тільки у любові, яку Святі Отці вважають чеснотою чеснот, тим, що об'єднує все, і навіть самого Бога називають Любов'ю. Богдан Завідняк у рецензії на працю Йоана Зізуласа написав: «Коли сильна як смерть Любов, то в чому її унікальність для особового життя? В першу чергу, припиняючи любити сама, і з відвертанням від неї любовного погляду Іншої Особи, – настає для конкретного особового життя холод смертної миті. Тоді особа зводиться до рівня “речі”, бо про неї реально забувається. Особове життя не терпить анонімності, а живе відкритістю назустріч іншому. Така провідна нитка твору Йоана Зізуласа, чий голос у сучасності мав би бути почутий не тільки у християнських колах» [Зізулас Й., 2005].

Карнеги пише, що для того, щоб завоювати прихильність друга треба налагодити з ним спілкування. Треба більше слухати. Взагалі, це є правильне твердження, нам дійсно бракує слухання у духовному житті. Але у вченні психолога за словами отця Михаїла Дронова відбувається підміна, бо співрозмовник слухає і задає влучні запитання не для того, щоб щиро цікавитися іншою людиною, але щоб завоювати його довіру. А тому, задавши питання він повчить і тихонько підсміюється як інша людина розповідає із захопленням про

власні марнославні подвиги. «Задавайте питання, на які іншій людині приємно буде відповідати, - продовжує він. - Заохочуйте його до того, щоб він розповідав про себе і про свої досягнення» [Карнегі Д., 1992].

«Еверетт Шостром на відміну від них критикує не формальні протиріччя в правилах Карнегі, а те, до чого ведуть його поради. А ведуть вони до заміни особистісного контакту його безглуздою імітацією, яка на ділі ще глибше відчужує людей один від одного. «Істинний особистісний контакт неможливий без ризику»- заявляє Шостром. Чим же «ризикуює» людина, коли свідомо в свою душу допускає іншого і очікує взаємності? Він знає, що інший, будучи вільною особистістю, може прийняти, а може відкинути його і глибоко поранити його незахищене, виконане відкритості серце. Маніпулятор, навпаки, боячись ризику, навіть і не намагається вступити в міжособистісне спілкування, але обходиться поверхневою розмовою «про погоду». Він іде від ризику бути відкинутим, але одночасно позбавляє себе зустрічі з іншою особою до особи. Чи дрібне самовдоволення маніпулятора може бути повноцінною заміною радості, яку приносить взаємне глибоко особистісне впізнавання людей один одним, умова якого – повністю відкритий контакт» [Шостром Е., 1992, с.37].

«Ця сама потреба людини в єдності містить ще одну константу: константу спілкування з самою собою, з іншими, з усім сотвореним світом. Отже, це потреба стосунків, прагнення участі в іншості. Страждання народжуються саме тоді, коли людині бракує фундаменту єдності, на якому вона могла би будувати своє життя, і коли вона неспроможна вступати у цілісні стосунки зі самою собою, з ближніми, з історією та з іншими сторонами дійсності. Ба більше, саме у сфері стосунків міститься площина чи не найжорстокіших страждань. Людина страждає, насамперед, з причини нездорових, нецілісних взаємин. А якщо сферою найсильніших страждань є сфера стосунків, то у цій же сфері слід дошукуватись основоположного виміру людської особи» [Рупнік І., 2000, с. 48].

4.6 Брехня – як бути в 21 столітті?

Ще однією актуальною темою сьогодення є Обман. Людина звикла користуватися цією послугою як нормальним явищем, і зовсім не зважає на її згубний х-р. Ми бачимо, як діти злегкістю обманюють батьків, потім у школі вчителів видаючи списаний реферат за власну працю, або брехлива відговорка чому не підготувався до уроку. Пізніше бачимо як корупція процвітає в університеті, щоб не вчитися, потім на роботі. Ми бачимо як всі ці речі супроводжує брехня, ми прагнемо видати за дійсність те, чим не володіємо. Зрештою, політики багато обіцяють і не виконують і прекрасно себе відчують. Таке викривлення є глибоко закорінене в людській природі. І звичайно, це ще далеко не все. То як бути? Як боротися із цією вадою у 21 столітті?

В ідеалі та людина, яка відвідує храм мала б у швидкому часі засвідчити це своїм життям. Та проблема, що навіть до Церкви ми ходимо не широ: «ріст інтересу до релігії носить скоріш кількісний, ніж якісний характер, тому, що відвідувати храм стало модним і ще престижним, а іноді і політично вигідним».

«Правда – це не просто інформація, відповідна дійсності. Це - особливий стан взаємної відкритості людей. І, навпаки, брехня може полягати в формально правдивих словах, але які виходять з лукавого серця, в якому таємницею від всіх залишилася довгий ланцюг корисливих очікувань і розрахунків на цю «правду». Саме в це одне з пояснень, чому Христос забороняв нечистим духам відкривати, що Він Син Божий (Мк. 3:11-12). Правда з вуст демонів переставала нею бути» [Дронов, 1997].

Бачимо, що брехня теж розділяє людей і не дозволяє розвинути міжособовий контакт. Але ми це не усвідомлюємо, бо це стало нормою суспільства. Богослов Дронов закликає звертатися за вченням до Святих Отців, щоб навчитися перемагати цю пристрасть. А особливо наголошує на Авві Дорофею, який пише про боротьбу із нею. Ми в цьому розділі не будемо детально розглядати шлях лікування, бо він поданий у попередніх розділах.

Та все ж варто пригадати, що Авва вказує на три види брехні: думкою, словом, та ділом або життям. А також окремо пише про вимушену брехню, яку

авва називає: «зміна слова». Це означає, що деколи краще змовчати і не сказати людині тяжку правду через не її готовність, яка може спричинити набагато важчі наслідки а може і смерть. Та все ж чи є це виправдано? Ні, каже старець. Хоч мотив є благий, та все ж зло не має виправдання.

«Якщо ж тепер ми перенесемося з VII століття в наш час, то знову перед очима постає образ маніпулятора, якого ідеалізує Карнегі і критикує Шостром. Як різко він контрастує з християнином, зважилися на нещирість, щоб уникнути більшого зла! Маніпулятор упевнений, що його закрите спілкування єдино можлива форма соціального життя, в той час як християнин ставиться до неї як до гріховної аномалії, хоча деколи неминучої»[Дронов, 1997].

У нашому 21 столітті проблемою є те, що загально-людська свідомість є викривлена. Наприклад, люди визнають загальні моральні якості: чесність, справедливість, мужність та інші. Але деякі моральні якості втратили свою актуальність. Це стосується статевого життя, де мати статеві відносини до одруження є нормою. Згідно українського інтернет соц. дослідження за 2014 рік: «Кожен четвертий опитаний повідомив про досвід сексуальних стосунків (24,3%). До досягнення віку 17 років надбання практичного досвіду статевого життя визнали більш ніж кожен другий хлопець (54,9%) та кожна третя дівчина (33,9%) Майже дві третини тих, хто мав досвід статевого життя, вказали віком сексуального дебюту 15 років або 16 років та старше» [Балакірева О, 2014, 93]. Також, «кожен десятий опитаний хлопець на це запитання не дав відповіді. Про наявність досвіду статевих стосунків повідомили практично чверть опитаних (24,3%): від 6,3% серед наймолодших, 13-річних, до 44,6% – серед найстарших, 17-річних. Хлопці частіше за своїх одноліток вказували на такий досвід у всіх вікових групах (табл. 2.6.2). При тому, що в усіх вікових групах більш «досвідченими» представляли себе юнаки, їх переважання з віком стало більш вагомим. До досягнення віку 17 років надбання практичного досвіду статевого життя визнали більш ніж кожен другий хлопець (54,9%) та кожна третя дівчина (33,9%)»[Балакірева О, 2014, 88].

Тож, бачимо, що розуміння моральних цінностей є дуже розмите, тому що під виглядом добра подається зло.

«Древня християнська Церква процвітала внутрішньою славою саме тому, що кожний християнський дім, по словах св. Йоана Золотоустого, становив малу Церкву, кожний батько сім'ї був у себе як домашній пастир, який упрляв молитвою і читанням Писання і був прикладом християнського життя для домашніх своїх» [Шиманський Г., 2010, с. 594].

Позиція Індивідуалізму

Хочеться зазначити, що більшість психологів зосереджуються на людині з позиції індивідуалізму чи антропоцентризму чи гуманізму. «Як вже було сказано, і Карнегі, і Шостром, обидва, по суті, стоять на одних і тих же позиціях індивідуалізму і його системи цінностей. До індуалістичного світовідчуття західноєвропейська цивілізація рухалася починаючи з раннього середньовіччя, слідом за послідовною втратою давнього християнського євхаристійного світосприйняття на Заході» [Дронов, 1997]

Знаємо із Святого Письма, що людина була створена для вічного життя, яке можливе тільки у відносинах з Богом, у подоланні тварного через з'єднання із нетварним. Але оскільки Адам не вибрав такий шлях, то «Разом з втратою інтересу до інакшого як до особистості, як до мети, а не засобу, людина втрачає свою «Людяність», перетворюється в машину, що виробляє товари і їх споживає» - зазначає Дронов. І тим самим вибір такого способу існування завдає неминучих наслідків, а саме: якщо перші люди жили майже тисячоліття, то ми тепер живемо 60-90 років; постійні стреси, алкоголізм, психічні розлади; та інші залежні речовини. «У вченні св. Йоана Золотоустого результат первородного гріха несе смертність, яка в свою чергу породжує гріх. Гріх і смерть взаємно породжують одне одного, створюють порочне коло, в якому людина застрягла до приходу Христа. Смерть і Воскресіння Спасителя розірвали це коло, і принесли світу спасіння, завдяки чому християни милістю Божою можуть тепер жити поза рабством гріха і смерті» [Меєндорф, 2007, 207].

Отже, людина дійсно потребує лікування і мудрі цього світу бачачи це давали відповіді: «Що таке щастя; якими мають бути засади людської поведінки; чим слід керуватися особистості, аби забезпечити для себе та інших глибоке і тривале щастя? – ці запитання в різних формулюваннях ставили собі Сократ і Арістіпп, Епікур і Зенон, Піррон і Сенека, Епіктет і Марк Аврелій, Спіноза і Гельвецій, Кант і Гегель, Фейєрбах і Маркс...» [Татьяна Салькова, 2013]. Так, свого часу «сенс життя і щастя людини Арістіпп Кіренський, один з учнів Сократа, вбачає в отриманні максимального задоволення та уникненні страждань. Він був схильний ототожнювати щастя з насолодою, втіхою (гр. *hēdonē*, звідси гедонізм – назва започаткованого Арістіппом етичного напрямку) [Малахов, 2002]. Тож, це прихований індивідуалізм спрямований на задоволення власних бажань. Іншу думку, яка завжди втікала від індивідуалізму до знаходження себе в іншому ми бачимо у християнстві. Наприклад: «Августин вимагає від християнина повного аскетизму й відмови від своєї індивідуальності, беззаперечного слідування вказівкам Бога». З такої позиції можна висунути багато цікавих теорій, проте, хочеться віддати перевагу християнину, як тому, який мислить з позиції яким мене створив Бог, що він хоче щоб я зробив, яку ціль він мені назначив, які дії можна використовувати, а які є неприпустимі. З такої точки зору, християнин погоджується що його розум обмежений як створеної істоти і сприймаючи світ суб'єктивно та іманентним способом. Тому останній віддає перевагу трансцендентному Богу причині всього.

«Засоби масової інформації з більшою мотивацією заінтересовані говорити про колдування і астрологічні видумки, чим про Євангеліє. Якщо принести в редакцію газети матеріал про православне богослов'я, то скажуть: «ми світська газета». І тут публікують проповідь нових язичників (наприклад рериховців), рекламу шаманів, «біоенергетиків» чи навіть той гороскоп. Сектанський світ як бачимо багатообразний, но суть одна. Секти ведуть людей мимо Христа» [Кураєв А., 1997, 154]. Так само як гріх з грецької значить (не попасти в ціль або пройти мимо). Тому, вслухаймося у вчення Святих Отців зокрема Авви Дорофея, щоб ми не були тими, які проходять мимо Христа.

Вискажи всі свої проблеми і я утішу тебе.

У повчанні Авви Дорофей, ми бачимо, як учень питається поради у вчителя і кожного разу коли має випробування, чи неудачу приходить до вчителя і виливає всі свої негативи, розчарування, те що на боліло. Після такої практики учневі відразу стає легко, бо він поділився з кимось своїм станом, у якому, сам не знає як дати ради.

Бачимо, що у сучасному суспільстві психологи теж використовують подібну практику, в якій пацієнт приходить і розповідає свої душевні проблеми. Звісно, має значення мистецтво правильного слухання людини і дати мудру пораду, яка б допомогла людині. Із твору «Поучення і повчання» бачимо, що старці давали мудрі поради напрацьовані великим досвідом спільного життя наповнені мудрістю Одкровення Божого та традицією Церкви.

«Стан очищення, що дає сповідь людині підносить її емоціональний й духовний фон та скеровує у нове русло. У психології під катарсисом розуміють сильну емоційну реакцію, викликану повним або частковим контактом свідомості, яка має несвідому сферу витіснення болючим переживанням. Така сильна емоційна реакція провокується контактом із зовнішнім, доступним свідомості символом цього болючого переживання. Саме сповідь виступає у даній ситуації тією емоційною розрядкою, яка через покаяння та молитви знешкоджує стресові стани й фрустрацію, що були спровоковані осмисленням певних гріхів людини. [Психологічні аспекти, 2016]

У праці Архимандрита Никити «Життя у Христі згідно досвіду Святих Отців» є глава «Про правильне психотерапевтичне звернення» в якій сказано, що наше лікування складається з трьох етапів: Покаяння (сповідь), Аскетичний подвиг та Божественне причастя. Преподобний Симеон каже: «Людина, яка переступає заповіді Божі, увязнений жалом смерті, тобто гріхом. Через відкриту рану гріха відразу входить диявол., неначе черви, і розносить тління. Але істинне покаяння, та сповідь із сльозами, є цілющим пластирем, що очищає сердечну рану і виводить на зовні черви, що гніздяться в тілі та умертвлену душу, і лікує

ту глибоку язву. Вона заживає повністю, так що навіть сліду не видно» [Вутирас Н, 2008, 32].

У наш час є багато мислителів, які вважають що Бог не потрібен у нашому житті, а Релігія – це спосіб маніпулювання людьми. Авва Дорофей, позиціонує думку, що Бог є той, який не робить тебе рабом, але вільним, бо хоче щоб людина стала дитиною Божою. Тому Авва бачить три етапи відносин з Богом: як раб, як найманий працівник, як син. Ми повинні дорости до стану, коли відчуємо, що ми сини і дочки Божі. Відразу це не можливо, але це потрібно, бо дозволяє нам відчутти смак цього життя. Натомість, багато людей залишаються на першому етапі духовного розвитку, їх приводить до Церкви тільки страх і керує ними боязнь вічних мук. На підтвердження даних слів є твердження автора «За всіх часів одним з головних факторів, що підтримували релігійність, був страх, розгубленість людини перед лицем смертельної небезпеки, нерозв'язних проблем» [Федорович, 2006, 460]. Тобто, актуальність навчань Отців Церкви є в тому, що вони пройшли духовні етапи зустрічі людини з Богом. І навіть, якщо вже проминули сотні років, та все ж бачимо, що людина моментами не відрізняється від тварини за своїми похотями та не контрольованими бажаннями. А тому суспільству треба зафіксувати той стан життя і величі духу, який пройшли окремі особи, зокрема і Авва Дорофей.

Багато людей у сучасному суспільстві зосереджуються на зовнішньому. У такому випадку, таким людям Авва Дорофей мало чим допоможе, бо він людина, яка пізнала внутрішні основи людини.

4.7 Роль християнина у секулярному суспільстві

Антоній Сурожський у книжці «Вибрані проповіді і бесіди» заторкує тему «Служіння християнина у секулярному суспільстві». Ознайомлення із даною темою, допоможе нам побачити наскільки повчання Авви Дорофея можуть задовільнити потреби для секулярного суспільства.

Перше питання, яке піднімає митрополит Антоній це розуміння істинного «Поклоніння Богові». «Воно виникає в момент, коли ми виявляємо за власними

межами цінності, які є для нас важливішими, ніж ми самі. Людське життя не таке важливе, як те, заради чого людина готова жити й померти». [Суро́жський 2012, 63]. Питання «поклоніння» мислиться набагато глибше та фундаментальніше, ніж просто релігійне виконання культу. Для митрополита цією найвищою цінністю є Бог, заради якого христинин має бути готовим померти, щоб відстояти цінності які Він нам подає. Якщо, дивитися з позиції «поклоніння» та вибору цінностей, то вчення Ави Дорофея є актуальне, адже, допомагає нам слідувати за Богом на вчитися здобувати чесноти і цуратися пристрастей.

Друге, це те, що ми живемо у секулярному суспільстві навіть, якщо себе вважаємо християнами. І треба навчитися відрізнити зерно від полови. Перша проблема, що ми втратили відчуття Бога, «коли ми спрямовуємо погляд всередину себе і судимо себе самих, ми з трагічною ясністю бачимо (і такий суд для нас – вже початок Страшного суду), що ми великою мірою належимо цьому світові: бо і у нас відчуття Бога потьмарене, слабке, нежиттєздатне» [Суро́жський 2012, 65].

Друга – це гостра реакція на світ, де суспільство відкидає інший вимір сприйняття світу, як Божої установи та його присутності яка веде до Царства Божого на землі. Церква тепер потребує спільноту «яка є одночасно і рівно – і людською, і Божественною; спільноту, де Бог присутній разом з нами у тому тілі, яке у Христі і в Дусі містить повноту Божества» [Суро́жський 2012, 66]. Дуже глибоко мислить митрополит Антоній, заторкуючи фундаментальність християнства. І саме у такому зрізі виявляється потрібним Авва Дорофей, як муж досвіду, як той, що є учасником Церкви Христової і допомагає нам християнам теж стати частиною Тіла Христового. Бо при житті будучи послухним духовним отцям, навчився від них багатьох чеснот «А я, не знаючи сили цієї чесноти і чуючи, що «через багато страждань треба нам ввійти в Царство Небесне», боявся, що не мав скорбот. Тож як я пояснив оце старцеві, він відповів мені: «Не журись, тобі немає про що непокоїтися: кожен, хто віддав себе у послух отцям, має таку безжурність і спокій». Богові ж нашому нехай буде слава навіки. Амінь» [Авва Дорофей, 2005, с. 19]. Незалежно від того визнаємо ми Бога чи ні, він є. Авва

Дорофей наводить приклад двох людей: «Одна знала про суд, про Боже Царство, вдень і вночі повчалася в словах Божих; інша ж, нещасна, ніколи не бачила й не чула нічого доброго, а завжди, навпаки, все мерзенне, все диявольське; як же можливо, щоб обох було суджено одним судом?» [Авва Дорофей, 2005, с. 36]. Так у нашому житті, християни реагують на світ як на Царство Боже, в той час як є інші: атеїсти, невіруючі науковці, деїсти, еволюціоністи, та інші, які не відчують присутності Бога в цьому світі. Останній каже, що завдяки одні одним ми перебуваємо у Царстві Отця, де більш досконалі моляться за слабких у вірі. Ми маємо навчитися у 21 століття не бути формальними членами Церкви але живим Тілом, яке виконує незамінну роль: «Тому, що не всі, що живуть у монастирях - монахи, а той монах, хто сповняє монаше діло. Господь сказав: «Не кожний, хто промовляє до Мене: «Господи, Господи!» увійде в Царство Небесне, лише той, хто чинить волю Отця Мого, що на небі» (Мт. 7:21) [Авва Дорофей, 2005, с. 85]. Преподобний Макарій Єгипетський пише: «у християн – свій світ, свій образ життя, і ум, і слово, і діяльність. Одними є християни, інші люди світу цього; між тими і іншими відстань велика» [Єгипетський М., 2007, 92] Останній порівнює людей світу цього із пшеницею яка висипана в решето землі і сіється серед згубних помислів світу цього, постійних хвилювань. І так людина замість того, щоб побачити Боже, застрягла у підступах диявола.

«Для невіруючих ми оточені предметами, які мають щільність, колір і чіткі межі. Для віруючого ці предмети мають не лише щільність і обриси, у них є глибина» [Сурожський 2012, 68] То є глибина присутності Божої, яку можна знайти у втіленому Слові Божому. Тому наша мета, щоб «Бог був у всьому все» (1 Кор 5:28). Як довго люди живуть на цьому світі і скільки ще житимуть? Нашим завданням є стати вмістилищем любові, стати оселею Пресвятої Трійці. І не всім вдається реалізувати себе згідно такої Божої волі. Але є люди, які це зробили, ми їх називаємо святі, тому ми маємо їх слухати, щоб теж стати святими.

Отже, згідно погляду Антонія Сурожського покликання християнина є: «вести все до цілісності, звершеності. І коли вона відпадає від Бога, втрачає Бога, тоді все творіння втрачає свого керманича і свій шлях» [Сурожський 2012, 69].

У сучасних реаліях, ми бачимо як сильно людина є розбита, душевно скалічена, бо нею керує не любов, а гнів, ненависть, блуд. Людина не шукає єдності, але ми бачимо численні війни між сусідами, між країнами. Ми навіть боримося з самим собою, бо часто хочемо зробити щось одне, а внутрішній голос шепоче нам інше. Тому, людина роз'єднана і потребує духовної аскетички для відновлення. Авва Дорофей пропонує набувати духовні чесноти, які людина може здобути шляхом відречення від пороків, через слухання духовних наставників, постійного обмеження себе, перевірення.

Покликання Церкви стати спільнотою. Антоній Сурожський пише: «це, мабуть, єдина громада, членом якої стаєш остільки, оскільки живеш її цінностями. Інакше, твоя присутність у Церкві лише видима, химерна, мертва, чужа їй, навіть якщо зовні ти виконуєш усі її обряди й настанови» [Сурожський 2012, 75]. А у наш час більшість іменують себе християнами, але бачимо, що насправді, не толерують цінності якими покликані жити. Адже, як християнська держава може визнавати законними такі пороки як: гомосексуалізм, лесбійство, різні трансцендерні перетворення. Як чоловік, якого Бог створив бути чоловіком хоче стати жінкою і навпаки. Ми бачимо такі різні викривлення у суспільстві, і це тому, що зовні ми «гробби побілені», а всередині повні гнилості та лукавства. Саме проти такого способу життя виступає Авва Дорофей, який є екзистенціалістом у тому розумінні, що закликає жити щирим життям, роби те, що визнаєш у що віриш. Не бути дволичним. А тому, «ідеалом християнської спільноти в всі віки буде єрусалимська спільнота перших християн, у якої все було єдино (Дія. 2, 44). Коли у спільноті збільшується гріх, то зникає це дивна єдність, і натомість з'являються чужі християнському духу розділення, різні думки та неприязнь» [Лозінський М. 2003].

«Віруємо, що людина оправдовується не просто однією вірою, но вірою, чинною любов'ю, пишуть східні патріархи. «Признаємо повністю нечистою думку, нібито віра заміняє діла, отримує оправдання у Христі: бо віра в такому сенсі могла б личити кожному, і не було би жодного, що не спасається, а це, очевидно, обман. Через заповіді Господь робить безпристрасними тих, хто

виконують ці заповіді, а через божественні догмати, він дарує їм просвітленість бачення» [Ісповідник М., 2013, с. 33].

«У сучасній ментальності, у пост-християнському, десакралізованому і секуляризованому світі немає місця для Бога, й Євангелія більше нікого не хвилює» [Євдокімов П., 2014, с. 14] - пише Павел Євдокімов у праці «Незбагненна Божа любов». Якщо не має зацікавленості до Святого Письма, то навряд чи викличе зацікавленість старець Авва. Перший пише, що віруючі люди не викликають ні в кого захоплення, але сприймається, як етап розвитку свідомості, який сучасні люди вже пройшли, а віруючі ті, які застрягли і не рухаються у ногу з часом. Та чи можна так стверджувати про наше українське суспільство? Павло Євдокімов представник Паризьської богословської школи 19 століття, напевне, те, що бачив він де в чому відрізнялося від того, що зараз в Україні. Та ми знаємо, що Європа швидше розвивається за Україну, і багато науково-технічного процесу лише вступає перші кроки у нас, в той час як вже десятиліттями активно діє у Америці та Європі. Тож, є небезпека у ближчі роки і вже стикнутися із проблемою байдужості людей до релігії, де віру заміняють психоаналіз, техніка та соціальна солідарність.

Яке місце вчення Авви Дорофей між усіма цими суспільними процесами? Рухи проти Бога та релігії ставляться під сумнів через те, що християни не живуть так як жили перші християни. З визнанням нашої віри на державному рівні Констянтином Великим спричинило зменшення якості християнина. Тому, у даний час мало істинних християн. Ми закликаємо повертатися до християнства, яке ісповідували апостоли своїм життям, як каже Авва Дорофей. З листів Ігнатія Бренчанінова видно, що протягом всіх часів кількість християн щиро віруючих завжди не велика. А тому і у наш час 21 ст. теж така тенденція переважає. «У світському суспільстві ревнитель благочестя бачив лицемірство, постійні інтриги, кар'єризм, і байдужість до релігії. Серед інтелігенції панували нігілізм, скептицизм, і поряд грубі суєвір'я. В простому народі святитель бачив крайній недостаток в духовному пізнанні, прив'язаність до форми, суєвір'я, послаблення вікових християнських устроїв, пристрасть до алкоголю,

пониження моральності, а наслідком чого завжди буває відсуПЛення від віри»[Лозінський М. 2003, 5].

Висновок. Підсумовуючи думки даного розділу, зафіксуємо, що монахи змінювалися у спільноті. В наш час ми маємо багато різних спільнот, щоб змінюватися. Бо у часи 6-7 ст. спільнота зазвичай обмежувалася власною хатою. Авва Дорофей навчав як жити мирно, натомість, ми не вміємо не конфліктувати, що спричиняє до багатьох проблем. Що стосується того, як їх долати, то шлях, вказаний аввою Дорофеем, однаково підходить і для чернечої братії, і для співробітників по роботі або однокласників, і для людей, пов'язаних родинними зв'язками.

Згідно **Авви Дорофею конфлікт має чотири різновиди:** збентеження; роздратування або вспильчивість; гнів; злопам'ятність. Авва навчав, що образити іншу людину можна не тільки словами, але маленьким жестом, не добрим поглядом, думкою. Викорінювати зло треба відразу, як відчули. Робити це має той, хто перший відчув неспокій у серці.

Карнегі є психолог із Заходу. Ми привикли вважати, що те, що із Заходу є передове. Натомість, ми повинні не занедбувати власні надбання. І одним із них є психологія Авви Дорофея.

Психологія часто не враховує цінність кожної особи, вибирає вигоду над особою. Натомість Авва вчить йти далі, цінувати кожну людину як образ Божий. **Авва Дорофей вважає пристрасті хворобою людини яку потрібно викоринити, вилікувати.** У спільноті того часу ми бачимо, що її завданням було допомогти іншим вийти із гріховного стану. Старші монахи, досвідченіші давали щирі поради молодшим як позбутися цих пристрастей. Вони щиро співчували молодому монахові і хотіли допомогти стати безпристрастним, але в жодному разі не підживлювали його пристрасть, бо знали що це є пастка.

Отже, метод Дейла Карнегі, щоб сподобатися іншим і впливати на них не є виправданий зі сторони старця, бо своїми вчинками руйнують іншого, вводять у пастку на яку метафоричним прикладом сам відкрито психолог каже: спіймати

жертву на гачок давши їй не те, що є корисне, а те, що хоче людина перебуваючи у пастці певної пристрасті.

ВИСНОВКИ

Святий Авва Доротей - відомий християнський містик, що практикував християнське життя у кінці VI - поч. VII ст. Був ігуменом монастиря поблизу м. Гази (Сирія). У даній праці ми опрацювали його основну морально-повчальну, глибоко-духовну працю «Поучення і повчання». Ця праця являється одним із шедеврів аскетичної літератури, бо автор описав на папері досвід багато-вікової християнської практики багатьох отців: отця Варсонутія, який був наставником авви; Василя Великого, Йоана Золотоустого, григорія Богослова, Климента Олександрійського, авви Зосима та інших. Звичайно, що цей досвід Авва пережив як власний тому, ми читаємо його свідчення з великою переконливістю, доступністю і легкістю.

Отже, дослідивши тему духовної формації християнина, нам вдалося виконати завдання, які були поставлені на початку дослідження. Відповідна література опрацьована, статті досліджено методом аналізу, порівняння та синтезу. Пригадуємо, що мета нашої роботи полягала у двох етапах: перший – опрацювати вчення авви Дорофей, зрозуміти глибину людської психіки, зрозуміти які кроки треба зробити для того, щоб людина здобула чисту совість, відновила чистоту серця, реалізувала в собі покликання бути не тільки образом, але і подобою Божою, стати гідною називатися людиною. Другий крок полягав у адекватній оцінці, справедливо та об'єктивно відповісти чи дане вчення є актуальним в даний час а чи ні. Чітко притримуючись рамок предмету ми виконали перший етап нашої мети а саме: дослідили морально-практичні моделі у другому та третьому розділі. А другий етап ми виконали у четвертому розділі. Ми розкрили тему розуміння чеснот у вченні старця Дорофея. Коротко підсумовуючи: людина була створена, щоб вмістити в собі Бога і весь створений світ, але через гріхопадіння все втрачає, не тільки перебування в раю і зв'язок з Богом, але і її внутрішній рай стає станом пекла, бо мир, благодать, любов, милосердя, чистота серця, кришталева совість, втрачає людина. Тому Авва навчає, що тепер людина мусить все це надолужити і виконати те, що не змогла виконати перша людина – Адам. Бог творячи людину, вложив у неї щось

Божественне і це ми називаємо совість. Авва Дорофей називає совість: світлом, теплом, іскрою, природним законом, який просвічує розум і допомагає зрозуміти що є добром, а що злом. Тому, людина має чистотою життя, за покликом совісті, за допомогою жертви Христової та благодаті Святого Духа відновити те, що втратила.

Ми, також, зосередилися на розумінні пристрастей у вченні Авви Дорофея. Христос каже нам, щоб ми зосереджувалися на своєму внутрішньому, бо ми «поріддя єхиднове» (Мф 23:33). Авва навчає поступово викоринювати все зле, що є у нашому серці. Порівнює наші пристрасті із зміями. Наводить приклад, що не потрібно викоринювати все відразу, бо це не можливо, але поступово. Коли є нора повна змій, і коли якась покажеться, то відразу бий, і змія сховається. Потім покажеться інша, бий її теж. І так по такому принципу чини. Нора у розумінні Авви є серце людини, а змії це різні пристрасті, що панують у нашому серці. Авва закликає уникати зла, якщо хочемо зростати духовно. Ми повинні не чинити погані діла та те, що є гріхом. Натомість, цього не достатньо, тому останній доповнює, кажучи: «чини добро». Бо виявляється, що мало є уникати зла, але чистотою життя творити добро.

Ми розглянули тему Актуальності Повчань Авви Дорофея у сучасних реаліях. Для відповіді на дане питання ми взяли до уваги твори інших психологів, зокрема: Дейла Кернеги, А. Недоступа - професора; доктора медичних наук, Иерофея Влахоса – та його праці «Православная психотерапія». Дуже важливою для нас стала праця Михайла Дронова «Анти-Карнеги» и Авва Дорофей». Думки цих та інших вчених мужів ми використовували для того, щоб цілісно опрацювати дану тему. Коротко кажучи, ми дійшли висновку, що вчення Авви є актуальне. Вчення психологів та мотиваторів часто, мають приховану мету: задовільнити амбіції читача, використати іншу людину у власних корисливих для себе цілях. Натомість, старець хоче навчити читачів знайти справжнього себе, іншу людину сприймати як «образ Божий», як ту, якою не можна маніпулювати, підло використовувати, але навпаки, вдосконалюючи себе

допомагати вдосконалитися іншим. В такий спосіб принцип спільного виховання допомагає вдосконалюватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. Переклад Патріарха Філарета (Денисенка) за Біблією рос. мовою, яка була перекладена з євр. та грец. мов у другій пол. ХІХ ст. (Синодальне видання Російського бібл. товариства. М., 2002). – К., 2004. – 1407 с.
2. Авва Дорофей, Поучення і повчання: Джерела християнського сходу. – Львів: Свічадо, 2005. – 103 с.
3. Эверетт Шостром, Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор. Минск: Полифакт, 1992. — 128 с.
4. Дейл Карнеги, Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей / Пер. з англ. «Прогресс». – Ишыг», М.-Баку.

ЛІТЕРАТУРА

5. Агапій (Ландос), монах, Грішників спасіння. – Глибка: Видавництво «Благодатний вогонь», 2016. – 567 с.
6. Антоній Сурожський, митр. Вибрані проповіді і бесіди. – К.: Quo Vadis, 2012. – 123 с.
7. Антоній Сурожский, митр. Человек. – М.: Фонд «Духовное наследие митрополита Антония Сурожского». – 2012. – 384 с.
8. Антоній Сурожский, митр. Человек перед Богом. – М.: Фонд «Духовное наследие митрополита Антония Сурожского», QUO VADIS. – 2012. – 348 с.
9. Алексей Уминский, прот. Основы духовной жизни. Никея, 2014. – 192 с.
10. Александр Шмеман, прот. За жизнь мира. – М.: Гранат. – 2018. – 152 с.
11. Андрій Кураєв, дяк. Школьное богословие. – М.: Фонд «Благовест». – 1997. – 312 с.
12. Айн Ренд, Атлант розправив плечі. В 3 т. Т.1. – К.: «Наш формат». – 2018. – 392 с.
13. Владислав Свешников, прот. Очерки христианской этики. – М.: Лепта Книга. – 2010. – 784 с.
14. Варнава Беляев, єпископ. Основы искусства святости. Опыт изложения православной аскетики. В 4 т. Т. 2. – Нижний Новгород: Изд. Братствово имя святого князя Александра Невского. – 1997. – 454 с.
15. Варнава Беляев, єпископ. Основы искусства святости. Опыт изложения православной аскетики. В 4 т. Т. 1. – Нижний Новгород: Изд. Братствово имя святого князя Александра Невского. – 1998. – 478 с.
16. Володимир Лосский, Боговидение. – Москва: Изд. АСТ. – 2003.
17. В. Малахов Етика: Курс лекцій. Навч. посібник. – 4-те вид. – К.: «Либідь», 2002. – 384с.

18. В. Львов, Павел Євдокимов. Жінчина и спасение мира // Альфа и Омега 1(27). – 2001. – 352 с. Геннадий Нефедов, прот. Основы христианской нравственности. – М.: Паломник; Сибирская Благовонница. – 2008. – 288 с.
19. Гермоген Шиманский, Учение святых отцов о страстях и добродетелях. – М.: Изд. Сретенского монастыря. – 2007. – 672 с.
20. Давыденков О., прот. Догматическое богословие: Учебное пособие / Протоиерей Олег Давыденков. – М.: Изд-во ПСТГУ, 2017. – 624 с.
21. Даниил Сысоев, свящ. Беседы о страстях. – М.: Благотворительный фонд «Миссионерский центр имени Даниила Сысоева». – 2012. – 144 с.
22. Духовный собеседник. Достопамятные сказания о подвижничестве святых и блаженных отцов. – М.: Отчий дом. – 2009. – 384 с.
23. Евагрий Понтийский, Аскетические и богословские трактаты. – М.: Мартис, 1994. – 364 с.
24. Эрих Фромм, Здоровое общество / Пер. з англ. М.Юрист В кн.: Психоанализ и культура. – М.: Юрист. – 1995.
25. Иерофей Влахос, митр. Православная психотерапия / Пер. з грец. А. Крюков. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Лавра. – 2004. – 368 с.
26. Илия Шугаев, Один раз на всю жизнь. – М.: Издательство Московской Патриархии РПЦ. – 2014. – 208 с.
27. Йоан Зізіулас, Буття як спілкування. Дослідження особистісності і Церкви / Пер. з англ. Володимира Верлока, Максима Козуба. – К.: Дух і літера, 2005. – 276 с.
28. Йоанн Мейендорф, прот. Введение в святоотеческое богословие. – Киев: храм прп. Агапита Печерского. – 2002. – 360 с.
29. Йоан Синайський (Ліствичник), Ліствиця: Джерела християнського сходу. – Львів: Свічадо, 2016. – 372 с.
30. Ігор Волянчук, Православне вчення про вісім головних пристрастей: Богословсько-аскетичний аналіз в контексті сьогодення. Магістерська робота. Наук. Кер. Павло Мельник. – К.: Бібліотека Київської духовної академії і семінарії. – 2010. – 138 с.
31. Кирило Селецький, Книга мудрости або жите чесного чоловіка яке оно після законів Божихъ и людськихъ бути повинно. – Львів: Просвіта, 1874.
32. Максим Ісповідник, преп. Главы о любви / Пер. А. Сидорова. – М.: Сибирская Благовонница. – 2013. – 256 с.
33. Марусяк Михайло, прот. Моральне богослов'я. – Снятин: ВИДАВНИЧО-ДРУКАРСЬКА ФІРМА «ПрутПринт», 2000. – 139 с.
34. Макарій Єгипетський, преп. Духовные беседы. – М.: Правило веры. – 2007. – 688 с.

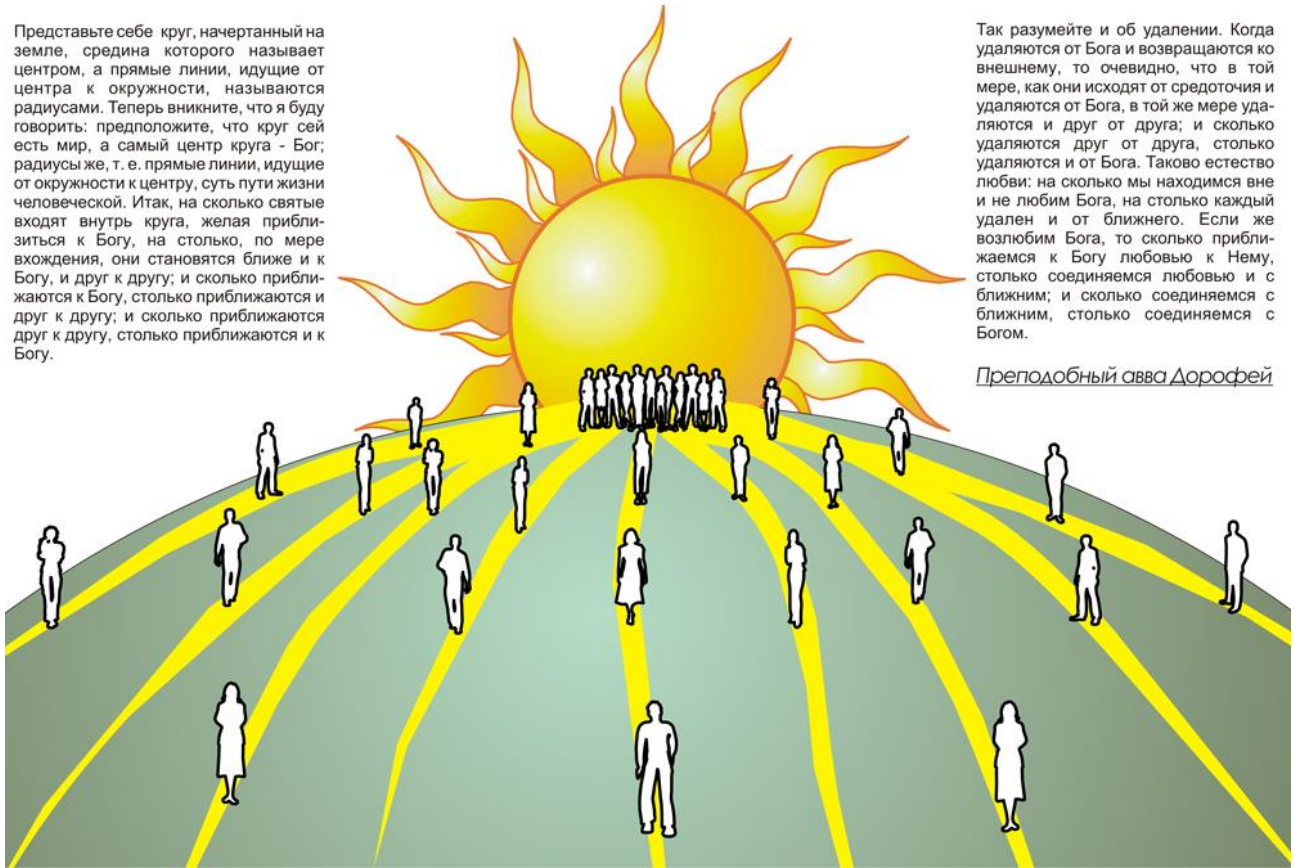
35. Марк Лозінський, игумен. Духовная жизнь мирянина и монаха. По творениям и письмам святителя Игнатия Брянчанинова. Ч. 1. – М.: Благо. – 2003. – 336 с.
36. Меендорф Й., Введение у Святоотеческое богословие. Минск.: Лучи Софии, 2007. — 218 с.
37. Морозов Алексей, свящ. Основы православной психологии путь к исцелению: Справочник болезней тела и страстей, от которых они происходят. - Изд. 2-ге. – Днепр: Ковчег. Всеукраинская православная книга-почтой, 2019. – 535, с.
38. Никодим Святогорець, преп. Невидима Боротьба. – Чернівці: Видавничий відділ Чернівецької єпархії, 2014. – 224 с.
39. Никита Вутирас, архимандрит. Жизнь во Христе согласно опыту святых отцов. – М. Изд. Сретенского монастыря. – 2008. – 192 с.
40. Никодим Святогорець, Невидима Боротьба. Джерела Християнського Сходу. – Львів. – Свічадо. – 2000. – 212 с.
41. Павел Євдокимов, Незбагненна Божа любов. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. – 141 с.
42. Павел Гуревич, Проблема человека в западной философии. – М.: Прогресс. – 1988. – 552 с.
43. Павел Евдокимов, Этапы духовной жизни / Пер. С. Зайденберг і М. Йорданський. - М.: Свято-Филаретовська московська вища православно-християнська школа. – 2003.
44. Павел Евдокимов, Женщина и спасение мира о благодатных дарах мужчины и женщины / Пер. Г. Кузнецова. – Минск: Лучи Софии. – 2007.
45. Серафим Саровський, О Цели жизни нашею христианской. Беседа преподобного Серафима Саровского с Н. А. Мотовиловым. – Київ: Киево-Печерська Успенська Лавра, 2013.
46. Словник Біблійного Богослов'я. Ред: Ксав'є Леон-Дюфура, Жана Люпласі та інші. – Жовква: Місіонер, 2010. – 992 с.
47. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980.
48. укл.: Р. В. Болдирев та ін; редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Етимологічний словник української мови. В 7 т. Т. 1 – К.: Наукова думка, 1982. – 632 с.
49. Феофан Затворник, святитель. Путь ко спасению. – Клин: Христианская жизнь. – 2003. – 320 с.
50. Фадей Витовницький, старець. Мир и радость в Духе Святом. – М.: Новоспасский монастырь. – 2014. – 288 с.
51. Шостром Эверетт, Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор / Пер. з англ. ТПЦ «Полифакт». – Минск. – Моск. изд. Группа. – 1992.
52. Юрій М. Федорович. Людина і світ. – К.: Дакор, 2006. – 460с

ІНТЕРНЕТ ДЖЕРЕЛА

1. Дронов М. прот., Карнеги, «Анти-карнеги» и Авва Дорофей [Електронний ресурс] /Дронов Михайл “Альфа и Омега”. – 1997. № 12 - Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravmir.ru/karnegi-anti-karnegi-i-avva-dorofey/>
2. Дронов М. прот., “Конфликтология” преподобного аввы Дорофея [Електронний ресурс] /Дронов Михайл “Альфа и Омега”. – 1996. № 11 - Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravmir.ru/konfliktologiya-prepodobnogo-avvyi-dorofeya/>
3. Московская Д. В поисках слова: "странная проза" 20—30-х годов [Електронний ресурс] / Дарья Московская // «Вопросы литературы» № 6. – 1999. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.d-harms.ru/library/v-poiskah-slova-strannaya-proza-20-30-godov.html>
4. О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, Д.М. Павлова та ін., Показники та соціальний контекст формування здоров’я підлітків / моногр. /. ; наук. ред. О.М. Балакірева. – К. : ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. – 2014. – 156 с.
5. Психологічні аспекти релігійного культу [Електронний ресурс]. – Електрон. дан.-2016. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5130064/page:2> /, вільний.- Мова укр.. http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25241/2/MSNK_2018v2_Litvinenko_N-Confession_as_religious_124-125.pdf
6. Татьяна Салькова, Проблема щастя у контексті європейської філософії [Електронний ресурс] / Татьяна Салькова // Nauka. Zinet. Info. Интеллек-портал. Режим доступу до ресурсу: <http://nauka.zinet.info/19/salkova.php>

ДОДАТКИ

Представьте себе круг, начертанный на земле, середина которого называется центром, а прямые линии, идущие от центра к окружности, называются радиусами. Теперь вникните, что я буду говорить: предположите, что круг сей есть мир, а самый центр круга - Бог; радиусы же, т. е. прямые линии, идущие от окружности к центру, суть пути жизни входящих внутрь круга, желая приблизиться к Богу, на столько, по мере вхождения, они становятся ближе и к Богу, и друг к другу; и сколько приближаются к Богу, столько приближаются и друг к другу; и сколько приближаются друг к другу, столько приближаются и к Богу.

Так разумеите и об удалении. Когда удаляются от Бога и возвращаются ко внешнему, то очевидно, что в той мере, как они исходят от средоточия и удаляются от Бога, в той же мере удаляются и друг от друга; и сколько удаляются друг от друга, столько удаляются и от Бога. Таково естество любви: на сколько мы находимся вне и не любим Бога, на столько каждый удален и от ближнего. Если же возлюбим Бога, то сколько приближаемся к Богу любовью к Нему, столько соединяемся любовью и с ближним; и сколько соединяемся с ближним, столько соединяемся с Богом.

Преподобный авва Дорофей

Додаток 1. Ця схема пояснює вчення Авви Дорофея про Бога і Його любов до людей. Авва Дорофей пропонував таку схему. Бог - Центр, Сонце. Люди йдуть до Нього по променям. І чим ближче люди до Бога, тим ближче вони один до одного. І навпаки.